

Anna
Laas

Lepänväät

ANNA PAAS
LEPAURVAD

LEPAURVAD

LEPAURVAD

ANNA PAAS

LEPAURVAD

«EESTI RAAMAT» · TALLINN 1970

E
P 01

Kunstiliselt kujundanud E. PALMISTE

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

77990

AEG

Handwritten text inside a rectangular box, possibly a stamp or label.

Handwritten text below the box, possibly a signature or date.

AEG

Ta seisis mu hälli ääres, kui avasin esmakordselt mitte midagi märkavad silmad. Edaspidi on ta olnud mu alaline saatja. Ta registreerib iga mu sammu ja saadab mind nagu vari, mis ei jää kunagi minust maha. Kui ma lakkan olemast, laotab ta oma lõputud tiivad mu põrmu üle.

Keegi ei tea, kui vana ta on, keegi ei tea ta algust ega lõppu, sest tal ei olegi algust ja lõppu.

Ei ole vägevad, kes suudaks keelata ta kulgu, teda kas või sekundi murdosaks seisma panna. Ning keegi ei saa teda tagasi pöörata.

Ta sünnib ja sureb iga hetk, ent elab igavesti. Maailmad hukkuvad, tema aga jääb.

Tema sigitas elu, lõi inimese ja voolis teda lugematuid aastaid, kuni valmis tänapäeva inimene kogu oma voo-
ruste ja pahedega. Tema rüpes sünnivad, küpsevad, vana-
nevad ja surevad ideed, andes maad uutele. Kõik, mis on
olnud ja tuleb, on temast ja temas. Väljaspool teda pole
midagi, mitte midagi.

Aeg astub, ja ma kuulen ta sammude kaja. See tuleb kauge mineviku sügavusest, lugematute sajandite tagant, ja astudes üle mu üürikese elu, kaob taas tulevaste sajan-
dite nähtamatusse rüppe. Aeg jutustab meile asjust, mis on toimunud ammu enne meid. Ta annab meie hiigelsaa-
vutused ja viljakad mõtted edasi neile, kes elavad pärast meid. Ning me ütleme:

«Aeg kõneleb.»

Ainult rumalatele ei ütle aeg midagi, samuti ka nendele, kelle kõrvid on kurdistanud kiidukärast ja ülistustest või kelle pea on võimuvingust uimane.

Aeg õpetab ja hoiatab. Rumalad on need, kes ei kuula aja häält. Ei saa aega arvestamata jätta, sest keegi meist pole ajast teadlikum.

Aeg astub ja keerab oma tohutu raamatu lehekülgi. Ajaraamat on alguseta ja lõputa nagu aeg isegi ja igäühel meist on seal oma lehekülg, kas hea või halb, ilus või

inetu, austav või häbistav — see oleneb meist endist. Mil-
lised me oleme, selline on meie lehekülg.

Ajaraamatus on hiilgavaid lehekülgi, mida ei tumesta
aastatuhanded. Neid lehekülgi teab ja tunneb kogu Maa,
mis on meile universumi poolt koduks antud. Need on
geeniuste leheküljed. Nad on kirjutatud kuuma südame
verega ja nendesse on kätketud suure Inimese suur armas-
tus kogu meie planeedi ja tema elanike vastu ja nende
kaugete maailmade asukate vastu, keda me veel praegu
ei tea ega tunne.

Suurte inimeste suurus elab üle aegade...

Kuid ka suurte lurjuste tegudest teavad järelpõlved,
sest püsima jääb see, mis on tavalisest suurem, mis ei
mahu igapäevasuse raami. Ainult et need on ajaraamatus
põlatud leheküljed, oma ajastu häbiplekid.

Iga ajastu on järgnevale pärandanud oma raamatu lehe-
küljed, mida võib heaks kiita või hukka mõista. Kuid meie
ajastu?... Seda kujundame meie, selle eest vastutame
meie. Millisena anname tulevastele aegadele oma kodu-
planeedi, oleneb meist. Me vastutame tuleviku ees. Praegu
käib võitlus kasuahne kapitali võimutsema pääsemise ja
humaanse ning võrdõigusliku ühiskonnakorra vahel.
Võitma peab miljonite inimeste õilis tahe püstitada Maa
peal püsiv rahu ja rahvaste vendlus, et meie ajastu läheks
hiilgava vääriskivina tuleviku varasalve.

Aeg on halastamatu, kuid õiglane kohtumõistja. Elada
on tarvis nii, et ta meid hukka ei mõistaks. Meie kaome,
kuid aeg jääb ning jäävad meie jäljed. Olgu need jäljed
puhtad!

MÄLESTUSED

Kui olen üksi, siis tulevad mu juurde mälestused. Nad istuvad ja ootavad, et ma räägiksin nendega. Neid on palju ja igaühel neist on oma pale, kas lõbus või kurb, leebe või morn, veetlev või vastik, vallatu või jäik. Mõni neist on isegi julm ja piinab nagu tinukas.

Ma ei kutsu neid ega saa neid ka endast eemale tõrjuda, sest nad on mus endas; nad on minu heade ja halbade astumiste jäljed, minu tegude ja toimingute vastuhelk. Nad saadavad mind hällist hauani nagu vari.

Nad kannavad mind tagasi aegadesse, mis on saanud juba minevikuks. Koos nendega käin ma läbi lapsepõlve mängumurud, lendan nooruseunistuste võluvaibal läbi tuhandete igatsuste, peatun saavutuste toredatel tippudel, laskun luhtumiste nukrale aasale ja sukeldun pettumuste kuristikku. Nad märgivad ära kogu mu elutee pikkuses kõik kurvid, rappajooksmised, pimesitormamised, aga ka sirged, südametunnistuse poolt heakskiidetud teelõigud.

Mälestused teavad minust rohkem kui mu parim sõber. Nende eest ei saa ma midagi varjata, sest nad on peegel, mille ees seisan täiesti alasti kogu oma suuruses ja väikluses.

Mu mälestused on mu sõbrad, kuid ka ranged kohtumõistjad ja karistajad.

Pole olemas säärast koodeksit, mis karistaks inimest südametunnistuse piinaga. Mälestused aga teevad seda, ja siis ei aita ükski advokaat ega altkäemaks.

On mälestusi, mis kutsuvad esile lugupidamise iseenese vastu, mis täidavad südame uhkusega ja mida tahaks näidata nendele, keda armastad. Ent on ka sääraseid mälestusi, mille ees punastades silmad maha lööd, sest igal inimesel on hetki, mis oleksid võinud paremad olla või hoopiski olematuks jääda.

Mälestusi võib usaldada, sest nad räägivad tõtt, tahame me seda või ei taha. Nende tõe häält peab kuulda võtma,

sest mälestused on õpikuks neile, kes on suutelised elust õppima.

Ja kui me puhkame jalgu elutee viimase versta posti juures, siis jäävad meile ainult mälestused. Nemad ei jäta kedagi kunagi maha.

Olgu siis elust kaasavõetud mälestused ainult head, sest me tahame olla koos hea sõbraga!

HIIGLASE SURM

See juhtus ajal, mil heinamaal õitses sinine kurekatel ja särtsakas tõrvalill ning käole oli juba odraokas kurku läinud. Siis nad tulidki ühel varahommikul need kaks päikesest ja tuulest pruuniks parkunud meest, ühel kaenlas vahe saag, teisel vöö vahel kirves.

Tema, mu sõber hiiglane, tukkus alies ning tervitas poolunes ladvaga noogutades punast päikeseketast, mis parajasti pikkamisi ja väärikalt silmapiirile kerkis. Ta ei aimanud mingit ohtu. Laisalt raputas ta oma tugevatelt okstelt kastepiisku ning kohises sõbralikult nagu alati, kui tõusis päike.

Minu süda aga värises, sest kui inimene teadsin ma, mis toimub siis puuga, kui ta juurde tullakse sae ja kirvega.

Ning poole tunni pärast lamaski ta maas, tema, keda olin harjunud nägema uhkelt vaatamas üle ümbruse, trotsides tuuli ja torme. Känd ta kõrval oli vaigupisaraist märg ja lõhnas nagu puusärk.

«On aga pirakas küll,» ütles üks mees.

«Sae võttis kuumaks,» vastas teine peopesaga saagi sililates.

Ning mehed istusid verivärskete kannule ja keerasid plärud ette.

Nende jalge ees aga lamas põrmus tema, tumm ja liikumatu, nagu poleks ta latv kunagi pilvedesse pürginud. Ning mõne tunni pärast pidi tast saama hunnik põletuspuid. Kui lühike on tee olemisest mitteolemisse!

Mehed püüdsid lugeda ta vanust kannult, mis oli suur ja lai; seal oli palju aastaringe. Nad läksid segi ja lõid käega. Ja milleks oligi meestel vaja teada tema vanust! Neil oli käsk puu maha saagida ning see töö oli nüüd tehtud.

Tuli kepi najal naabruses elav 92-aastane Kulbi-Liine. Ka tema ei teadnud kuuse vanust. Kui tema teda mäletama hakkas, oli ta olnud niisama pikk kui praegugi. Liine teadis rääkida, et vanasti kutsutud kuuske Varga- või

Nuia-Jüri kuuseks. Nuia-Jüri olnud ärakaranud pärisori, kes elanud tema all muldonnis kaua aastaid. Siis olnud kuusk veel metsasügavuses, nüüd oli ta aga põllu ääres. Kord küpsetanud Jüri lõkkel varastatud kana, söönud kõhu täis ja jäänud magama. Lõkkest läinud mets põlema. Põlevas metsas hukkunud emakaru kahe pojaga ja Jüri. Kõikide nelja söestunud laibad maetud pärast metsa kustutamist ühte auku.

Teise versiooni kohaselt olnud Jüri kodutu kerjus, kes külmunud pakasel talveööl kuuse all kangeks. Metsloomad kandsid ta kondid laiali. Ainult üks paljaks noolitud sääreluu ja vammuse riismed leitud kuuse alt. Sääreluu vedelnud kuuse all aastaid ja hirmutanud seenelisi-marjulisi; viimaks matnud keegi hea inimene ta mulla alla. Küllap puhkab see veel praegugi siin kusagil läheduses.

«Näh, see on emahundi hambajälg,» osutas Liine kepiga õnarale kuuse tüvel.

Kunagi suure nälja ajal, kui polnud inimestel ega huntidel midagi süüa, toonud üks emahunt kuuse all ilmale neli kutsikat. Loom olnud näljast nõrk ja ta nisades polnud piima. Kutsikad aga noolinud ta nisad verele. Siis lõõnud emahunt valu pärast hambad kuuse tüvesse ja ulunud, nii et kutsikad hirmu pärast hinge heitnud. Hiljem tulnud metsa inimene, põletanud alet, ehitanud maja ja jäänudki sinna elama. Võsa raiunud ta maha, kuid suure kuuse jätnud kasvama, et see kohiseks õueväravas, varjaks majahütti tujukate tuulte eest, laulaks unelaulu lastele ja oleks pesapaigaks lindudele.

Aastad tõid juurde inimesi ja maju, kasvas küla, taganes mets, laienesid põllud, ning kuusk, mis kunagi oli kohisenud esimese alepõletaja õueväravas, laiutas nüüd oma oksid küla põldude keskel.

Veesid aastad. Kuusk muutus tarbetuks ja temale langetati surmaotsus. Kas vajati seda lapikest maad, kuhu puu oli oma juured surunud? Ei usu. Miks aga meie tänapäeva ülikaine ja praktiline *homo sapiens* ei hoolinud puuhiiglase suursugusest ilust, ei hinnanud teda kui möödunud aegade tunnistajat, kui mälestuste ja pärimuste kandjat.

Võib-olla et aatomiajastu ülikainest vaatevinklist vaadatuna pole ühel puul tõepoolest mingit väärtust, kuid on valus, kui kaotame austuse ja armastuse looduse — oma ema vastu...

PÜHAJÄRVE SÕJATAMM

«Siin ta ongi,» osutas ekskursioonijuht käega läbi tolmunud autobussiakna aasale, kus oma tugevaid jändrikke oksi taeva poole suur laiavõraline puu sirutas.

Väljusime bussist ja jooksime ümber põllunurga, et lähemalt tutvuda puuga, mis kannab Pühajärve sõjatamme nime. Seistes ta iidsete okste all, võis täiel määral tajuda ta aukartust tekitavat vägevust, imetleda mõõtmel, millel pole võrdset meie sünnimaal.

Võttes kinni üksteise kätest, püüdsime haarata ta tüve. Selleks oli nelja inimese kätest vähe, viie omi aga veidi palju.

Meid hoiatati, et puu kuulub looduskaitse alla, ja keelatud on murda mälestuseks oksakest või isegi lehekest. Pistsin sõrmed tasku, et nad sügelema ei hakkaks. Siis aga märkasin tammetüvel üsna värskelt lõigatud nime-tähti, noolega ühendatud südameid ja muid figuure.

Ära kuulanud ekskursioonijuhi napisõnalise ülevaate mälestustega seotud puust, ruttasid ekskursandid einestama. Jäin üksi iidse tamme alla, silm silma vastu mineviku tumma tunnistajaga.

Niisugune sa siis oled, Pühajärve sõjatamm! Kui sa oskaksid rääkida, võiksid jutustada kaugetest aegadest. Uhkelt tõstad sa pead üle enam kui poole tuhande aastase ajaloolõigu, ja see pea ei avalda veel raugastuse ega kõdunemise tunnuseid. Ainult mõned alumised oksad on saanud kannatada viimase sõja ajal ja ripuvad nüüd inetute kõntidena kauni ja võimsa keha küljes nagu tummad tõendid, et inimene on suuteline hävitama ja inetuks muutma ainsa sekundi vältel seda, mida loodus on loonud ja säilitanud sajandeid.

Imelikuna näis mulle tamme lehestik. Paistab, nagu oleks hiiglane oma võra hõredamaid kohti pihlapuulehtedega lappinud. Siis aga näen, et tamme turjal istub terve pihlakas, elab seal oma iseseisvat elu, toitudes kõdust, mis möödunud sajandid on tamme turjale jätnud. Pihlapuu ei

ole küll eriti õnnelik. Ta on kõhnavõitu ja nukrailmeline. Tamme tohutud oksad varjavad teda küll tuulte ja rajude eest, kuid samuti ka toitvate ja elustavate päikesekiirte eest. Kaitstud olla polegi alati õnn. Kui dialektikaküllane on see maailma elu!

Istun tamme alla ja lasen mõtteohjad valla. Ning kohe lippavad mõtted aegade sündmusterägusse. Mis oli siin tamme ümbruses, kui tamm oli veel noor ja nõtke nagu pihlakas ta turjal? Kas inimasula, põlismets? Aga võib-olla olid nad kõik järgemööda, ainult erinevatel ajalõikudel. Võib-olla on siin tamme all puhanud rändmungad, karmid ja õelad ristirüütliid, metsloomad, Taani ja Rootsi sõdurid, Vene kaupmehed, suguvendadest pärisorjad. Ja nüüd puhkan mina, vaba nõukogude kodanik. Oo, kui tammel oleks suu!

Loojeneva päikese kiired riivavad tamme latva. Lehed on punakad. Aga sinne maapindki on olnud verest punane. Jah, palju on valatud mu sünnimaa poegade verd ka sellel aasal, mille uhkuseks ja iluks on praegu Pühajärve sõjatamm. Ühe säärase verepulna mälestusest ongi vanake tamm saanud oma praeguse nime...

Olen kuulnud räägitavat mehekõrgustest vemblahunnikutest, mis veeti kohale orjade nahutamiseks, sest nad julgesid vastu hakata võimsale Pühajärve krahvile. Räägitakse ka läbi kadalipu vedamiseks (ajamiseks olid pekstud orjad juba nõrgad) kohandatud vankritest, mille ratastelt polevat kadunud verejäljed ka pärast Pühajärves leotamist; koortekarjadest, kes käinud veel kaua lakkumas verist kohta, ja kaarnaparvedest, kes olevat oma kisaga inimesed sellest õudsest paigast eemale peletanud...

Päike oli juba loojunud, kui lahkusin Pühajärve tamme alt.

Taamal, küünalsirgete mändide vahel, aga sirendas Pühajärve ehalaikudest kirju peegelsile pind, millel liuglesid purjekad nagu lennuvalmis tiibadega hiigelluigid. Kostis laulu ja kusagil mängis bajaan. Laulsid ja pidutsesid tänapäeva noored, kellele Pühajärve sõjatamm on möödunud karmide aegade tunnistajaks ja meeldetuletajaks. Neil on juba uued tammed, sõpruse- ja rahupuud, mis jõudsalt kasvavad. Ja neid puid tulevikus juba sõjapuudeks ei nimetata...

VAHTRA ALL

Istusin teeäärsele kivile vaarikapuhma all, kust oli hästi näha tema maja ja õu.

Tema aga seisis vana jändriku vahtra all, vaadates üksisilmi järele kurgedele, kes lendasid korrapäratu kolmnurgana üle sooserva.

Tal polnud aimugi, et keegi teda silmitseb. Kui ma ei oleks saanud teada, et see on tema, poleks ma teda ära tundnud — nii oli ta muutunud.

Vaatlesin ja võrdlesin teda selle plikatirtsuga, kellega olin kunagi hea sõber olnud. Mulle meenus juhtum, kui tulime kord metsast seenekorviga. Jagasime kõik seened siin, sellesama vahtra all, kahte hunnikusse — ühte need, mis tema pidi viima oma emale, ja teise need, mis pidid saama tema lemmik-utekesele, kes oli suur seenesõber ja maiasmokk.

Tal oli siis säär marraskil ja katkisest kinganinast vaatas välja porine sukk. Metsas oli ta komistanud kuusejuurikale, nii et kingatalla lahti tõmbas.

Minu jalad olid aga paljad, varbad punetasid.

«On su jalgadel väga külm?» küsis ta osavõtlikult.

«Oh ei,» vastasin.

«Peaksid metsa minnes saapad jalga panema,» soovitas ta, «nõnda võid varbad vastu kände veriseks taguda või mõne terava orgi otsa astuda.»

Ma vaikisin, kuna oli piinlik tunnistada, et mul polnud isegi pastlaid.

Siis hüüdis ta äkki rõõmsalt, tõstes silmad üles:

«Vaata, vaata, kured lähevad!»

Me lehvitasime kurgedele järele ja saatsime neid laulukesega:

«Teele, tee!e, kurekesed,
üle metsa, maa...»

Nüüd siin kivi otsas istudes püüdsin meelde tuletada, kui palju kordi olin teda hiljem näinud nii istumas kui ka seismas selle vahtra all — kas kedagi saatmas või ootamas. Hästi on mul meeles juhtumid, kui ta, olles mind

hüljanud, oli vahtra all teise noormehega, kes oli toredam ja rikkam minust, oma selleaegsest sulaspoisist. Jälgisin siis neid laudalakast, olles kiivusest lämbumas.

Mäletan ka seda, kui ta mõne aasta möödudes jättis vahtra all hüvasti oma mehega, kes pages naabervalla suurde laande sõjapakku, priske moonalaadung vankril. Siis parastasin seda naist hingepõhjas. Sest kui mina astusin samast väravast välja pikale sõjateele, ei olnud teda vahtra all. Ainult karvanäss peni saatis mind väravani, pistis seal oma külma niiske nina mulle pihku ja niutsatas paar korda.

Saatuse tahtel sattusin nüüd paljude aastate möödudes siia, oma endise koduküla lähedusse, kus tuttavaid, lapsepõlves armsaks saanud paiku nähes elustusid mu mälestused. Pole siis ka ime, et tuli tahtmine näha teda, oma lapsepõlvesõpra ja nooruse esimest armastust. Ja mitte üksnes näha, vaid ka kõnelda temaga, talle otse näkku paisata, et tema on süüdi minu õnne olematajäämises, et tema on see, kes surmas minu usu naistesse, et tema on kõigi mu kannatuste, eksimuste ja üksinduse põhjus.

Veel tahtsin talle öelda, et tema mees, keda ta surnuks peab ja taga leinab, ei ole hoopiski surnud, vaid elab kenasti oma teise naisega, ja selle naise pärast eelistab ta end varjata, jääda surnute nimekirja, kuna surnutel pole enam kohustusi.

Ma olin saanud andmeid tema ja ta omaste kohta. Mul oli teada, et ta mees ja isa olid Siberisse viidud, poeg Rootsi läinud, tütar kommunistiga abiellunud ja ema, see range ja töökas naine, kes tunnustas ainult rikkust ja võimu, mõni aasta tagasi oma elupäevad suures puuduses lõpetanud.

Ainult seda ma ei teadnud, mis toimub praegu vahtra all seisva naise hinges. Seda aga tahtsin teada saada, ning just sellepärast istusingi praegu siin kivi otsas.

Jah, ta vaatas praegugi lahkuvatele kurgedele järele nagu kunagi lapsepõlves minu kõrval. Kas ehk korraga meenusin mina talle? Kuum värin raputas mind selle mõtte juures. Aga... vaevalt küll, nüüd veel... Kui astuksin praegu tema juurde ja kutsuksin seenele nagu kunagi nooruses — kas ta tuleks? Võib ju olla, et tuleb. Ehk on tal praegu ükskõik, kuhu minna ja kellega? See oleks aga kurb... ja rumal. Ei tahaks ma isegi seenele minna inimesega, kellele on ükstapuha, kuhu ja kellega minna.

Kured olid läinud. Tühjaks jäänud laotuses ujusid vaid üksikud suitshallid pilvesagarad.

Oli juba hämar.

Ta tegi minekut.

Hõikasin teda. Ta peatus ja pöördus küsivalt minu poole. Ütlesin, et olen teekäija, ja palusin klaasi piima. Mu süda tuksus ärevalt. Kas ta tunneb mind ära? Ei tundnud. Mis siin imestadagi. On ju möödunud aastat kolmkümmend kui mitte rohkem. Ta ei tea ega või aimata sedagi, kas ma üldse veel elan. Ja hakkas juba pime-nema.

«Astuge edasi,» kutsus ta ükskõikselt.

See oli mulle valus. Astusin siiski õuele ja istusin vahtra alla pingile.

Ta läks majja.

Vaatasin ringi. Õu oli nagu varemaltki, kuid ei olnud ka. Hooned olid tublisti vananenud, pilbaskatused poolmädanenud ja kohati paigatud, saun külili vajunud, vinnakaevu asemel seisis pumpkaev. Ka pink vahtra all oli uus, samuti laud selle ees, mida varem polnudki.

Ta tuli piimakruusiga, asetask selle lauale ja küsis, kas ma piima kõrvale veel midagi soovin. Tänasin ja küsisin, kas tal siis toiduaineid nii külluses on, et igale möödaminejale jagada võib.

«Siin pole ju möödaminejaid palju,» vastas ta. «Ja igaühele ma muidugi ei jaga, sest igaüks ei vajagi.»

«Aga nendele, kes vajavad...?»

«Kuidas kellele,» lausus ta puiklevalt.

Jõin piima ära ja panin raha taldrikule.

«Pole tarvis,» tõrjus ta.

«Praegu pole ju ajad nii jõukad, et rahakopikale kohta ei leia,» püüdsin oma käitumist õigustada.

«Mitte ka nii kehvad, et klaasi piima eest raha võtta.»

Selle peale ei osanud ma midagi öelda.

Ta ei rutanud minekuga.

Et juttu jätkata, küsisin vähe aja pärast:

«Kas olete suure pere perenaine?»

«Olen üksi, kui mitte arvestada minu hoole all olevat kolhoosi noorkarja.»

«Ega ometi kogu eluaeg üksi?» pinnisin, ehkki teadsin.

«Ainult viimased aastad, ja sedagi mitte alati. Suvel on vahetevahel tütar oma perega siin.»

«Kas igav ei ole?»

«Igav... võib olla ka mõne inimese seltsis, isegi teatris.»

«Eks need meie aastadki ole juba niisugused, et igavus enam suurt külge ei hakka,» proovisin teda torgata vihjega sellele, et ta pole enam noor. Tavaliselt on naised ikka hellad säärase asjade suhtes. Tema aga muigas vaevumärgatavalt ja kehtas õlgu.

«Näib paksunahaline olevat,» mõtlesin ma ning lisasin: «Ja üldse muutub inimene vanemas eas tuimemaks ja ükskõiksemaks.»

«Kas otsustate enda järgi?» tähendas ta veidi nokkivalt.

«Juuresolijatest ei räägita.»

«Aga mulle näib, et te just juuresolijaid silmas peate.»

Olin jällegi kimbatuses. Et ma aga eesmärki saavutamata ära minna ei tahtnud, otsisin uut jutuainet. Vaatasin ringi ja nentisin:

«Hoonete järgi paistab, et see on kunagi olnud üsna suur ja jõukas talu.»

«Ja oligi,» vastas ta lihtsalt.

«Teie olite siis selle suure talu perenaine?»

«Ka seda olin.»

«Nüüd aga olete kolhoosi karjatalitaja?»

«Ütlesin ju, et olen.»

«Kas teile ei tundu see pööre liiga järsuna?...»

«Aga kas teile ei tundu, et pärite rohkem, kui lihtsale möödaminejale on lubatud?» esitas ta rahulikult vastuküsimuse.

Vabandasin. Ühtlasi aga tundsin endas veel tugevamat tungi talle hingepõhja vaadata, teada saada, kes ta praegu on.

Ta võttis laualt kruusi ja taldriku ning teatas, et teda ootavad ta hoolealused, aeg olevat neid joota ja öömajale lasta.

Küsisin, kas ma ei tohiks teda selle juures abistada.

«Tulen üksigi toime,» viskas ta minnes üle õla eemale-tõrjuvalt, nagu mulle näis.

Ta läks, mina aga jäin istuma. Üksi jäädes hakkasin nuputama, kuidas enda siinviibimist pikendada, nii et ma teda ei pahandaks ega ka ennast narrist küljest ei näitaks. Ta läks karjakopliisse, kus mullikad juba tara taga kobaras cotasid. Tõusin ja astusin kaevu juurde. Kui noorkari robinal ja tõugeldes joogiküna juurde tormas, oli see mul juba vett täis pumbatud.

Me ei lausunud teineteisele sõnagi. Mina pumpasin edasi, tema kahmas ämbrisse vett ja ruttas jootma üht mullikat, kes seisis teistest eemal, nilpsis keelega ja inises.

«On see teie lemmik?» küsisin, kui ta tühja ämbriga kaevu juurde tagasi tuli. Seejuures meenus mulle ta kunagine uteke, suur maiasmokk, kellele me kahekesi seeni andsime.

«Kõik nad on minu lemmikud,» vastas ta alles natukese aja pärast. «See seal aga oli algul väga armetu ja tugevamad tegid talle liiga. Hakkasin teda eraldi jootma. Nüüd on ta sellega niivõrd harjunud, et ei tee enam katsetki teistega koos küna juurde jooma tulla.»

«Olete ta ära hellitanud. Hellikutest aga kasvavad halvada enda eest võitlejad,» filosofoerisin. «Enamasti ei jõua nad omal jõul kuigi kaugele.»

«See pole mitte alati nii,» pareeris tema.

Kui noorloomad olid joodetud ja öömajale paigutatud, märkas, et vahepeal oli juba hämaraks tõmbunud. Tema, olles lõpetanud talitused, ja nähes, et ma ikka veel ei kavatsen lahkuda, seisatas hetke nagu kaalutledes või parajat sõna otsides, siis aga küsis:

«Teil... on veel pikk tee ees?»

«Mitte just väga, kuid siiski,» pomisesin ma.

«Siis ei söanda ma teid enam kinni pidada,» lausus ta.

«Viisakas viis väravat näidata!» mõtlesin ma, kuid tegin, nagu ei mõistaks seda täiesti, ning küsisin:

«Aga kui see tee lühem oleks?»

«Siis... noh, saaksite rutem puhkama.»

«Aga mina eelistaksin... rutemale puhkusele... vestlust teiega.»

Ta heitis mulle põgusa pilgu ning küsis veidi nõökamisi:

«Olete mõni ajalehemees või?»

«Millest seda järeldate?»

«Need on ju kanged vestlema, ajavad aga mõnikord kõik nii jubedalt segi, et loe ja aina inimesta.»

«Teie nähtavasti ei salli ajalehemehti?»

«Einoh, mis minul nendest on. Eks igaüks pea oma leivapalukese eest väljas olema.»

Mulle meenus hiljutine kirjutis kohalikus ajalehes, milles just teda kui paremat karjatalitajat esile tõsteti ja ülistati. Seepärast küsisingi, kas ta seda lugedes ka leidis, et midagi on segi aetud või liialt üles puhutud.

Ta lõi näost õhetama ja vastas maha vaadates:

«Selle kohta võin nii palju öelda, et mina pole selle pika loo autorit silmagagi näinud. Ta vestles vaid brigadiri ja juhatuse liikmetega. Oleks aga minult küsitud, siis poleks ma säärast kiidukõlinat lehte lasknud. Ja üldse näib mulle, et kui juba kellelegi tahetakse head meelt teha, siis saab seda ka teisiti teha kui luisates.»

Pidin jällegi vaikima ja mõtteid koguma. Olin endale pahane, et lasksin end ikka ja jälle kõrvale kiskuda eesmärgist, milleks olin siia tulnud. Tulin küll sõjakas meeolus, kuid olles siin tema ees, tundsin end ebakindlana.

Mida võiksin ma praegu sellele vananevale naisele ette heita, mida soovida? Kui aus olla, oleksin pidanud rõõmustama, et endisest hellitatud kulakuvõsust on saanud eeskujulik karjatalitaja. Mina aga tundsin kusagil hingepõhjas midagi pettumusetaolist, sest olin tahtnud teda näha halvemana.

Oli tahtmine tõusta ja hakata minema, kuid... ma ei tõusnud ega läinud. Tugevam oli tung sellele naisele siiski haiget teha hingepiina eest, mida kunagi oli mulle valmistanud nooruke tüdruk.

Olime jälle vahetanud mõned tühised laused. Tekkis paus. Siis otsustasin ja küsisin:

«Kas teil on kunagi olnud häid, tõelisi sõpru, niisuguseid, kellele mõeldes süda veel praegugi soojaks läheks?»

Ta õlad nõksatasid ning hääl oli märksa tuhmim ja madalam, kui ta küsis:

«Milleks teile seda?»

«Vaadake, mul on ees loeng sõprusest ja armastusest, kogun selleks materjali,» luiskasin kõhklemata. «Seepärast paluksin vastata siiralt, midagi moonutamata. Minule pakub huvi tõik ise, mitte aga kellegi nimed, need võite enda teada jätta.»

Ta tardus hetkeks, siis ohkas ja lausus üsna tasa:

«Uskusin kunagi, et oli.»

«Ja vist pettusite?» kogelesin.

Ta noogutas pikkamisi ja mõtlikult.

«Oli see ammu?»

«Väga ammu. Olin alles plikaohu. Kasvasime koos. Pidasin teda kõige paremaks poisiks, armusin temasse, nagu võib armuda vaid elutundmatu ja isemeelne plika, nagu olin mina.»

«Oli ka tema jõuka pere laps?» Hellitasin nõrka lootust, et jutt on siiski kellestki teisest.

«Ei, seda mitte. Ta oli kehvake. Meie sauniku poeg, kes oli hiljem meil sulaseks.»

Suutsin vaevu küsida:

«Tema . . . armastas teid?»

«Ma vähemalt uskusin seda.»

«Ja hiljem enam ei uskunud?»

«Mulle ei jäänud muud üle.»

Olin rabatud, südamepõhjani löödud, sest midagi niisugust polnud ma oodanud. Kust võttis ta sel ammusel ajal mõtte, et ma teda ei armastanud, vähemalt mitte küllalt tugevasti?»

Küsisin, millest ta järeldas, et see sulaspoiss temaga tundeid ei jaganud, teda ei armastanud.

«Millest?» kordas ta hapu naeratusega. «Kui sügavalt armastatakse, siis ei loobuta kellestki nii kergesti.»

«Aga teisele läksite ju teie, nagu mina aru saan.»

«Muidugi mina, sest ma ei tahtnud talle seda kõrki uhkustunnet jätta, et tema pärast sinisukaks jään.»

Tema järgnevast jutustusest selgus, et vanemad olid talle ta tulevase välja valinud. Tundsin sedagi. Tema ei tahtnud rikkast kosilasest midagi teada. Isa ähvardas aga aru talle püksirihmaga pähe panna. Seda peksmist poleks ta kartnud, kui poiss ise poleks tema vastu külmaks ja osavõtmatuks jäänud. Tõepoolest oligi nii, et kui teine noormees tema kõrvale ilmus, ei teinud ma katsetki nende ühinemist takistada. Vastupidi, ma pilkasin ja nõokasin teda selle teise pärast igal sammul, irvitasin tema üle, andes oma kehvast sulasepalgast talle pulmakingi juba tükk aega enne pulmapäeva. Ta ju ei teadnud, et seda kõike tegin ma suurimas südamevalus, olles kindel, et ta täie tõsidusega eelistab minule rikkast kosilast, kes on suuteline pakkuma talle kõike seda, mida mina ei või.

Nüüd siis . . . Haarasin kinni viimasest võimalusest nagu uppuja õlekõrrest. Küsisin, mida teeks ta juhul, kui see ta noorusesõber ja esimene suur armastus astuks ta ette nüüd ja paluks pisarsilmil andestust ja tõestaks, et on kogu eluaeg armastanud ainult teda.

«Milleks me seda kõike arutame!» lõi ta nukralt käega. «Ajad on läinud. Ta pole tulnud ja . . . parem oleks meile mõlemale, kui ta kunagi ei tuleks.»

Ta tõusis, soovis mulle head ööd ja läks majja. Tõusin ka mina ja läksin . . . valusa teadmisega, et nüüd ei tule ma enam kunagi siia vahtra alla.

IMELIKUD AJAD

Mari istus õuel madala järi peal, suured krobeline pihkudega käed rüpes. Raske on Mari süda muredest. Nüüd tulid veel need uued, enneolematud mured, millega Mari ei suuda enam omal jõul toime tulla. Oh, kui ta mõistaks neid! Ligi viiskümmend aastat on ta olnud Soosaare perenaine. Olid loomad, oli talu, oli maatükk, mille nad kadunud Andresega olid Vana-Konsa Jüri käest ostnud. Kehv ja väike oli see maa, ainult ümarik lapike keset tohutut Sarusood. Kuid see maalapike oli siiski nende oma ja sellega võisid nad teha, mida iganes tahtsid.

Nüüd aga pole Soosaare korraka enam tema, Mari oma, või on ja ei ole ka. Ei mõista Mari, mida see tähendab, kui maja on tema oma, aga maa, mille peal maja asub, kuulub riigile või kolhoosile. Kuid kui kolhoos võtab maa ka maja alt ära, kuhu paneb siis Mari oma maja, lauda, sauna ja kaevu? Raske oli lahkuda oma maatükist. Kuid olgu! Maa ta andis ära, aga jäetagu talle ta võik ruun. Ligi kaksikümmend aastat on võik olnud Mari truu abiline. Tark ja tubli loom on võik, ainult rääkida ei oska, aru saab kõigest. Ta mõistab Marit teinekord paremini kui mõni inimene.

Juba mitu käsku on Mari saanud viia võik kolhoosi, kuid Mari ei vii. Mis teeb Mari ilma võiguta, kui leiba peab tooma poest, mis asub kuue-seitsme kilomeetri kaugusel, ja Sarusoo maakevesi on jalad alt ära võtnud.

Kääksatas õuevärav ja Reks tormas kurja lõrinaga üle õue.

Tulija oli naabrieit, vana Lombi Leena, üks esimestest kolhoosiasustajatest. Tollest ajast peale ongi Maril Leena vastu vimm südames. Talle näib, et ka Leena on süüdi selles, et tema peab nüüd võigust ilma jääma.

Leena teretas ja küsis:

«Oled sa haige või?»

«Miks sa seda arvad?» küsis Mari pead tõstmata.

«Oled näost hall nagu...»

«Mure on, kallid naaber, mure,» ohkas Mari. «See ei võta üksi näost halliks, see tahab hinge välja võtta. Olen juba kade ja kadunud Andrese peale, et tema läks ja mina jäin.»

«Toh-hoo! Mis sul siis jälle lahti on?»

Ikka see vana asi, vajus Mari veel enam kõssi. «Ei saa mina aru, löö kas või maha, aga ei saa aru, miks ma peaksin oma võigu ja õhvakese kolhoosilauta viima.»

«Aga sa ju astusid kolhoosi liikmeks.»

«Mina küll, ega ma selle vastu ei vaidlegi. Aga võik ja õhvake... Mis õigusega neid siis kolhoosi nõutakse.»

Naaber vangutas pead ja vaikis tükk aega. Siis astus ta otse Mari ette ja lausus:

«Kuule, Mari, ütle mulle ausalt, kas sa tõesti oled nii juhm, et aru ei saa, või teeskled sa lollikest?»

«Olen, mis ma olen, aga võiku ma käest ei anna,» põrutas Mari endale rusikaga vastu põlve. Ilma ruunata on mul surm suu ees. Tema varal olen ma tänini elanudki. Näe, sõnnik on laudast välja aetud, tuleb aiamaale vedada, aga kellega, kas Reksiga või? Kartulid tuleb maha panna... Oh, ei saa ma ilma ruunata läbi.» Mari pea vajus üsna madalale ja ta hakkas nuuksuma.

Leena seisis mõne minuti ja astus siis pikkamisi värava poole, söandamata öelda, et ka tema tuli selleks siia, et paluda Marilt võiku homseks aiamaad kündma.

Kui Mari järgmisel päeval sõnnikukoormaga õueväravast välja sõitis, nägi ta brigadiiri Kustast metsa äärt mööda Soosaare poole tulevat. Mari jalad lõnksatasid põlvest. Kustas ei tule ilmaasjata! Ja tema tuleku põhjust pole raske aimata. Alles eile oli Kustas Kasesalu Liinega Marile sõna saatnud, et... Aga mis käskija on Marile see Kustas? Et tema, Mari, astus kolhoosi, siis ärgu Kustas arvaku, et ta võib kogu Mari varanduse kolhoosi viia. Kadunud Andres oli pool eluaega põllumajandusseltsi liige, maksis oma maksukese ära ja keegi ei tulnud talt midagi ära võtma. Kustas jonnib — ja muud midagi.

Mari peatas hobuse ja jäi ootama.

Kustas, pikk vibalik, piip suunurgas viltu, pintsakuhõlmad tuules lehvimas, lähenes aeglaselt ning seisatas siis Marist mõne sammu kaugusel.

«Tere hommikust, Soosaare perenaine!» kergitas ta luitunud kaabut.

«Tere, tere, Saviaugu peremeesi!»

«Mis peremees ma enam olen,» naeratas Kustas virilalt. «Olen nüüd kolhoosi peni. Käin ja haugun, kelle peale kästakse.»

«Kes sind saab haukuma panna, kui sa ise ei taha,» urises Mari, kõõritades Kustase poole. «Tulid muidugi jälle võigu järele?»

«Niisugune on käsk.»

«No sinul, Kustas, pole küll inimese südant sees. Või ei saa sa enam eesti keelest mõhkugi aru,» sõnas Mari hääle värisedes ja koputas oma kadakase kepi otsaga kurjalt vastu maad. «Olen sulle juba sada korda öelnud, et hobust ma käest ei anna, rebi mind kas või tükkideks.»

«Pole minul sind vaja ei tervelt ega tükiviisi,» pomises Kustas, piibunosu vastu vankriotsa tühjaks koputades. «Kolhoos pole rohkem minu kui sinu oma ja põhikiri on igapähe jaoks ühesugune.»

«Põhikiri, põhikiri,» osatas Mari. «Kas sa oma hobuse põhikirja järgi ära müüsid? Ah?»

«Mina müüsin hobuse siis, kui ma veel kolhoosis ei olnud,» muigas Kustas.

«Ah-haa! Või sedasi siis!» sisistas Mari. «Enne kõik maha müüa, siis raha sukasäärde ja paljaste kätega kolhoosi, teiste hobuseid kolhoositalli tassima. Tskae mul asjamees! Ah et astusin kolhoosi... Astusin lolli peaga, sinu loba peale, ja mis siis?»

Kustase kõhn hall nägu muutus punaselapiliseks. Ta pistis piibu kuuetaskusse ja sirutas käe ohjade järele.

Mari keeras ohjad kõvasti ümber vasaku käe ja kopsas hobust kepiga. Või kohkus ootamatust löögist ja sööstis nii äkitselt paigast, et Mari kaotas tasakaalu ja kukkus kápuli. Ohjad libisesid käest. Kustas, kasutades Mari hetkelist lahinguvõimetust, kahmas ohjad, hüppas vankrile, napsas ohjaotsaga võigule laudjaid pidi ning kadus kogu sõnnikukoormaga metsa vahele.

Mari ajas end istuli, kattis näo suurte määrdunud kätega ja puhkes valju häälega nutma.

Reks, kes istus Mari kõrval tee peal, tõstis ühe kõrva üles ja vaatas hämmastunult perenaist. Siis tuli lähemale, nuusutas Mari pisaratest märga põlle ja limpsas keelega üle perenaise kõrva.

See süütu õrnuseavaldus kutsus esile ootamatu reakt-

siooni. Reks sai valusa hoobu koonu pihta, niutsatas ja läks istus aia äärde murule.

Mari aga vajus kummuli ja nuuksus, nii et kogu keha rappus. Seda ei suutnud Reksi kaastundlik süda taluda. Jälle hiilis ta lähemale, liputas saba ja tonksas oma külma ninaotsaga Mari põske. Nüüd tabas Reksi uus üllatus: Mari lõi käed ta kaela ümber, surus ta karvase koonu oma märja põse vastu ja halas:

«Oi, Reksike, ära viis... Ah, küll on aga...»

Sellel õnnetul päeval ei söönud ei Mari ega peni: Mari sellepärast, et süüa ei tahtnud, Reks aga sellepärast, et perenaine unustas teda söötmast.

Järgmise päeva hommikul pani Mari pühapäevarõivad selga, sidus sirelivärvi siidirätiku pähe, võttis oma kadakase kepi ja läks kolhoosi esimeest otsima. Tagasi tuli ta alles pärast lõunat. Reks jooksis perenaisele kaugele vastu, klähvis rõõmu pärast, tiirles ta jalgade ümber, kargas ta najale püsti.

«Mis sa, narr, kargled,» sõitles Mari, tõugates koera jalaga eemale. «Eks sa sõge näe, et võiku ei ole.»

Järgmine hommik tõi Marile uusi üllatusi. Ta vinnas just parajasti kooguga kaevust vett, kui metsavaheteel hakkas välkuma võigu pea. Mari viskas koogu käest ja tõstis käe silmile, et päike ei segaks vaatamast, kas ta ikka õieti näeb. Õieti jah! Tema võik ja tema vanker! Sõnnikukooremgi peal. Ainult vankris istujat ei seletanud Mari silmad hästi. Kui aga sõiduk ligemale jõudis, tundis Mari mehegi ära. See oli Puhmapalu Volli, hea tõsine mees. Niisugune juba vanainimest narrima ei tule.

«Kas esimees saatis mulle võigu tagasi?» tõttas Mari küsima, enne veel kui Volli jõudis talle teregi öelda.

«Esimees saatis mind sinu kartulimaad kündma, ja sõnnikukoorma, mis Kustas eile ära viis, saatis ta tagasi,» seletas Volli vankrilt maha ronides.

«Nalja teed või...»

«Ei tee.»

Mari vaikis tükk aega, siis küsis:

«Mis see siis tähendab?»

«See tähendab seda, et võik jääb ikkagi kolhoosi, aga kolhoos aitab niisugustel vanadel, nagu oled sina, aia- maad harida. Paneme su kartulid maha ja sügisel aitame üles võtta.»

«Ja kartulid jäävad mulle?»

«Aga kellele siis?»

«Ja kolhoosile pole tarvis hobuse ja mehe eest maksta?»

«Muidugi mitte.»

«Aga heina peab ikkagi võigule talveks tegema?»

«Ka seda pole tarvis.»

«No nüüd ma ei saa enam millestki aru,» vangutas Mari pead ja istus kaevu äärde paku otsa. «Eile viidi võik ära. Täna saadetakse ta mulle aiamaad kündma ja antakse veel meeski appi. Imelikud ajad... väga imelikud ajad...»

VIDEVIKUTUNNIL

Riina käed on koos poolelikootud kampsunihõlmaga rüppe vajunud ja prillid üsna ninaotsale libisenud. Riina ei märkagi, et prillid on juba kukkumisohus. Ta ei vaja neid praegu, sest ta ei loe silmi ega jälgi ka koekirja. Ta vaatab läbi häguse aknaruudu suuri puhevaid lumehelbeid, mis sagivad talveõhtu halluses, langedes maha nagu vahutordid kloppimislusikalt.

Palju on sadanud lund. Sadas eile, sajab täna ja sajab võib-olla veel hommegi. Kogu maa on mähitud nagu surilinasse. Ainult suvised lillevarred peenral küünitavad end läbi hange ja võbisevad, nagu oleks neil külm. Vast hiljuti olid nad veel rohelised ja nendes voogasid elumahlad, mis toitsid lopsakaid lehti ja õisi. Praegugi veel kõhisevad tuules kuivanud õienupud, mis ei jõudnuõki puhkeda, sest enne tulid rajuilmad ja hallaööd.

Riina ohkas. Ega see inimese elugi palju teistsugusem ole. Kui palju häid mõtteid hääbub teostamist leidmata. Kui palju soove sureb poolel teel. Ja kui tagasi vaatad, näed vaid lõputut päevaderida, kadumas üksteise järel igavikku nagu hallid villakraasitäied keerleva voki kurku.

Akna taga hämardub. Tuul on vaibunud. Vaikivad ka lummemattunud nurmed. Isegi tühjal kärbisel istuv vares konutab liikumata ja hääletult, nagu polekski ta elav lind, vaid topis.

Säärastel hääletushetkedel tuleb nukrus ning poeb tasehilju inimese hinge ja inimesel on raske ja valus.

Riina tõusis, et läita lamp. Just samal hetkel hakkas kusagilt kostma koera kähe haukumine.

Jälle see neetud peni! Juba mitmendat tundi klähvib ta kord siin, kord seal, ikka üks iuh-auh, iuh-auh! Küllap va Reinu-Märt ja Lombi-Villem kiusavad jälle metsas jänesid. Kolhoositööle ei lähe... vanad... aga pool päeva lumist metsa mööda ringi sumada, siis pole vanadust kuskil.

Riina ei salli üldse jahimehi, kes on tema meelest kõige suuremad lobamokad ja logardid. Oleks tema teha, poleks kogu vabariigis ühtki jahimeest. Kah mul mehed! Va jänesepiinajad!

Koera klähvimine aina lähenes. Ning siis äkki . . . vantsis aknast mööda — mitte peni, vaid hoopis rebane. Tema jah. Küllap teda need jahimehed taga ajasidki. Noh, see on juba teine asi! Ikkagi kahjulik loom, kanavaras.

Riinale meenus äkki, et ta oli ennist kuuriukse lahti jätnud. Poeb viimaks veel sinna peitu.

Ta viskas kiiruga poolkasuka õlgadele, kahmas esikust vana luuatõnksu pihku ja hiilis tasakesi uksest välja.

Näh, seal ta mait ongi ja . . . sörgib otse kuuri poole.

Riina tahtis hüüda, et kuhu sa õelus lähed, kuid tal jäi hääl kurku kinni. See polnud ju kellegi kiskja! Nii viletsat ja väsinud loomakest ei olnud ta varem näinud. Vaarudes ja tuikudes koperdas ta üle õue, vedades saba vaevaga järel, nagu oleks see mõni raudkang. Polnud tal silmis mingisugust verejanu ega kavalust. Ainult surmani väsinud loomakese tumm lootusetus paistis sealt.

Riina litsus end kiiresti vastu seina ega söandanud kõvasti hingatagi. Las läheb see piinatud loomake pealegi kuuri! Küll tema, Riina, ukse kinni paneb ja jäljedki lumelt pühib.

Rebane aga ei läinud kuuri. Ta pööras ümber kuuri-nurga ja vajus laudaseina äärde lumele. Koera klähvimine aga lähenes ja lähenes.

«Ei lase loomal rahulikult surragi,» kirus Riina ja hakkas kiiresti luuaga rebase jälgi lumel segama. Lõpuks pühkis ta jäljed lumelt.

«Mida sina, Riina-tädi, selle luuaga siin vehid?» kostis äkki Lombi-Villemi räme hääl ta selja taga.

«Tahtsin kartulikoopasse minna, aga näe, tuisanud selle tee nii täis, et . . .» seletas Riina, luuaga agaralt lund tuuseldades.

«Mis sa siis sinna koopasse nii hilja lähed?» imestas Villem, «võtad pimedas veel kartuli asemel kogemata hiire pihku, ehmatad endale villi varbasse.»

«Eks ta ole see vanainimese asi. Unustasin varem käia. Aga seapõrsas tahab hommikul süüa.»

Märt ja Villem läksid edasi, peni aga jäi tiirlema sinna, kus ta oli rebase jäljed kaotanud.

«Kasi siit, va roju!» äigas Riina talle luuaga . . .

Kui ka koer oli läinud, viskas Riina luua käest ja läks rebast vaatama. Loom oli aga ära läinud.

«Kassa näel!» imestas Riina. «Või jaksas ikka ära minna. Sinu õnn, et öö tuleb ja jahimehed koju läksid. Oled küll kaval loom, aga siiski rumal. Mis sul oleks viga kuuris magada. Aga ei taha, metsa tükib. Eks mets ole ju rebase kodu ja koju igatseb hingeline ka siis, kui seal ohud varitsevad.

UNI, KUID ...

Metsaveerses majas, kus ma juba neljandat suve oma puhkust veedan, on peale minu veel üks inimene — vana perenaine Anu, kes armastab loodust ja räägib omapärast võru ja tartu kandi murrete segast keelt.

Kunagi oli Anu olnud taluperenaine ja tal oli pere ja koduloomad nagu igal teiselgi perenaisel. Ent see oli juba ammu, siis, kui Anu piht oli sirge ja ta pruunides silmades peegeldus päike. Nüüd on koduloomi vähe — hall kits ja seapõrsas; perest aga on järele jäänud mõned luitunud fotod.

Heina teeb Anu alati mitu korda rohkem, kui tema kitsepundar süüa jaksab. Vana vikatitõnks tal on ja ega rohukõrred metsalagendikul loetud ole. Vana metsavaht ei pannud kunagi pahaks, kui Anu, vikat õlal, kusagil sihi peal talle vastu tuli. Uus algul torises, kuid ainult niikaua, kui Anu talle selgeks tegi, et ta heina ise ei söö, vaid talvel vaestele metsloomadele annab. Ning nüüd ütlebki metsavaht südames Anule igakord aitäh, kui ta talvel Anu majast möödudes näeb lummetorgatud teivaste vahel heinatuusti ja lumel jälgi, mis tulevad metsast ja lähevad jälle metsa.

Anul on vahel majas huvitav seltskond. Mäletan, kui esmakordselt ta majja ilmusin, oli tal sahvris siil, rehetoas vana poolpime rebane, kellele ta kunagi oli jahimeeste eest varjupaika andnud. Tunamullu suvel tõi ta metsast põllesiiilus vastsündinud kitsetalle, kes kasvas priskeks purakaks. Sokust sai aga igavene pröökam, kes Anu ära olles armastas majas peremehetseda. Ta tegi uksegi lahti, tuli tuppa ja andis kambriale oma maitse kohase väljanägemise. Kui Anu Mikku — nii oli ta nimi — noomis, pilgutas see vaid silma ja kõpsutas jalga.

«Vii ta metsa tagasi,» soovitasin mina.

«Es tuu enämp mõtsa jää,» arvas Anu. «Ja egas ta mõistagi enämp mõtsan elada. Ta om ju nüüd koduloomas muutunu.»

«Aga ta teeb sulle ju aina pahandust.»

«Egas ma eski tiab kui kukupai ole,» naeratas Anu.

Kui aga ühel ilusal päeval oli Miku Anu suure peegli kildudeks teinud, sai Anul Miku veimpudest villand. Miku sai ihunuhtlust ja pandi kogu päevaks kuuri meelt parandama. Miku prõmmis küll peaga vastu ust, kuid Anu südant ta seekord pehmeks ei taganud. Õhtul, kui Miku kuurist välja lasti, sörkis ta solvunult otse metsa ega tulnud kogu õöl koju. Hommikul oli Anul vesi ahjus ja ta läks, leivatükk taskus, põgenikku otsima. Lõunaks oli Anu kodus, sokuke nagu kutsikas kannul.

«Kuidas sa ta üles leidsid?» imestasin.

«Es mina teda leidnud,» muigas Anu. «Ma naksi laulma, tulli esi minu manu.»

Sellest päevast peale hakkas Miku tihti metsa kaduma ja lõpuks ei tulnudki enam tagasi...

Täna oli üks neist suvistest laupäevaõhtutest, mis mulle Anu majas alati kuidagi erilised näisid ja peaaegu pidulikult mõjusid.

Juba puhtaks rehitsetud sametpehne muru õuel, valgeks küüritud puuanumad ja läikivad plekknõud aiateibas ning lilledõhnaga sekkuv kuumaks köetud sauna kirbe hõng tekitasid erilise laupäevaõhtuse meeleolu. Sellele pani krooni pähe peale vihusauna joodud klaas külma käärinud kasemahla, mida Anul oli keldris terve ankur, ja lõhnav ase ugerikus värskete heinte peal. Kui olin end mõnuledes välja sirutanud, oli Anu vana rasvunud kõuts Aadu mu kõrval ja lõi nurru, täpselt niisuguse näoga, nagu oleks just tema see, keda imetoredal suveõöl, kui erutav kase lõhn ja ööbikute laul ei lase und silmi tulla, oodatakse.

Lõpetasin just parajasti peenarde kastmise ja laskusin aidadrepile, kus istus Anu, puhas käterätt ja pesu põlles, oodates vingu hajumist saunas.

Päike pilgutas puude vahelt silma ja — oligi kadunud. Ainult lääs edvistas veel tükk aega ida ees oma ereda-laigulise põllega.

Anu läks sauna esimesena. Tema vanad luud-liikmed vajasisid ränka leili ja kuuma vihta.

Hingasin mõnuga künkalt kanduvat valge ristiku ja noorte paplite aroomi, mis oli ühtaegu mõrkjas ja magus. Soost kerkis udu nagu suits. Orasepõld lõi kergelt hõbetama. Oli vaikne. Metski ei kohisenud. Ainult kusa-

gil laanesügavuses klähvis peni, katkendlikult ja kähedalt.

Just siis tuiskesti metsast põdravasikas ja silkas otse üle Anu aiamaa soosse. Ta möödus nii lähedalt, et ma jõudsin näha ta peeni jalgu, läikivaid sõrgu, hirmust pärani silmi ja puhevil ninasõõrmeid. Küllap see peni vist teda taga ajaski. Muidu on metsloomad siin laanekurus julged, vähemalt mind ja Anu nad ei karda. Algul, kui mõni metskits või põder metsaveerele ilmus ja, pea püsti, maja poole vahtis, oli mul päris raske vait olla ja paigal püsida. Metslooma nägemine äratas mus jahikire; mu sõrmed sügelesid püssikuke järele. Nüüd on Anu mind välja koolitanud ja ma võin päris rahulikult süveneda laaneperemeeste suurtsuguse ilu imetlusse. Nüüd olen minagi õnnelik, et põtru ja metskitsi, vähemalt praegu, ei tohi küttida. Las nad lippavad oma kergeii jalul, las vaatavad maailma, mis on ilus, nii ilus, et sellest ma ilusamat ei tea.

Ka praegu nägin ma noore põdra noolmehedat graatsilist lendu üle Anu köögiviljapeenarde. Näis, nagu poleks ta mustasõralised jalad üldse maad puudutanud. Kuid... oi sa pagan! Anu kurgipeenar oli puha segi löödud.

«No oli sul maidakesel tarvis just seda peenart ära sõtkuda,» kirusin endamisi ning otsisin mõttes roosavärvilisi sõnu, et koostada Anule õrnakoelist ettekannet tema kurgipeenart tabanud jumalanuhtlusest.

Anu aga võttis minu suureks imestuseks selle hiibi-sõnumi vastu päris rahumeeli.

«Õige mul mõni mõis see va kurgipeenar!» rabas ta käega, «mis see põdrapoig oma jalakestega üks selle kurgile ära tegi. Vaata, kui oleks lajatatu aatomipommiga, siss oles küll sihuke sodi taga ollu, et jummalgi es oles enämp osanu patuste soolikuid õndsate omist ära lahutada.»

«Kust pagan see aatomipomm suile pähe kargas?» imestasin mina.

«Raadio prõlla pajati, et Meerika tahta seda aatomipommi va fasistidele pihku tsuskada. Kui tuu selle pommi oma kätte saap, egas siss meil enämp maa pääl elu ole.»

Anu läks tuppa, minu hinge aga jäi raudraske seletamatu sadestus.

Tollel laupäevaõhtul ei saanud ma uinuda, isegi mitte peale jalutuskäiku. See ümmargune, poolustelt pisut kok-

kupitsitatud maamuna, mis meile universumis koduks on antud, polnud mul kunagi paistnud kaunimana ja kallimana kui just sellel kastemärjasel laupäevaõhtul. Oli õudne mõelda, et selle lõhnava ilu, kogu elu ja sagimise võib hävitada üheainsa sõrmevajutusega. Üksainus sõrmevajutus ja . . . Kui kerge on hävitada elu, mille arenemine on igavikult nõudnud miljoneid aastaid!

Mul hakkas kõhe ja ma sulgesin silmad. Olin magama jäänud . . .

Akki ma tajusin, et üle mu näo libiseb tume vari, millest õhkub hauajahedust. Ma teadsin, et see on sõrme vari, mis asetati just praegu saatuslikule nupule. Ning siis nägin ma kohutava selgusega seda sõrme, mille ainsast liigutusest sõltub miljonite elu ja võib-olla saab sellest kogu Maa tagasihüpe algseisundisse. See oli puhas valge hästihooldatud sõrm, milles oli suure kiviga plaatinast sõrmus. Ja see sõrm lebas küünilise rahuga ilusal läikival nupul.

Ma kattusin üleni külma higiga nagu õhtul orasepõld jahedate kastepiiskadega. Tahtsin hüüda: «Korista see needud sõrm nupult! Ära vajuta!» Kuid ma ei saanud sõnagi suust, sest mul polnud häält. Ma kähisesin nagu hani. Keda aga suudab veenda hane sisisemine!

«Sa ei taha surra?» küsis hääl pimedusest.

«Ei, ei taha. Ja põder ei taha ja keegi ei taha,» vastasin.

«Aga mina tahan, et te sureksite,» kumises malmine hääl. «Sest teie ei taha olla orjad. Teie tahate mõtelda ja otsustada, tahate olla Maa peremehed. Minul aga on vaja orje, sest mina olen peremees. Surge! Mina aga jään ja jätan endale nii palju orje, kui mul vaja.» Ning sõrm oli nupul.

Kargasin kui tiiger käe kallale. Midagi kärises ja rebenes. Sain kätte käe, millest tilkus verd. Suured pigimustad piisad langesid maha. Ent käsi ise oli pehme, puhas ja valge nagu valgest atlassist. Käel puudus nüüd nimetisõrm. Kuhu oli see sõrm siis jäänud? Ega ta ometi? . . . Jah, sõrm lebas ikka veel nupul. Pimeduses aga naeris keegi õudsalt.

Ning siis ajas sõrm end nupul püsti ja vajutas, kindlalt, rahulikult, järelejätmatult.

Hetkeks muutus öö valgemaks kui päev. Siis tuli Maa peale pilkane pimedus. Sadas tuhka ja kive. Ninna tungis vastik kõrbelõhn. Õhku ei olnud. Imestasin, et elan, sest hingasin kuuma leeki. Mu kopsud põlesid, ent ise ma ei

olnud veel põlenud. Mu suust tuli musta suitsu nagu krematooriumi korstnast. Tundsin õudust.

Siis tõusis päike, suur ja särav nagu alati. Maa peal oli aga vaikus, rusud, tuhk ja laibad. Seal, kus eile oli olnud õrnroheline kaharpäine kaasik, olid nüüd mustad tukid, orasepõllul polnud ainsatki värvilist liblekest.

Ma katsin näo kätega, vajusin kivile, mis oli laiaks sulanud nagu pannkook, ja kisendasin. Kisendasin nii kohutavalt, nagu pole kedagi kuulnud kisendavat, sest keegi pole veel üle elanud kogu elu hukkumist Maa peal. Mu hinge ängistas õudus ja ahastus. Ma ei tahtnud olla üksinda Maa peal. Ning tahtmatult karjusin ma jälle.

Siis turtsatas keegi ja lõi teravad küüned mu käsivarde. Ma avasin silmad ja ... nägin kassi pungis silmil mulle otsa vahtimas.

«Aadu, sa kuldne kõuts! Ka sina elad. Ja nüüd on meid juba kaks.»

«Kulle, mes sa säääl rüügid ja rabeled?» kostis kusagilt tuttav hääl.

«Anu, kas sina?»

«Aga kes siss viil?»

«Anu, kas siis aatomipomm ei plahvatanudki?»

«Pole mena siin mingit pommi nännu,» naeris Anu ugerikuuksele ilmudes. «Tsiapang kuksi küll kolinal maha, aga tuu es plahvatanu. Om aga noil liinainimõstel ka närvikese! Paremp köbi juba süüma. Kartuli omva kõik keenu ja ... prõlla just nõristi vii mant. Nii kena ja jahutse tõise.»

Olin äkki jalul nagu vedrutõukest ning tormasin ugerikust välja. Näis otse imena, et kõik oli nii nagu eile. Õhk oli öisest jahedusest karge, kaasik rohetas, kägu kukkus ja läbi paplite pruunikasroheliste võrade naeratas päikese lai kollane sõõr. Ka Anu kurgipeenral olid põdra jäljed ikka veel alles.

Jooksin alla oja äärde ja sumasin jahedasse vette. Kunagi polnud maailm mulle nii kaunina ja vesi nii karastavana tundunud kui praegu, pärast seda õudset unenägu.

RAHUTU NAABER

1

«Heldene aeg küll, mis see siis oli?» tõstis emand Kuu unerasket pead ja ajas end istuli. Ta lükkas oma hõbedased juuksekiired kõrva taha ja jäi kuulatama. Vaikus.

Nägi ta siis tõesti und... Aga ei. See nagu poleks unes olnud. Oli liiga selge, nagu...

Samal hetkel tormas Kuu naabri Maa õlanuki tagant välja väike väle täheke, lehvitas emand Kuule tervituseks ja kihutas tuhatnelja edasi.

«Kust sina, tilluke, tuled?» küsis Kuu.

«Maa pealt, ikka Maa pealt,» vastas väikemees lõbusalt.

«Mis su nimi on?»

«Satelliit number üks.»

«Einoh, pea ikka pea! Siin on mingi eksitus. Satelliit number üks olen ju mina. See...»

Täheke vastas midagi, kuid juba nii kaugelt, et emand Kuu vanad kõrvad suutsid kinni püüda vaid pii-pii-pii-pii.

«No nüüd on lugu lahti!» vangutas emand Kuu oma hõbeblondi pead. «Siin siis need vankumatud kosmose-seadused on! Pole nad tuhkagi kindlamad kui Maa peal inimeste omad. Kindlasti mäletan, et mina olin Maa esimene kaaslane. Nüüd aga äkki...»

Emand Kuu sobitas end mugavamalt ionosfääri veerele ja sirutas käe telefonitoru järele, et helistada isand Marsile. Aga enne kui ta jõudis toru haarata, hakkas aparaat ägedalt tärisema. Emand Kuu surus kuuldetoru vastu kõrva.

«Halloo, halloo!» põrises torus.

«Emand Kuu kuuleb.»

«Aah-ah. Väga tore. Siin isand Marss. Ma tahtsin küsida, kas olete juba uudist märganud.»

«Ah seda pii-pii-piide või?»

«Seda neh. Nii et nägite juba?»

«Nägin ja rääkisingi temaga.»

«Nooh, või rääkisitegi. Mh-mh. Aga kas ta ütles, milleks ta siia meie valdkonda trügib?»

«Ei andnud mahti. Lippas eest ära. Aga mina arvan, et ega ta tühi ise vist trügigi. Kõik puha selle Maa vigurid. See ju viimasel ajal muud ei teegi, kui aina vembutab. Teid see asi häirib vähe, aga minule ajab päris judinad selga.»

«Nonoh, või juba kardate?»

«Ei saa nüüd öelda, et kohe kardaksin,» ei tahtnud Kuu tunnistada, «kuid... imelikku juttu ajab see uus-tulnuk.»

«Näiteks?»

«Noh, et tema olevat Maa satelliit.»

«Üt-hüü!» vilistas isand Marss.

«Ja-jah, nii ta just ütles. Sellepärast hakkaski veidi kõhe. Niikaua kui mäletan, olen olnud Maa kaaslane ikkagi mina. Muud ma teha ei oskagi. Ja nüüd korraga uus ja noor... Kuhu siis mina jään? Kuidas meil kosmoses nende pensionide ja vanadekodudega lood on, sellest pole mul ka nõrka aimugi. Tahtsin juba teile helistada ja nõu küsida.»

«Kuulge, kallis emand Kuu, ega minagi neis asjus palju targem ole. Aga ma arvan siiski, et pole põhjust kohe verest välja minna. Pole ju kusagil öeldud, et Maal peab clema vaid üksainus kaaslane. Tegi teise veel ja mis siis! Kui see uus pole agressiivne, piisab ruumi meile kõigile. Näe, mul on ka kaks kaaslast, ja katki pole midagi. Eksisteerime nii ilusasti rahulikult koos, et...»

Emand Kuu vaikis ja mõtles. Siis lausus:

«Noh, hea küll. Eks ootame ja vaatame. Kui ta pole agressor, bürokraat ega karjerist, üks siis olgu pealegi. Ainult et piiksub... Meil ju siin keegi ei häälitse. On nagu võõras ja harjumata.»

«Seda'nd küll, et... Vabandage, emand Kuu, mul hakkas tööle raadiotelegraaf. Pean vastu võtma. Pidage sel uuel silm peal ja helistage kohe, kui märkate midagi ekstraordinaarset.»

Emand Kuu pani telefonitoru hargile ja hakkas kriidi ja villase lapiga oma põski hõõruma. Varsti algab tal valvetund, ta peab Maad valgustama. Maa peal ei saa ju armastajad ega õised teekäijad ilma tema valguseta läbi ning luuletajatel langeb inspiratsioonipuhang nullini. Küll

tema, emand Kuu, juba neid maapealseid asju teab. Ainult, millal nad selle pii-pii valmis tegid, selle ta magas küll maha. Häbiasi, aga tõsi.

2

Isand Marss askeldas just parajasti oma kanalitega, kui telefon äkki nii ägedalt tärisema hakkas, nagu oleks kuuma rasvapanni peale külma vett valatud.

«Halloo, Marss kuuleb.»

«Tervist! Siin emand Kuu.»

«Kas jälle mõni rabav uudis?»

«Aga just. Hoian teist praegu süles.»

«Uudist või?»

«Nojah.»

«Kuidas sellest aru saada?»

«Nii saagegi aru, et hoian süles. Just äsja Maa pealt visati.»

«Kas tõesti?! Või loopima hakkab! Einoh, see on juba liig. Aga mis see uudis ise räägib?»

«Aga mitte kui midagi. Tuli hiigla vungi ja vuhinaga... Aga on vait nagu sukk. Küsi või kolgi, mitte ei kõssagi.»

«Imelik... aga ega ta jumalamuidu ikka ei tulnud.»

«Seda arvan minagi. Tööriistadki on tal kaasas.»

«Missugused?»

«Sirp ja vasar.»

«Nendega küll tea mis kurja teha ei saa, aga... mine sa tea. Vahest ehk tahab inimene ise meile külla tulla.»

«Küllap tulevadki.»

«Arvate?»

«Mis siin enam arvata või olla. On inimene kord juba oma saadikud kosmosesse saatnud, küllap siis tuleb ise ka varsti järele. Ja mina kui Maa lähim naaber muidugi ole lahke ja võta neid esimesena vastu.»

«Pagana põnev,» naeris isand Marss mürisevalt. «No minuni nad nii pea küll ei jõua. Nii et ärge pange pahaks, kui teid vahel oma pärimistega tülitan. Need sidevahendid, nagu isegi teate, on veel jumala loodud ja seepärast õige primitiivsed. On üsna raske otsesest sidet pidada kas või...»

«Kas või Veenusega,» muigas emand Kuu paljutähendavalt.

«Noh, olgu kas või temagagi,» nõustus isand Marss. «Muide, kas ta on helistanud?»

«On küll.»

«Mida ta teeb?»

«Uudishimutseb nagu teiegi.»

Torus plöksatas ja jäi vaikseks.

«Juba võttiski ninna,» muheles emand Kuu. «Muidu va mõnus mees, aga äkiline nagu mustlasepüss. Eriti ei salli ta seda, kui temas avastatakse midagi naistesse puutuvat. Just nagu kõik naiselik oleks ainult paha.»

3

Neiu Veenus istus päikesekiirte vihul ja saatis peeglitükiga morsesignaale Jupiteri poole. Ta rohelised silmad pildusid sädemeid ja leegitsevad juuksed lainetasid kaootilise tulemerena. Neiu Veenus oli vihane kosmiliste kauguste ja viletsate sidevahendite peale. Tal oli ahastuseni igav. Ta oleks nii meeleldi tahtnud vestelda kauge, kahvatu ja unistava Jupiteriga, ent vahemaa oli tohutu ja kõik ta ponnistused ühendust saada olid tänini ebaõnnestunud. Ta ei teadnud sedagi, kas Jupiter teda üldse tähele paneb. Neiu Veenus viskas peeglitüki südametäiega kosmosesse ja puhkes nutma. Peeglitükk välgatas päikesekiirtes ja kadus siis silmist imetillukese komeedina.

«Kas ta jõuab Jupiteri juurde, ja kui jõuabki, siis ei oska ta ometi öelda, kes saatis ja milleks,» ohkas neiu Veenus.

Helises telefon. Vastu tahtmist küünitas neiu Veenus käe toru järele.

«Halloo!»

«Siin tülitab Kuu.»

«Millega võin teile kasulik olla?»

«Piinlik on paluda, aga... Asi seisneb selles, et see Maa ajab mu hulluks.»

«Kas ikka tülitab?»

«Aga muidugi. Just äsja vuhises jälle üks saadik mu nina eest mööda ja mul on sihuke imelik tunne, et ta pugese mu selja taha. Kas te oleksite nii kena ja püüaksite jälgida, mida ta seal luusib või teeb?»

«Oodake üks hetk. Ma kohe,» oli neiu Veenus krapsti abivalmis.

Emand Kuul jäi ärevusest hing kinni. Möödus mõni kosmoseminut, enne kui torust kostis neiu Veenuse erutatud «Kas kuulete?».

«Jah, kuulen, kuulen. Kas nägite, mis ta teeb?»

«Pildistab teie lugupeetud tagupoolt.»

«Uih!» kiljatas emand Kuu ja pillas telefonitoru käest. «Püha kosmosetolm, mis see siis on?» pomises ta värisedes. «Miljoneid aastaid pole ma oma tagupoolt Maa poole pööranud, aga näe, üles leidsid ja pildistasid. Pildistasid...»

4

Kosmoses oli paanika. Tärisesid, toksisid, undasid ja tümisesid kõik planeetidevahelised sidevahendid. Taevakehelt taevakehale lendas ärev sõnum:

«Inimene on kosmoses. Ta on endale ise loonud planeedi ja määranud kindlaks selle tee. Tema planeet ei allu üldistele kosmoseseadustele. Ta pole nende seaduste ahelais. Ta tuleb kutsumata ja läheb ära ajamata, nii nagu ta ise tahab.»

«Aga milleks ta tuli? Mida ta taotleb?» pärisid taevakehad üksteiselt.

Mitte keegi ei teadnud.

Inimene aga tegi tiiru ümber oma emakese Maa ja laskus siis tagasi selle rüppe, jättes kosmosekodanikud mõistatama, miks ja milleks ta kosmoses käis.

Mõne aja pärast tuli kosmosesse teine inimene. Ta tiirles kauem kui eelmine ja laskus samuti Maa peale tagasi, ilma et oleks kosmoseelanikest kedagi solvanud või tülitanud.

«Need inimesed näikse olevat üsna viisakad ja rahumeelsed olendid,» arvas isand Marss.

«Mitte kõik ja mitte alati,» naeratas emand Kuu. «On inimesi, kes Maa peal õgivad omataolisi nagu pardid konni ja kes on niivõrd ahned ja täitmatud, et neile ei piisa enam Maast. Niisugused ei tule meile külla heade mõtetega.»

Siis ilmus maailmaruumi kaks inimest korraga ja mõlemad tulid oma planeediga. Ka nemad tiirlesid, rääkisid teineteisega ja Maaga ning nad ei teinud kellelegi kurja.

Kuid kui nad Maa peale tagasi pöördusid, vaatasid taevakehad neile murelikult järele.

«Niiviisi tulevad nad viimaks terve malevaga ja valutavad meid kõiki,» mõtiskles isand Marss.

Teised taevakehad vaikisid mornilt. Vaikis isegi kerge-meelne neiu Veenus, kes salamahti oli lootust hellitanud, et vahest tuleb inimene tema juurde. Ta polnud mingi kosmosehuvide reetja ja soovis head kõigile oma naabritele, kuid ta oli noor ja ilus ja tal oli lihtsalt igav. Mis kasu oli tal sellest, et kosmosekavalerid — punapäine isand Marss, kahvatu ja kauge Jupiter, lai ja naljakas Saturn ning paljud teised — tervitasid teda eemalt. Nad olid seda teinud juba lugematud valguseaastad ja neiu Veenus oli tegelikult ikka ükski. Keegi ta kosmilistest austajatest ei saanud tulla ta juurde, sest nad olid ahelais nagu ta isegi.

Tulla võis ainult inimene oma planeedilt, Maa pealt. Nüüd oli kosmoses käinud juba mitu meest, kuid ükski nendest polnud tulnud neiu Veenuse juurde. Ning neiu Veenus ei soovinud enam olla leegitsev taevakeha kosmoses, mida inimesed Maa pealt uurivad ja imetlevad. Ta tahtis olla lihtne väike tüdruk Maa peal.

Nii ta unistas. Ja vist mõtlesid teisedki planeedid millestki, sest kosmoses oli vaikne-vaikne. Hääletult kiki-varvul astusid taevakehad oma igavestel radadel, kummardades Maa poole ja kuulatades pingeliselt.

Siis tuli uus üllatus, mis rabas kõiki. Kosmoses oli naine. Emand Kuu unustas oma rahutu naabri manamise. Isand Marsi kanalid ajasid üle, moodustades uusi meresid, mida Marsil polnud vaja, ent ta ei pannud seda tähele, sest kosmoses oli naine.

Neiu Veenus oli üksainus tohutu tähelepanu. Ta ainult kuulas ja ta põhjatuis rohelistes silmades loitis igatsuseleek, mille oli sütitanud naine, kes oli tulnud Maa pealt ja läks varsti sinna tagasi. Ka neiu Veenus oleks tahtnud liikuda, minna.

Varem olid planeedid kõndinud kiretult oma igavestel radadel, teadmata, mis on armastus ja igatsus. Siis tuli Maa pealt inimene, nüüd juba naine, ja kosmoses toimus muutus. Kosmose miljardite aastate eest kivinenud süda muutus soojaks ja hakkas tuksuma. Tärkasid unistused, enneolematud soovid. Kuid planeedid jäid planeetideks, nad ei liigu. Mees, kes tuli kosmosesse, läks tagasi Maa

peale, inimeste juurde ja selle juurde, keda ta armastas. Naine, kes tuli kosmosesse, läks samuti tagasi inimeste ja oma armastuse juurde.

«Kui ma oskaksin oma ringist välja minna, läheksin neiu Veenuse juurde,» mõtiskles Jupiter ja muheles. Ta igat- ses, aga leidis, et ainult igatsemisest on vähe. Kuid roh- kemaks ei olnud ta suutelinegi.

«Kui ma oskaksin teha kas või mõne sammu — kas või niisama palju kui see naine Maa pealt —, siis läheksin ise Jupiteri juurde,» unistas neiu Veenus ülemeelikult.

Kosmoseelanikud raputasid nähtamatuid ahelaid. Ini- mese sammud olid andnud Päikesesüsteemile jõudu. Kos- moses oli paanika, meelegaheide ja tegutsemistahe ühtaegu. Kui ometi liikuma saaks! mõtlesid kõik.

Kuid liikumisvõimet nad ei saanud. Inimene valitses kosmost ja planeetidel jäi soovida ainult seda, et see ini- mene mõistlik oleks...

5

Isand Marsi äratas mõnusast unest mingisugune energi- line heli. Algul ta ei taibanud, kust see tuleb, kuid siis sai talle selgeks, et heliseb telefon. Ta haaras toru ning pöristas:

«Nonoh, mis siis nüüd lahti on?»

«Küsite veel,» kostis torust emand Kuu üliärritatud hää.

«Kuulge, lugupeetud emand Kuu, siin ei oskagi enam midagi mõistlikku küsida, sest teie hää kõlab nii hürmu- nult, nagu kavatseksite kogu päikesesüsteemile SOS-sig- naale saata.»

«Ja saadangi,» hingeldas emand Kuu.

«Aga mis siis ikkagi juhtunud on?»

«Tulid juba.»

«Kes?»

«Inimesed ikka.»

«Maa pealt?»

«Aga kust siis veel?!»

«Ah nii!...» venitas isand Marss, «või siis ikka tulidki... Mis siis ikka!»

«Kuidas... mis siis ikka!... Meid tullakse vallutama ja teil — mis siis ikka!»

«Miks siis kohe vallutama . . . Võib-olla tulid niisama . . . huvireisile või . . .»

«Või huvireisile,» osatas emand Kuu. «Teame juba neid huvireise! Oleks veel et mõned teised inimesed . . . Aga need, kes tulevad triibulise-tähelise lipuga, ei tule huvireisile, seda tean ma niisama kindlasti kui sedagi, et olen Maa kaaslane. Need tulijad on saagi peal väljas. Maa peal on nende kirju lipu kandjatega igavene häda. Kuhu nad aga oma nina pistavad, seal pole muud kui veri ja pisarad taga . . .»

«See on Maa peal . . . Seal on nii vett kui ka verd. Aga teie ju, kallid emand Kuu, ei kavatse cmeti pisardama hakata ja verd ei saa teist ka keegi välja pigistada,» vastas Marss kuivalt.

«Vägivald jääb vägivallaks ja vallutamine vallutamiseks, olgu see siis verine või veretu, Maa peal või Maast kas või kümne miljoni valgusaasta kaugusel,» nähvas emand Kuu, keda Marsi laisavõitu hoiak ärritama hakkas. «Ja kapitalist koguks ja ahnitseks ka siis, kui ta päris ükski kellelegi meist satuks. Niisugune on juba selle vastiku tõu psühholoogia.»

«Mis asi?»

«Psühholoogia, ütlesin ma.»

«No kuulge, kallid naaber, te olete seal Maa külje all nii targaks saanud, et ma ei taipa enam pooli asjugi sellest, millest te räägite,» vangutas isand Marss oma pead.

«Issake küll,» solvus emand Kuu. «Mis siin siis arusamatut on? Ma ju räägin selge sõnaga, et inimesed tulid mulle kallale ja et . . .»

«Vabandage, kuid ma ikka ei taipa, miks te neid inimesi nii hirmsasti pelgate ja mis ohtu nad teile valmistavad. Minu teada on nad õige abitud ja armetud olendid. Pealegi ei võivat nad päevagi ilma veeta ja õhuta elada. Teil aga neile vett ja õhku anda ei ole ning järelikult ei saa nad ka kauaks teie külalisteks jääda,» pareeris isand Marss asjalikult.

«Oh teie püha lihtsameelsust!» lõi emand Kuu käsi kokku. «Inimest peate te abituks ja saamatuks! Te teate inimesest liiga vähel! Meiega võrreldes on ta muidugi väike nagu tolmukübe, kuid meie oleme oma suuruse peale vaatamata inimesest paljudes asjades viletsamad. Meie oleme oma koha külge aheldatud ega saa ialgi üksteise juurde minna ja oma koha peale tagasi tulla. Inimene

aga... see tolmukübemeke, tuleb meie juurde ja läheb koju tagasi. Et mul talle vett ja õhku anda ei ole, see teda ei häiri, ta võtab õhu ja vee kaasa.»

«Ah et nii,» pomises isand Marss ja jäi mõtlikuks, kuid nacratas sealsamas ja ütles: «Aga minu juurde nad siiski ei tule.»

«Heldene aeg, miks nad siis ei peaks tulema...» kogeles emand Kuu hämmeldunult. «Kes neid keelata saab! Vaadake et kihutavad meid kõiki veel kodukohast minema ja saadavad teab kuhü hulkuma...»

«Kihutatakse või...» oli Marss umbusklik. «Aga mis see minusugusele mürakale ikka teeb. Nagu hane selga vesi, nii kui inimesed ütlevad. Naerame selle peale.»

«Eks naerge siis!» ohkas emand Kuu ja pani kuuldetoru pikkamisi hargile. Ta süda läks raskeks, just nagu oleks rõhunud teda teine taevakeha. Ta ei mõistnud, mis on juhtunud vana Marsiga, kust on tulnud ta hoolimatus ja ükskõiksus. Kas isand Marss on hakanud kangestuma või... või on inimesed jõudnud teda tuimuse ja ükskõiksuse pisikutega nakatada. Võõras ja võrratult raske on kuulda sõjaka Marsi suust niisuguseid sõnu, mis on omased ükskõiksetele inimestele ja neile, keda nimetatakse egoistideks. Neile on omane põhimõte: «Kui minu vats ei valuta, siis naabri oma mingu kas või lõhki, see pole minu asi.» Hoolimatuse- ja ükskõiksusepisik on väga visa hingega ja Maa peal levinud. Tema abil on kerge inimesi üksteisest eraldada ja jõuetuks teha ning üksikut ja jõuetut on kerge alistada. Selle kunsti on inimesed, eriti aga triibulisetähelised, hiilgavalt selgeks õppinud. Miks ei või nad seda võtet ka taevakehade puhul kasutada. Marss ongi praegu juba relvitu...

Emand Kuu pea vajus norgu. Ta keeras end kummuli ja kattis näo kätega. Ning esimest korda oma pika eluea jooksul ta tundis, et silmist hakkab midagi välja tiksuma.

Kaua ja troostitult nuttis vana Kuu. Ja mida rohkem ta nuttis, seda suuremad ja hiilgavamad pisarad langesid vääriskividena ta põlvedele.

Inimesed Maa peal aga juubeldasid ja plaksutasid käsi, sest nad avastasid samal hetkel Kuule suunatud teleskoobi spektris tuntud vääriskivide ja metallide jäljed...

Aga Kuu ei teadnudki seda, et tema nutetud pisarad veelgi enam inimese tähelepanu endale tõmbavad. Nüüd

hakkas mõnesid juba Kuu-emanda rikkus ligi meelitama. Aga kui varanduse pärast kellelegi tähelepanu osutatakse, siis, nagu on näha Maa-pealsetest asjadest, ei ole head ette näha. Kuu-emand ohkas oma lootusetus olukorras. Kuid lootis ometi, et mõni Maa asukas on mõistlikum ja näeb temas peale rikkuse midagi muud, mida hinnata. Seda teadis ta oma aastasadade kogemusest, mil inimesed olid teda ainult ilu pärast imetlenud ja teda usaldanud, öeldes just tema kuuldes oma armsamale kõige kallimaid sõnu.

Emand Kuu ei lootnud küll seda, et vanad ajad tagasi tuleksid, kuid tahtis ometi, et mõistlikkusele natukenegi siin universumis maad jäetaks...

KUREPOJAD

ÕED

Minu esimesed kaaslased eluteel olid mu õed. Algul oli neid üks, siis sigines veel teine, õige tilluke. Minu mälestused sellest pisiõest said alguse pesemisprotseduuridest, sest siis kisas see tilluke olend alati kõige enam. Arvasin, et pesemise vastu ei peaks ühelgi lapsel midagi olema, sest oma kogemuste põhjal pidasin vett, eriti aga sooja vett, kõige mõnusamaks asjaks maailmas ja ronisin vette ka siis, kui see polnud sugugi minu jaoks määratud. Uskusin, et õekese protest pole suunatud vee, vaid kõhuli lamamise vastu, sest selline asend oli minu meelest kõige ebamugavam.

Iga kord, kui õeke nutma hakkas, olid ka minu silmad vett täis. Siis palusin ma ema, et ta võtaks pisiõe käte ja jalgade ümbert niidid ära, sest need lõikuvad lihasse ja tekitavad õekesele valu. Ema kinnitas küll, et mingisuguseid niite õe käte ja jalgade ümber ei ole, et niisugused voldid on igal väikesel lapsel, kuid seda oli raske uskuda.

Kord, kui ema toas polnud, koorisin pisiõe paljaks ning otsisin hoolega kõik ta kaela-, käte- ja jalgadevoldikesed läbi. Mingisuguseid niite ma muidugi ei leidnud. Pealegi sattus ema jaole ning minu humaansed uuringud lõppesid pisaratega väikeste laste igipõlises karistuspaigas — nurgas.

Vanemale õele oli lubatud tillukest õde sülle võtta. Kui viimane oli kõvasti teki sisse keeratud, meenutas ta puuhalgu. Seda süllenvõtmise luba me kasutasimegi ühel ilusal suvisel hommikul, kui ema polnud kodus ja kogu majaesine heledat päikest täis oli. Esiteks kekslesime vanema õega kahekesi läve ees. Kui aga pisiõde toas kisa tõstis, otsustasime ka temale laia maailma näidata. Vanem õde keeras ta teki sisse ja vinnas õlale. Siis läksime välja ja istusime lävepakule, mis oli minu meelest hirmus kõrge.

Maimuke kissitas silmi ja muheles. Nähtavasti meeldis talle soe päike.

«Näitame talle ka võililli,» tuli vanem õde toredale mõttele.

«Näitame jah,» nõustusin mina.

Selle asemel aga, et tuua lilled õekese juurde, viisime meie õe lillede juurde, mis kasvasid eemal piirdetara ääres.

«Näe, need on võililled,» seletas vanem õde, keerates maimukese näo lillede poole ja osutades lilledele.

Tuhkagi ei taibanud see silmadega puuhalg lilledest. Ta hakkas hoopis kägisema, nagu oleks tal halb. Kui me ta jälle näoga ülespoole keerasime, ajas ta keele suust välja ja hakkas suuga midagi otsima.

«Ta tahab vist lutti,» arvas vanem õde ja mina nõustusin temaga nagu alati.

Hakkasime maja poole marssima.

Et vatiteki sisse mähitud laps oli kuueaastase hoidja jaoks küllaltki raske kandam, oli ta sunnitud seda pampu üha kergitama, et see käest maha ei libiseks. Nii siis juhtuski, et hoidjale jäi viimaks tühi tekirull õlale, kuna aga laps lamas kõhuli keset jalgrada. Meie märkasime seda alles siis, kui kuulsime selja taga pisiõe ägedat nuttu.

Kui me oma hoolealuse üles tõstisime, oli selge, et ta jumalamuidu ei karjunudki. Ta vaesekeese nina ja põsed olid üleni marraskil.

Nüüd oli nuttu enam kui palju. Nutsime kõik kolmekesi. Peagi tuli ema. Jooksime talle juba väravasse vastu ja pihtisime nutuga pooleks, missugune kole õnnetus meil juhtunud oli.

Ema ei mallanud meid lõpuni kuulata, vaid jooksis tulistjalu tuppa ja kahmas pisiõe hällist sülle. Kui ta oli õekese luud-liikmed hoolega järele katsunud, pesi maimukese näo puhtaks ja määris omatehtud salviga sisse. Pisiõde rahunes ja uinus. Ema aga kutsus meid enda juurde. Läksime tõrksalt, kartes karistust. Karistus tuli, ja ootamatult range. Ema teatas meile, et ta ei usalda enam õekest meie hoolde jätta ja seepärast kingib ta Maie-tädile, kes teda kindlasti paremini hoiab kui meie. See otsus tegi meid algul tummaks. Siis aga pistisime suure häälega halama ja palusime, et ema pisiõde ära ei kingiks. Teineteise võidu tõotasime, et me õekest mitte kunagi enam maha ei pilla. Palved aitasid. Pisiõde jäi meiega ja meie ei pillanud teda tõepoolest enam kordagi maha.

KUREPOEG

Oli pühapäev ja emal olid külalised. Nad istusid maja ees kahe suure vahtra all, kus ema parajasti õmbles. Meie noorema õega mängisime sealsamas lähedal ja noppsime lilli. Äkki jooksis meie juurde vanem õde ja sosistas hingeldades:

«Teate, tädi Liine tõi meile vitsikuga võid.»

Meil võivitsikut ei olnud ja ma tahtsin kangesti näha, kuidas see vitsik välja näeb. Võtsin siis noorema õe käest kinni ja hakkasin teda sinnapoole tüürima, kus ema külalistega puude all istus.

Äkki sööstis põõsaste tagant välja karjase suur karvane peni Neeru ja kargas otse meie ette. Õde pistis jalamaid kisama, nagu oleks teda nõgestega kõrvetatud. Olin oma õest kaks aastat vanem ja mul oli elukogemusi kahe aasta võrra rohkem. Ma teadsin päris kindlasti, et Neeru lapsi ei hammusta. Ta isegi ei haukunud laste peale. Ütlesin ka õele, et kutsu on pai, aga tema muudkui kisedas: «Kaldan!»

«Äla kalda,» vaigistasin ma õde, tema pudikeelt järele ahvides, ehkki võisin r-tähte väga hästi välja ütelda.

Püüdes õekest veenda, et kutsu on tõesti pai, viisin ta kättpidi peni juurde ja silitasin tema enda käega Neeru suuri ripakil kõrvu. Neeru vastas sellele õurnuseavaldusele omapoolsega ja limpsas keelega üle silitaja roosa näokese. No nüüd vast pistis mu õeke nii hirmsasti kisama, et ema kargas üles ja jooksis meie juurde.

«Kas hammustas last?» küsis ema.

«Oh ei, ta ainult limpsas.»

Emal pühkis õe silmad ja nina põllenurgaga kuivaks ja mina vajutasin talle pääsusilmadest pärja pähe.

«No vaata kui ilus,» kiitis ema.

Ma ei tea, kui suur ilutundja ma tollal olin, kuid minule näis ka, et õeke on tõesti väga kena oma roosas kleidis ja pääsusilmadest pärjaga linavalgetel juustel. Ta niigi alati roosad põsed olid nüüd ärritusest punased nagu õunad.

Ema viis meid külaliste juurde.

«Ütelge tädidete ilusasti tere ja tehke kniksu,» õpetas meid ema.

Mina tegin oma kniksu vapralt ja nõuetekohaselt. Õde aga kükitas kuidagi naljakalt, kuid sai kiita pealegi.

«On see väiksem sul aga tore tüdruk,» kiitis üks tädistest, kelle nime ma ei teadnud.

Nihutasin ka ennast pisut lähemale, lootes, et minuski midagi kiiduväärset avastatakse.

Tädi Liine vaatas mind, naeratas isegi ning lausus siis:

«Imelik kohe, et ühe isa-ema lapsed, aga üks ilus nagu roosiõis, teine aga just nagu kurepoeg.»

See võrdlus torkas valusasti mu pisikest südant. Ma polnud kunagi kurepoega näinud, kuid toon, millega mind kurepojaga võrreldi, laskis aimata, et kurepoeg pidi olema midagi õige viletsat ja täiesti vastandit roosiõiele. Seisin hetke paigal, teadmata, kuidas selle «komplimendi» peale reageerida. Siis puhkesin nutma ja jooksin ära. Ema hüüdis mulle midagi järele, kuid mina jooksin üha kaugemale ja kaugemale.

Koplis kaheharulise leinakase all oli ilmatu suur kivi, millel oli pragu sees. Räägiti, et kunagi vanal hallil ajal olevat pikne selle kivi lõhki lõõnud. Olime varemgi selle kivi juures käinud, isegi ta otsa roninud, kuid kiviprakku ei julgenud meist keegi pugeda. Nüüd aga pugessin mina sinna külma ja pimedasse prakku. Vajusin ning mulle näis, et kukun kaevu. Mida sügavamale ma vajusin, seda kitsamaks muutus pragu, seda külmem, pimedam ja niiskem oli. Vaevu sain käsi liigutada, jalgu aga mitte sugugi. Ma ei näinud midagi, kuid kuulsin, et ema läks külalistega üsna kivi lähedalt mööda.

«No kuhu ta sõge ometi jooksis?» kuulsin ema ütlevat ning mulle näis, et ta hakkab nutma.

«Ah, kuhu ta tühi ikka läheb,» vastas tädi Liine hääl. «Kükitab kusagil, kuni kõht tühjaks läheb ja tuleb siis koju leiba otsima.»

Nüüd tundsin ma äkki, et mu kõht ongi tühi ja mitte ükski tühi, vaid kohe hirmus tühi. Mulle näis isegi, et ma pole täna üldse söönud. Olin kuulnud, et inimesed võivad nälga surra ja nüüd otsustasin ennem nälga surra kui kurepojana elada. Ainult et külm hakkas ja tühja kõhuga oli hirmus paha nälga surra. Oleks ema ükski olnud, oleksin

ma tõenäoliselt talle vastu hüüdnud ja sööma läinud, aga see tädi... Ning ma otsustasin siiski nälga surra.

Ema ja tädid läksid edasi ning varsti kostsid nende hääled kuusikust.

Mõtlesin juba, et lähen koju sööma ja panen midagi soojemat selga, et siis siia tagasi surema tulla. Püüdsin kivipraost välja tulla, kuid see ei õnnestunud. Pistsin tõi-nama. Nutsin suure häälega ja hakkasin lõpuks kisen-dama, kuid jäin kohe vait, sest mulle meenus, et pimedas kisen-dada ei tohi. Siis tulevad kurjadvaimud, purskavad sulle tuld, nii et lähed üleni põlema, ja seejärel söövad nad su ära... Kruusi-vanaema oli kurjadvaime näinud ja teadis rääkida, et nad olevat väga õelad.

Oli juba üsna pime, kui mind jälle hüüdma hakati. Nüüd oli terve koppel hääli täis, vist oli tulnud mind otsima kogu maja rahvas. Äkki kuulsin ema häält. Nüüd ei mallanud ma enam vait olla ning hüüdsin vastu.

«Kus sa oled?» küsis ema.

«Siin.»

«Kus siin?»

«Siin, noh,» sain ma kärsituks ja nutt tuli jälle peale. Arvasin, et ema teeb nalja. Ise räägib alati, et tema teab kõik, kus me oleme ja mida teeme, ja nüüd korraga: «Kus sa oled?»

«Kuule, Mari, su plika on vist kivi otsas,» hõikas karjane mu emale.

Ema jooksis kivi juurde ja kordas jälle: «Kus sa oled?»

«Siin.»

«Kas kivi otsas?»

«Ei, kivi sees.»

«Issand jumal, ta on vist kivipraos,» kohkus ema hirmsasti. «No mis sa sõge sinna pugesid? Silmapilk tule välja!»

«Ma ei saa liigutada,» tõinasin vastu.

«Sinna said, aga välja ei saa,» nähvas keegi naistest tõrelevalt.

Tundsin end süüdlasena ning ei julgenud enam iitsatadagi. Välja vinnati mind nõoriga, mille karjane tõi ja millest ma kinni võtsin.

Kodus ema süles ei tahtnud ma enam sugugi nälga surra. Kui soe, kui pehme oli ema süli! Mõeldagi oli nüüd kole näljasurmale külmas ja pimedas kivipraos. Ma polnud veel kordagi surnut ega suremist näinud ega osanud

endale ette kujutada, mis see surm üldse on, kuid ma teadsin, et see, kes sureb, pannakse maa sisse ja ta ei saa enam iialgi koju tulla.

Ma ei teadnud ka midagi armastusest, peale selle sõna. Nüüd küsisin ema põski paitades:

«Ema, kas sa armastad mind?»

Tundsin, kuidas ema kergelt võpatas. Vaatasin üles ja nägin, et ema ripsmed olid märjad.

Lõin käed ema kaela ümber ja sosistasin:

«Ema, kas kurepoeg on väga kole?»

«Ei ole, rumaluke.»

«Aga mina?»

«Sina oled ju minu moodi, eks vaata mind.»

«Sinu moodi?! Siis olen ma ju kole ilus,» puhkesin naerma ja peitsin pea ema lõua alla.

AKEN

Toal, kus me seekord elasime, oli üksainuke aken ja seegi asetseis kõrgel, sest majalogu oli kahekorruseline.

Meie ema oli alati tööl ja me nägime teda ainult õhtuti, kui ta istus pliidisuu ees ja meile sööki keetis. Isa oli meil muidugi ka, kuid tema ehitas kusagil raudteed. Kui ta tuligi vahel koju, siis tundus ta meile mitte üksi võõrana, vaid ka kurja mehena. Kui me midagi teinud olime, siis tarvitas ta püksirihma. Teades, et isal on püksirihm, me teda nii väga koju ei igatsenudki.

Päeval oli kogu maja alati laste päralt, sest kõikide laste emad käisid tööl. Polnud siis mingi ime, et see maja hommikust õhtuni laste naerust ja nutust helises, et seal kakeldi, loobiti üksteist veega ja nuheldi nõgestega. Õhtul aga, kui emad koju tulid, kaebasid lapsed üksteise peale ja tüli tekkis emade vahel.

Meie rahumeelne ema, kes püüdis vältida igasuguseid tülisid ja pahandusi, lukustas meid alati tuppa, kui ta tööle läks.

Niisiis oli aken ainuke koht, mille kaudu olime seotud kõigega, mis toimus väljaspool meie toa seinu. Õnneks või õnnetuseks oli see aken just maja selisel küljel, kust avanes vaade koplisse. Koppel oli küll määratud mõisa vasikatele, kuid lüpsinaiste lapsed ei arvestanud teps seda. Ei saa ju tuult kotti pista ega lastekarja keelata koplisse minemast, kus on palju ruumi ja lilli, et pärga punuda, ning põõsad, kuhu võib peitusemängija ennast peita.

Mõisavalitseja ajas vahel küll lapsi ratsahobusega taga, aga valitseja ei olnud koplis alati ja lilli piisas nii vasikatele kui ka lastele.

Lilli tahtsime meiegi. Mis suvi see siis on, kui ei saa pärgagi punuda ja närtsust nuku maja ette lillepeenart teha.

Õhtul, kui ema töölt koju tuli, lubas ta meid küll nii-

kauaks, kuni ta ise sööki valmistas, õue jooksmas, kuid siis oli koplis juba videvik ja lilli polnud näha, sest paljud lilled panevad ööseks silmad kinni nagu lapsedki. Teised lapsed olid ka siis juba enamasti toas ja meil polnud mingit isu minna hämarasse koplisse, kus iga põõsas näis omamoodi salapärane.

Mõnikord me lilli siiski saime. Selleks tuli korv kaelkookude otsas aknast alla lasta, ja kui teised lapsed olid heas tujus, siis korjasid nad meile terve korvitäie lilli. Korvi tõmbasime jälle kaelkookudega üles ja lilled olidki toas.

Ühel päeval, kui meil oli käsil just niisugune mäng, kus pidid ilmtingimata ka lilled olema, olid teised lapsed kõik nagu kiuste jumal teab kuhu kadunud. Hüüdsime. Keegi ei tulnud.

Siis tuli vanem õde mõttele, et me võime ka ise lilli saada. Minu meelest oli vanem õde kole tark ja mina allusin tema korraldustele alati ilma kaalutlusteta ja kriitikata. Nii ei leidnud ma ka selles midagi imelikku, et lillede järele võib minna teise korruse akna kaudu, aknast alla hüpates.

Vanem õde avas akna (mis muide oli ka keelatud toiming) ja viskas pisiõde vatiteki alla. Tekk kukkus küll käägarasse, kuid õde arvas, et nii ongi parem, sest siis on paksem ja pehmem — ei põruta.

Siis käskis õde mind akna peale istuda ja pani mulle pisiõde sülle.

«Sina hoia Trullat süles,» ütles ta. (Trullaks kutsusime pisiõde vist sellepärast, et ta oli paksuke ja ümmargune.) «Kui mina all käed püsti ajan, siis viska sina Trulla alla. Ma püüan ta kinni, et ta maha ei kukuks ega haiget ei saaks. Ise hüppa kõige viimaks.»

Õde seisis hüppevalmis aknalaual, kui minu südamesse sööstis suur hirmuüil ning suu sosistas:

«Aga kui sa saad haiget või...»

Mis «või» oleks õega veel võinud juhtuda, seda ma täpselt ei osanud ette kujutada, kuid mulle näis, et on veel halvemaid asju kui lihtne haiget saamine.

Õde jäi viivuks mõtlema. Siis aga ütles:

«Tead mis, kui ma haiget saan ja nutma hakkan, siis ära Trullat viskagi.» Ning jalad rippu aknast väljas, jagas vanem õde mulle üle öla viimaseid korraldusi, mida ma

siis pean pisiõega tegema, kui ma teda aknast alla ei viska.

«Mis te õelused seal akna peal teete?» kriiksus äkki Kruusi-ema, vana kooitsus eidekene, alumiselt korruselt. «Kukute pagananahad viimaks veel alla.»

Mina ehmusin üsna kõvasti, sest see Kruusi-ema ajas juba oma kondise välimusega hirmu peale, ja kui ta veel oma hambutu suuga pragama pistis, polnud minul aega enam tagasigi vaadata. Pealegi elas ta otse meie all ja kaebas alati emale, kui me üleval liialt mürtsu tegime või vett maha valasime, mis siis läbi lae alla sadas. Niisugustel juhtudel hakkas ta alati roobiga lakke koputama. Õhtul kaebas ta ka meie emale.

«Ega me ei kuku, me hüppame,» seletas õde.

«Mi-i-s?!»

«Ei kuku jah. Ja Trulla ka ei kuku. Ma hoopis viskan ta alla,» ruttasin mina õele appi asja selgitama.

«Küll ma teile põrgulistele hüppan,» kriiskas nüüd Kruusi-ema, põrutades kepiotsaga vastu maad. «Või nemad hüppavad!... Kui te peaksite alla tulema, siis saate nõgeste ja kadakatega mu käest niisuguse keretäie et veri väljas.»

See ähvardus tegi olukorra meile ühe ropsuga selgemaks kui tunnipikkused manitsused. Nõgeseid olime juba maitsta saanud ja nüüd lubati veel kadakaid... Seda ma ei tahtnud. Sikutasin õde kleidisabast.

«Mis sa tirid!» ropsas viimane käega selja taha.

«Ära hüppa!» nurusin mina. «Ta togib su puruks.»

Eit koperdaski aia äärde, hakates nõgeseid katkuma. Viuhti keeras õde end aknalaua ümber, hüppas tupp ja võttis Trulla minu sülest ära.

«Kobi maha!» käsutas ta, ja kui oli läinud, pani aknagi kinni.

«Nüüd kaebab ta jälle emale,» mossitasin mina ja püüdsin ära aimata, missuguse karistuse meile ema selle hüppamise eest määrab.

Kui ma tüki aja pärast aknast välja vaatasin, istus Kruusi-ema ikka veel aia ääres kivi otsas, nõgesekimpeos.

«Ega täna vist saagi hüpata,» arvas õde.

Järgmine päev oli pühapäev ja ema läks lõuna paiku välja, öeldes, et väheseks ajaks. Ta tuli tõesti üsna ruttu tagasi, kuid koos Luige-onuga. Luige-onul olid kaenlas

lauatükid ja käes vukssaag. Taskust vahtis välja haamri-
vars. Ning otse meie silmade all juhtus kohutav lugu —
meie ainuke aken klopsiti laudadega kinni.

Tundsin, et vihkan seda Luige-onu hirmsal kombel.
Tema aga naeratas, tõmbas oma krobeline peoga üle minu
juuste ja sõnas:

«Noh, väike västrik, nüüd ei ole sul midagi karta.»

Karta polnud tõepoolest midagi: Kruusi-ema ei võinud
mulle midagi teha... Kuid nüüd ei näinud ma ka teisi
lapsi, lilli ega isegi lapikest rohelist muru.

TITA

Tulime parajasti õega Kalijärvelt vesiroose toomast, kui nägime, et Krista Senta silkab üle heinamaanurga meie poole. Me poleks tahtnudki Sentaga praegu kohtuda, sest siis võib Senta meie emale öelda, et me käisime Kalijärvel, mis oli meile kõvasti keelatud. Sentat aga ei huvitanud täna põrmugi vesiroosid. Ta hüüdis juba eemalt:

«Pendi Annal on titt, teate.»

«Tõsi või?» üllatusin mina, nii et suugi lahti vajus.

«Kas sa ise nägid?» küsis õde.

«Ei näinud,» keerutas Senta sassis juuste peale tõmmatud rätinurki ümber sõrme.

«Aga kust sa siis tead?»

«Memm ütli Leineri Juulile ja mina kuulsi.»

«Siis on küll tõsi,» arvasin mina, sest meie ema ütles kord, et ega Liina, see tähendab Senta ema, ei valeta.

«Iks tõsi om jah,» kinnitas ka Senta, ise näpuga nina urgitsedes.

Meie ema meil nina urgitseda ei lubanud. Ta ütles, et see olevat väga rumal komme, ja mina ütlesin seda ka Sentale. Senta sai vist natuke pahaseks. Ta keeras meile selja ja ütles läbi nina nagu mõisavalitseja:

«Ega see sinu nena ole.»

«Mina ei tahagi niisugust nina, mis on kõik hirmsaks urgitsetud. Niisugust nina ei taha hobune ka,» vastasin mina oma arvates õige targasti.

«Aga mede memm läheb katsikule,» lausus Senta vähe aja pärast.

«Kuhu?» ei saanud mina aru.

«Katsikule.»

«Kus see katsik on?»

«Loll,» ütles Senta selgesti, sest nüüd tal polnud sõrmeninas. «Katsikule tähendab titele putru või pannkooke viima. Võib viia ka saia ja kringlit,» lisas ta juba läbi nina.

Ma ei tea miks, aga ma neelatasin ja oleksin nagu

värske saia või pannkoogi lõhna tundnud. Vesigi tuli suhu. Pudrust ma palju ei hoolinud, aga... Mis seal ikka unistada. Meile ei tule ju keegi kringliga katsikule.

«Kas see titt on ilus?» küsis õde, kes väga armastas endast vähemaid lapsi.

«Es tiia,» vastas Senta. «Ma es nännu.»

«Aga kas ta sööb kõik saiad ja kringlid ise ära?» tundsin mina huvi.

Senta teadis, et pisikesed titad üldse ei söö. Nad ainult imevad. Sööma hakkavad nad alles pärast seda, kui neil on nimi ja hambad, ja kui nad pole enam titad.

«Kes need katsikuasjad siis ära sööb?» küsisin.

Senta teadis oma kogemuste põhjal, et pudru ja pannkoogid söövad ära suuremad lapsed; kringlit ja saia antakse suurematele lastele ka, aga ainult mekkida, nii palju kui ema lubab. Muidu hoitavat kringlid ja saiad varrude jaoks. Vähemalt nende memm olevat nii teinud, kui nende Volli veel titt oli.

Õde küsis veel, et mis asjad need varrud on.

«Too om üits suur pidu, kus saab palju süvvä,» seletas Senta.

«Kas lastele ka antakse?»

«Antas küll,» kinnitas Senta. «Meil saiva laitse saia ja kringlit ja praadi ja kisselli üks ka.»

Nüüd oli meil õega selge, et titt on väga kasulik asi. Ainult kust seda tittle võtta?

Õhtul, kui ema töölt koju tuli, oli minu esimene küsimus, kas tema teab, kust saaks tittle.

«Küll ma pühapäeval teen teile,» vastas ema mokaotsast ja hakkas pliidi alla tuld tegema.

Taipasin kohe, et ema räägib nartsust nukkudest, mida ta meile pühapäeviti meisterdas, ja ruttasin teatama, et niisugust nukku ma ei taha, et tahan elusat tittle, niisugust, nagu on Pendi-tädil.

«Ei minul ole aega neid teile otsida,» ühmas ema ja hakkas kartuleid koorima.

«Me otsime ise. Sa ainult ütle, kust neid leida,» nurusin mina ja õde tõendas takka, et muidugi otsime ise.

«Otsige suurest kraavist,» ütles ema, «seal pidavat neid vahel olema.»

Minu meelest oli asi klaar, pole muud kui mine otsima.

Õde aga küsis:

«Aga kust need tited kraavi tulevad?»

«Konnadest tulevad,» lõi ema käega.

Rohkem me ema tülitada ei julgenud.

Järgmisel hommikul, kui ema tööle läks, võtsime õega korvi ja läksime suure kraavi äärde titte otsima. Kolasime peaaegu lõunani, aga ei leidnud mitte tuhkagi.

«Pole,» ohkas õde.

«Ei ole jah,» nõustusin ka mina.

Ema hüüdis lõunale, aga meil polnud ühtegi titte. Jättsime korvi kraavikaldale põõsasse ja lippasime koju sööma.

Peale lõunat oli meil siiski parem õnn. Peagi oli meil korvis üheksa suurt ja üsna heledat konna. Viisime konnad koju ja kutsusime Senta vaatama, kas nad ikka on natuke lapse moodi, sest ema ütles, et lapsed konnadest tulevat.

Senta uuris igauhte hoolega ja langetas siis kurva otsuse:

«Prõlla noo laitse moodu küll es ole.»

Minul tuli nutumaik suhu. Nii palju vaeva ja ... polegi «laitse moodu».

«Mis me siis nendega nüüd teeme?» küsisin.

«Oota,» ühmas Senta ja lipsas uksest välja.

Säh sulle! Nüüd veel oota ka. Kui veel teaks, mida oodata, aga ...

Senta tuligi tagasi ja koos oma õe Katiga. Kati arvas ka, et ega nad praegu küll palju lapse moodi ole, aga kui neile panna tanu pähe ja särk selga, siis ehk küll ...

Õigus jah. No kuidas me ometi ise selle peale ei tulnud. Tark tüdruk on ikka see Kati.

Otsisime kähku välja kõik nukuhilbud ja hakkasime agarasti tööle.

Õhtul, kui ema koju tuli, lõõtsutasid meil voodis padja peal üheksa konna, tanud peas, särgid seljas ja jalad mähkmetesse mähitud.

«Ema, ema,» ründasime me ema igast küljest. «Ema, meil on palju titasid.»

«Vaata, ema,» talutasin ma ema kättpidi voodi juurde, «vaata ometi kui ilusad!»

Ema vaatas ja ta nägu muutus väga tõsiseks.

«Kes lubas teil loomi niiviisi piinata?» küsis ta väga rangelt ja lisas siis põlastavalt: «Missugune rumal tegu! Terveks ööks tarvis teid looma säärase piinamise eest nurka panna.»

Taevake küll! Mis selle ema arus on? Piiname... Rumal tegu... nurka... Mille eest? Mis me siis halba tegime?

«Ema, me... me e-ei piina... ja need pole loomad,» kogelesin maha vahtides.

«Mis nad siis on?» küsis ema ja ta hääles helises juba pisut pehmem noot.

«Need on lapsed,» julgesin iitsatada. «Sa ju ise ütlesid, et lapsed tulevad konnadest.»

Ema suunurgad tuksatasid ja mulle paistis, et ta hakkab naerma, aga ta ei naernud mitte sugugi. Ainult ta kulmude vahelt kadus range kurd ja hääli oli pehmem, isegi kurb, nagu alati, kui ta pidi meile midagi niisugust selgitama, millest oleksime pidanud isegi aru saama. Ta ohkas ja küsis:

«Aga mis me siis, kullakesed, niisuguse lastekarjaga peale hakkame? Mul on teiegagi väga raske. Näete, kui palju ma pean töötama, et teid toita ja katta. Praegu on teid neli, ja meil on kitsas. Mis me siis teeme, kui tuleb korruga veel üheksa last juurde. Me ei mahu siis enam tuppagi. Kes nii palju lastega toime tuleb.»

«Ma hakkan ka emaks,» sosistasin üsna tasa.

«Ja mina ka,» lisis õde.

Vanem õde oli vait. Vennake vanema õe süles imes agaralt põialt.

«Vabastage konnad riietest ja viige nad kohe kraavi!» käsutas ema.

«Kas mitte ühtegi ei tohi jätta?» küsisin nutuga pooleks.

«Ei,» vastas ema kindlalt.

Korjasime pooluimased konnad korvi ja viisime kraavi, nagu oli kästud. Lõime sinna kepi, et edaspidi oleks teada, kust titasid otsima tulla. Kogu suve külastasime iga päev kord või paar seda kohta, kuid titasid miskipärast ei olnud. Siis tuli talv... Aga järgmisel suvel elasime juba teises kohas.

ESIMENE SÕBRATAR

Ta nimi oli Mann. Tal olid valged sirged hõredad juuksed ja nõpsnina. Silmad olid tal väikesed ja sinised. Temas polnud midagi erilist ega toredat. Tal polnud kleitigi ning kogu suve käis ta pikas takuses luitunud seelikus ja sitsipluuis, mille kunagist värvust oli nüüd juba raske ära arvata. Ent siiski eelistasin mina just teda kõikidele teistele plikadele.

Varem ma kartsin metsa, kuid temaga õppisin metsa armastama, sest temale meeldis mängida metsas. Metsas oligi parem mängida kui koos kärarikaste laste jõuguga, kus igaüks tahtis teisest targem olla, teha oma moodi.

Metsas me mängisime haldjaid, olime murueidetütred, nõiutud printsessid ning muinasjutulised rääkivad loomad. Ja keegi ei naernud ega näägutanud meid, et meil polnud loorkleite, kuldkingakesi ega tõlda uhkete hobustega. Meil oli kõik mängult, aga mängult võib ka kehval takuses seelikus lapsel olla kõik, mida ta vajab ja soovib. Mängult võib ka suur ja tark olla ning me olime vahel ka suured ja targad ning isegi vanad. Ainult mets polnud mängult ja mängult polnud ka meie ise. Ka suvi oli tõeliselt olemas, soe ja päikeseküllane suvi. Ja minule näis, et see on minu lühikese elu kõige kaunim suvi. Sest sellel suvel ei pandud mind kordagi ruppa luku taha.

Sellel suvel oli kõik ilus ja hea, alates leivatükist, mida sõime lõhnavate punetavate maasikate ja vabarnatega, kuni pehkinud kändudesse uuristatud nukumajadeni. Meil oli nii hea, et paremat ei osanud me tahtagi.

«Miks inimesi, kes hästi läbi saavad, kutsutakse sõpradeks?» küsis kord Mann.

Mina ei teadnud miks, kuid olin veendunud, et meie Manniga oleme sõbrad.

Me pärisime teineteiselt palju ja vastasime enamasti: «Ei tea.» Kuid küsisime ikka ja jälle, sest me tahtsime teada.

Me ei teadnud ka seda, kust ja millal tuli sügis; märkasime teda alles siis, kui ta oli juba tulnud.

Algul meeldisid meile mitmevärvilised puud rohkem kui ühesugused rohelised. Kui aga tuul rebis kirjud puud paljaks ja loopis kuldsed ja punased lehed porisele teele, oli meil puudest kahju. Läbi mustendavate raagus okste ei paistnud ka taevast enam nii sini-sinine ja pilved olid suured, rasked ja hallid. Siis lendasid üle metsa kured ja haned ja lagled ja meie Manniga lehvitaskime neile järele, saates laulusõnadega:

«Teele, teele, kurekesed,
üle metsa, maa.
Üle suurte mägede,
üle mere ka.»

«Aga missugune on meri?» küsis Mann.

«Ma ei tea,» vastasin mina ja mul oli kahju, et ma polnud merd näinud.

«Meri on vist väga, väga suur,» arvas Mann.

«Ja vett on vist meres kole palju,» oletasin mina.

«Kui saaks merd näha.»

«Kui suureks saame, läheme vaatama.»

«Aga me ei tea, kus meri on.»

«Ema teab. Küsime ema käest.»

Enne aga, kui me pisutki suuremaks saime, tuli sügis ja ajas meid metsastki välja.

Vihma sadas nüüd peaaegu iga päev ja meie kändudest nukumajad ligunesid läbimärjaks. Siis viisime nukud koju.

Kitsas ja halb näis meile nüüd moonamehe tilluke savi-põrandaga toauberik, kus üks segas teist, jäi teisele jalgu. Siin polnud ruumi endale ega nukkudele, sõbratariga koos mängimisest ei saanud aga juttugi olla. Kohtusime nüüd külmas porise põrandaga esikus ja vihmahoogude vahel ajal jooksisme ikka ja jälle metsa. Metsas polnud küll enam lilli ja linnud ka ei laulnud, kuid seal oli palju, palju ruumi. Seal sirgete mändide ja kaharate kadakate vahel võisime joosta nii palju, kui aga iganes tahtsime. Siin ei pahandanud keegi meiega, sest me ei tülitanud kedagi. Siin võis isegi peitemängu mängida, peidupaiku oli küllalt.

«Istume,» ütles Mann, kui oliine askeldustest väsinud, ring me istusime siis kännu otsa ja vaatasime männilatvu, mis õõtsusid meie peade kohal. Läbi männilatvade paist-

sid hallid pilverünkad, mis järjest liikusid, kuhugile ruttasid.

«Kust pilved tulevad ja millest nad tehtud on?» küsis Mann.

«Ma ei tea,» vastasin mina.

«Aga kas koolis saab teada?»

Arvasin, et küllap vist koolis sellest ikka juttu on, kuid kahtlesin, kas meie Manniga ka kunagi seda teada saame, sest me ei käinud ju koolis.

«Metsas on hea, eks ole?» lausus Mann vähe aja pärast.

«On küll,» nõustusin, «kuid nüüd tuleb ju varsti talv. Talvel aga ei saa metsas mängida.»

«Kui tuleb uus suvi, siis mängime jälle,» lootis Mann.

Uus suvi küll tuli, kuid meie mängud suvises metsas jäid olemata, sest suvel läksime Manniga mõlemad juba leiba teenima, tema Kukeveresse, mina Kaalepisse...

Hiljem, pikkadel rännuteedel, meenus mulle tihti mu esimene sõbratar, väike heledapäine Mann. Kus ta praegu on ja mis ta teeb? Kas ta ikka nägi merd ja kas ta sai teada, kust pilved tulevad ja millest nad tehtud on?...

KUPJA-KAARLI PÜKSIID

Mäletan väga hästi oma emapoolset vanaema, seda kunagist orjatüdrukut, kes oli oma turjal tunda saanud teorjuse ränkrasket koormat ja kupja keppi. Mäletan ka seda, kuidas ta meid kukeaabitsast lugema õpetas. Ka see oli tema teene, et sain varakult selgeks kudumise ja puust konksuga heegeldamise.

Vanaema rääkis palju orjapõlvest, rehepappidest, kubjastest, kiltritest, krattidest, kodukäijatest, libahuntidest ja vanasarvikutest. Need olid hirmus põnevad lood. Vanaema jutustas neid õhtuti, kui istus pliidisuu ees väikesel järil ja toppis hagu pliidi alla. Meie, lapsed, istusime siis tema ümber põrandal ja kuulasime hinge kinni pidades ja ammuli sui. Kui vanaema märkas, et meil suu lahti on, ütles ta jutu vahele:

«Pane suu kinni! Kuulatakse kõrvadega.»

Palju põnevust ja nalja valmistasid meile lood sellest, kuidas noored teorjad sundijaid ninapidi vedasid ning siis ise pihku itsitasid. Seda lugu, kuidas Kupja-Kaarel püksteta jäi, oleksime kuulanud kas või iga päev, kui vaid vanaema oleks nõustunud jutustama.

«See oli heinaaegu,» alustas vanaema tavaliselt ikka muheda naeratusega. «Olime parajasti Kuremäe all Siniiniidul. Ilm oli nii kuum, et konnalgi keel suus krõbedaks kuivas. Meil voolas higi mööda nahka alla ja ühtepuhku tahtsime juua. Joogivett ligidal polnud. Seda sai tüki maa tagant allikast, kuhu aga kubjas kurivaim ei lubanud minna. Sest see olevat parunihärra kalli heinaaja raiskamine. Aga kaua sa kuumaga ikka jaksad janu kannatada! Julgemad hiilisid salaja vee järele. Kui aga Kaarel seda märkas, oli malakas kohe platsis. Kord läks teie vanaisa, va Punaste Jaan, — ta kadunuke siis veel minu mees ei olnud — allikale jooma ja kuuleb, et keegi sulistab ja puristab allikas, nii et vesi aina tuiskab.

«Näh, va karumait loputab joogivees oma tagumikku,» mõelnud Jaan ja tahtnud juba jalgadele valu anda, kuid

näinud siis, et inimene. Rohu peal vedelnud ta riided. Tema lasknud põõsa taha kõhuli ja hakanud sihtima, et kes see sihuke on, kes joogiveeallikas oma sopast keha leotab. Eks tundnudki ära Kupja-Kaarli. Esimese jutiga haaranud Jaan tühikä järele, kuid hakanud siis mõtlema, et maha lüüa teda sarvikut ei tohi, aga kui nahatäie annad, kaebab härrale ja saad õhtul mõisatallis ise keretäie. Roomanud siis põõsaid pidi riiete juurde ja kahmanud püksid ära. Kui Jaan kupja pükstega teoliste juurde tulnud, naernud need nii et vesi silmas. Kogu pealeõuna lõõnud vaimutüdrukud ja -poisid lulli. Keegi pole kõrt kõrre peale tõstnud. Sõge-Märt ja Salu-Ott toonud Koiva ojast lähkriiga vett. Joodud, puhutud põõsa all juttu ja kiidetud Jaani, kes kupja püksid sisse vehkis. Karta polnud ju midagi, sest kindel oli see, et kubjas teoliste juurde püksteta ei tule.

Märt soovitanud siiski püksid allika lähedale metsa visata, et keegi neid heinaliste juures ei näeks. Jaan viinudki püksid Kuremäele tagasi ja visanud seal põõsasse. Ise piilunud veel puude vahelt, mis kubjas teeb. Midagi pole ta roju teinud. Istunud mätta otsas, särk seljas, aga reied paljad. Pea olnud teisel päris norus ja nägu nii hale, et nuta kas või kaasa.

«Vesista ja noruta nüüd, va peletis!» mõelnud Jaan. «Meie oleme sinu pärast küllalt nutta ja ohkida saanud.»

Õhtu eel tulnud mõisavalitseja heinaliste juurde ja — kubjast polegi.

«Kus olema Kaarel?» käratanud valitseja.

«Kust meie, armuline valitsejahärra, seda võime teada,» vastanud Sõge-Märt. «Meilgi tema pärast mure. Läks teine ennist Kuremäe poole, võib-olla allikale jooma, ja pole teda kogu õhtupooliku näha olnud. Vast ehk juhtus õnnetus.»

Valitseja sähmanud kohe hobusele ratsapiitsaga ja kihutanud tuhatnelja Kuremäe poole. Poisid aga lipanud metsa mööda järele, et näha, kuidas va Kupja-Kaarli nüüd läheb.

Kaarel käinud parajasti ümber põõsaste, müts peas, vehkinud kätega ja vandunud kuuma kurja.

«Mis sina lurjus siin patseerima?» käratanud valitseja. «Teomehed magama heinakuhjas ja sina siin. Kas niiviisi tegemagi parunihärrale heina?»

Kubjas kahmanud mütsi peast ja pistnud hädaldama,

et keegi olevat ta püksid ära varastanud ja nüüd ei saavat ta siit kuhugile minna.

«Kus sina lurjus ise olema, kui varas püksi ära viima?» räusanud valitseja ning tõmmanud ratsapiitsaga mõne siraka Kaarlile vastu paljaid kintse.

«See on teomeeste töö, pai härra.» vingunud kubjas.

«Ja sina lojus julgema mulle seda ütleva,» saanud nüüd valitseja õige kurjaks. «Sind on pandud teomeeste järele vaatama, aga sina laskma teomehe endal püksi jalast ära viia. Magasid muidugi.» Ning nüüd nüpeldanud valitseja kupja reied nii vöödiliseks, et enam pole nähagi olnud, et need paljad on.

Iga kord, kui särtsakas käinud, hüpanud Kupja-Kaarel maast poole sülla kõrgusele ja kiljunud.

Poisid puude all naernud end aga kõveraks. Viimaks, kui kisa õige suureks läinud, jooksnud poisid sündmusekohale.

«Mis teie siit tahtma?» käratanud valitseja.

«Ei midagi, auline härra,» vastanud Siimupalu Jaak. «Me kuulsime kupja kisa ja mõtlesime, et hundid on ta kallal.»

«Käima kus kurat!» kisendanud valitseja.

Poisid pole lasknud seda endile kahte korda öelda. Kui nad heinaliste juurde tagasi tulnud, naernud kogu teovaimude vägi kupja äpardust...

Naersime meiegi, olgugi et inimese peksmine ratsapiitsaga pole hoopiski naljaasi. Kuid Kupja-Kaarel oli meile vanaema jutustuste kaudu ammugi tuttav kui õeluse ja tooruse kehastus ning me soovisime kogu hingest, et ta ka ise seda keppi maitsta saaks, millega ta vaeseid teorje nii nobedasti nüpeldas.

Kuid asi ei jäänud veel sellega. Valitseja ajanud paljaste kintsudega Kupja-Kaarli hobuse ees mõisa, kus tal ka selg kirjuks tehti. Läbipekstuna ja viletsana kükitanud ta peksutalli taga takjates, kuni naine kodust püksid toonud.

Pärast seda juhtumit ei olevat Kaarel kupjaametit enam tahtnudki pidada ja härra pannud ta kõrtsmikuks.

OISU

«Tiina, tule natuke siia!» hüüdis peremees üle rehetoa ukse kambrisse.

Tiinasiid oli kaks — karjaplika ja perenaise ema. Sellepärast küsiski ema:

«Mihukest Tiinat sa tahad?»

«Millal ma siis sind olen Tiinaks hüüdnud,» ühmas peremees ja lõi ukse kinni.

«Mine aga siis, kui kutsutakse,» ütles perenaise ema karjaplikale.

See pani sõnalausemata sukavardad aknalauale ja läks.

Pimedas rehetoa kiiskas paku otsas suitsunud latern, mille üks klaas oli asendatud palveraamatu kaanega, vist sellepärast, et majas muud papitükki ei leidunud. Palveraamatu väärtust aga ühe kaane puudumine ei vähendanud, sest kaane peal palveid ei olnud, ja need, mis olid kaante vahel, olid kõigile juba ammugi pähe kulunud.

Tiina küsis, mida peremees tahab.

«Oota veidi,» pomises see, tahu peal suurt nuga ihudes.

Keset rehetuba seisis pikk lai pink, mille peal tavaliselt lambaid ja vasikaid tapeti, ning selle otsa peal kadakane kibu, möla püsti sees.

Tiina aimas halba ja tahtis tuppa tagasi lipsata, kuid samas kostis rehealusepoolse ukse tagant rabelemist ja peremehe isa Jaagu kurja urinat:

«No mine siis juba, saatanahing, et susi sind söögu! Pime nagu põrgu eeskojas. Tehke siis ukski ometi lahti!»

Tiina avas peremehe käsu peale ukse ja kohkus tumaks. Mitte vana Jaagu takustesse pükstesse kätetud tagumik, mis ukse vahele ilmus, ei kohutanud teda, vaid see, et Jaak tiris enda järel Tiina lemmikut, noort oinast, kes ajas sõrgu vastu ja mägis hirmunult.

«Issand jumal, mida nad ometi tabavad teha?» mõtles Tiina kogu kehast värisema hakates. «Ega nad ometi...»

Jah, nad tahtsid tõesti tallekest ära tappa. Kõik oli selleks juba olemas.

«Säh, näita tuld!» ulatas peremees laterna Tiina kätte. Tiina silmade ees läks kõik pimedaks ja käed nõrgaks, nagu polekski neil elu sees.

«Ma, ma e-ei saal!» tulid sõnad üle võbisevate huulte.

«Ära vigurda!» käratas vana Jaak. «Õige mul preili väljas! Tule siia!»

Tiina ei liikunud paigast. Ta hambad lõgisesid, mööda põski veeresid pisarad, latern libises käest.

«Võib-olla tuleks kutsuda ema ..» kõhkles peremees.

«Veel mis!» vihastas Jaak. «Mis peremees sa oled, kui karjaplikastki jagu ei saa! Anna laks perse, küll siis aru pähe tuleb!»

Peremees surus laterna Tiinale pihku ja tõukas teda pingi poole, kus vanamees oinaga askeldas.

Mis edasi toimus, seda sai Tiina alles hiljem teada. Praegu oli ta metsas, paljapäi, paljajalu, ilma üleriiteta. Mets oli kottpime. Puud kohisesid ja sadas lumelõrtsi. Ta mäletas nagu läbi une, et teda hüüti, et metsa all vilkus latern. Tema aga kükitas põõsas ja oli külmast kange.

Siis tuli vana Tiina. Ta oli ükski ja ilma laternata. Ta ei kutsunud kurja häälega ega ähvardanud. Ta rääkis, et ta teab, kus väike Tiina kükitab ja ei käsigi tal koju tulla, kui ta ei taha. Tulgu väike Tiina vaid tema juurde ja võtku tema kasukas ja saapad. Siis, kui ta tahab, mingu metsa tagasi. Ning väike Tiina tuligi suure Tiina juurde, tuli nuttes ja värisedes. Suur Tiina keeras ta oma kasuka sisse ja ütles:

«Nüüd võib kojugi minna. Kõik juba magavad.»

Mindigi koju.

«Kas nad tapsid ikka Oisu ära?» küsis väike Tiina.

«Ei tapnud. Niikaua kui tuld kustutati, jooksis Oisu lauda juurde, ma lasksin ta lauta. Pärast ütlesin, et jooksis metsa.»

«Aga mis tuld nad kustutasid?»

«Sa viskasid ju laterna õlgedesse ja õled läksid põlema.»

«Siis saan homme naha peale,» ohkas väike Tiina ja ronis vommile.

Ahju peal oli soe ja külmavärinad vaibusid peagi. Magada Tiina ei saanud, sest kogu aja oli silme ees Oisu.

Oisu sündis sel päeval, kui Tiina siia tallu karjaseks tuli. Oisu oli kirju. Kogu majarahvas lõi käsi kokku ja pidas aru, kust niisugune imekomet võis tulla. Igatahes oli kirju lambatall nii suur üllatus, et isegi ta lihane ema,

vana valge matsakas utt, ei uskunud, et tema võis säärase sünnitada, ja togis teda peaga, niipea kui talleke oma nõrkadel tudisevatel jalgadel temale lähenes.

Togisid teda ka teised lambad ja nii ta konutas sulu-nurgas, värisedes külmast ja määgides näljast. Ega tast polekski asja saanud, kui mitte väike Tiina poleks teda oma hoole alla võtnud ja lutiga toitma hakanud.

Vana Jaak ütles küll, et mis sitaga jännata, niikuinii läheb aia taha. Aga ei läinud. Tiina tõi ta perenaise loaga rehetuppa, eraldas talle vommil käimise redeliga väikese nurgakese, pani sinna põhku ja söötis teda lutist.

Kevadel, kui kari karjamaale läks, lasti ka Oisu karja hulka. Lasti, aga ega ta sellepärast sinna jäänud. Teised talled kõndisid oma ema järel, Oisu aga Tiina järel. Ta oli saamatum kui teised talled, jäi tihti mätta otsa seisma ja määgis haledasti, kuni Tiina ta enda juurde tõi.

Sügiseks aga sai Oisust ilus priske oinas. Sarvekesedki tulid pähe ja Tiina õpetas ta poksima. Oisu polnud laisk oma oskust demonstreerima ja kord, kui vana Jaak üle õue läks, jooksis Oisu talle järele ja virutas põlveõnارasse niisuguse vopsu, et Jaak kukerpalli lendas.

«Ära tarvis sunnikunahk tappa,» otsustas Jaak siis.

«Mis selle kirju kometiga muud ikka teha,» nõustus ka peremees.

Oinaid tavaliselt peale ühe ületalve ei peetud, ning selleks üheks oli juba määratud vana Tiina valge pika sabaga oinas. Väikse Tiina kirjust Oisust pidi aga mihkclipäevaks värsket saama. Nii oli see otsustatud ja täna siis taheti see otsus täide viia. Hea, et see kõik nurjus ja Oisu on jälle laudas teiste lammaste juures.

Tänutunne südames suure Tiina vastu, uinus väike Tiina sooja ahju peal magama. Vana Jaak laudas ei käi ja nüüd võib Oisu kevadeni rahus elada, mõtles Tiina.

Hommikul, kui rehetoas valgeks läks, nägi Tiina rehetoa parrelatil tuttavat kirjut nahka. See ei saanud kellegi muu kui Oisu oma olla. Nad olid siis Oisu ikkagi tapnud! Aga mida ütles suur Tiina?! Teda oli siis petetud. Soojus ja usaldus, mis ta eile oli suurelt Tiinalt saanud, muutus vastikuks. Ta oleks nüüd põleva laterna talle kas või näkku visanud... Kui see oleks ainult aidanud. Eile ta viskas, aga midagi ei muutunud...

Ja nüüd ei olnud tal enam sõpragi. Selle võtsid talt need, kes ennast pettusega sõbraks tegid...

PEERUTULE VALGUSEL

Ma ei tea, kas Palginõmme küla veel eksisteerib ja kas Jäätmaa rendikoha põllukividest rehetoa ahju varemeid võib veel kusagil rohurüpes märgata, kuid minu mälestustes püsib nii küla kui ka talu sama selgesti, nagu nägin neid siis, kui istusin lamedal lõukakivil, vahetades pilakas peerge.

Palginõmme oli väike küla tohutute scode, rabadega ja laante vahel. Seal oli vaid neli talu: Eestpere, Jäätmaa, Künka ja Tagapere. Eestpere ja Jäätmaa olid üleaedsed, kuna kaht teist talu lahutas teineteisest ja ka Eestperest ning Jäätmaast põline männimets.

Mina olin Jäätmaa, selle kõige kehvema rendikoha karjus, seega kogu Palginõmme küla kõige pisemat kaalu omav elanik. Suvel käisin karjas, talveks aga muutusin perenaise abiliseks — lapsehoidjaks, põrsaste ja kanade hooldajaks, ühesõnaga olendiks, keda igaüks käsutada võis ja kellel polnud õigust ühelegi käskijale vastu hakata.

Jäätmaa tillukesed lahjad põllulapid pidid toitma kaht peret: vanaperemeest Juhanit, tema naist Kaie ning nende poega ja noorperemeest Antsu, teina naist ning kaht last. Muidugi pidin ka mina oma kõhutäied saama nendest kõhnukestest viljapeadest, mis kasvasid Jäätmaa kohati soistel, kohati liivastel põllulappidel.

Elu Jäätmaa madalas suitsutares oli niisama hall, üksluine ja kiretu, nagu oli sammaldunud õlgkatuse ja luitunud palkseintega maja ise. Päevad osutusid niivõrd üksteise sarnaseks, et nad on mu mälestustes liitunud üheks ähmaseks kangaks, milles on vaid mõni harv eredam laik. Müllu on sööbinud pikad ja sünged sügise- ja talveõhtud, kui tare taga kohises kurjaendeliselt põline laas, tuul katuseunkas näljase hundina ulus ja katuseräästaist lakamatult vett pladises või tuisutaat krudiseva lumega lugematuid seinapragusid mätsis. Elu pööras muinasjutt. Istusin neil õhtuil pilaka kõrval, klõbistasin sukavardaid

ja vahetasin pilakas peerge. Mehed ja lapsed läksid hari-likult varakult magama, naised aga asusid vokitatast vee-retama. Kedrati tavaliselt pիրrutuie valgusel, sest petroo-leumi tuli kaugelt tuua ning see maksis raha. Pիրrulõmme aga võis näpata siitsamast mõisametsast, kuhu omanik peaaegu kunagi oma nina ei pistnud ja metsahärragi harva käis.

Eriteadlane mõisametsast puudevarguse alal oli Jäät-maa vanaperemees, kes selle ameti oli oma isalt Jaagult ära õppinud. Juhan teadis alati, kust ja missugust puud võtta võib, samuti ka seda, kuidas tuleb puu niiviisi maha võtta, et känd võtjat ei reedaks. Mõisahärra soolas küll metsavarastele kõva trahvi selga, aga mida suurem oli trahv, seda kavalamaks muutusid need, kellel metsa vaja oli — ning varastasid ikkagi. Varastati ja varjati hoo-lega. Isegi peerulõmme hoiti rehetoa kõige pimedamas nurgas parsil, kus vilumata inimese silm vaksa kauguse-legi midagi ei seletanud. Sealt neid vana Juhan tarbe korral võttis ning peergudeks lõhestas. Minu mureks oli valvata, et peerg ei suitseks ja lõpuni põienud pիրru asemel õigel ajal uus pilakasse pista. Lõbus see amet ei olnud ning kergesti oleks võinud vokkide võrina saatel tukkuma jääda, kui mitte ketrajate lugematud vestlused kuraditest, kodukäijatest ja nõidadest poleks mul kogu aeg kana-nahka ihul hoidnud ja juukseid peas kergitanud. Vahel jutustati ka sellest, kuidas külapoisid lakkasid mööda kooserdasid, missuguseid vempe nad neid takistada püüd-vatele papidele ja mammidele mängisid, kuidas mõni kuri-kaval teenijatüdruk perepoja südame sisse vehkis või kuidas mustlased mõne vananeva, inetu või kurja talu-tütre tanu alla kohendada aitasid. Ka neid jutte kuulasin ma kikkiskõrvu, kuid huvitavamad ja vapustavamad olid siiski kuradid, nõiad ja kodukäijad. Juhtus küll ka seda, et just kõige põnevamas kohas saadeti mind sahvrast kalja tooma või tagakambrisse vaatama, kas lapsed pole end paljaks ajanud. Säärastel juhtudel oli juba ette teada, et minu tagasitulekuks oli jutustuse kõige värvikam koht juba mööda vilksatanud. Kuid käsk on käsk ja seda peab teenijalaps maast-madalast teadma. Aga olgu mis oli, mu «repertuaari» kogunes hulgaliselt igasuguseid hirmu- ja õudusejutte, mida meeeldi teistele lastele edasi jutusta-sin.

Kõige koledam, mida kurat teha võis, oli minu aru-

saamise järgi see, et ta oma lapseväntsud ristiinimeste perekondadesse kasvatada toppis ja ristiinimeste lapsed oma pigi- ja väävliskoobastesse viis. Niiviisi ei saanud ju kunagi julge olla, et sa oma kätel ei kandnud mõnda vanakurja võsukest.

Laps, keda mina hoidsin, oli küll juba ristitud, kuid kas see kuradile täpselt teada oli, selles polnud ma teps kindel. Nii olin alalises hirmus ning tilitigi kobasin pisi-tillukese Ida pead ja varbakesi, otsides sarvemügaraid ja sõrakesi. Kui aga kaheaastase Kusti sinisilmad hakkasid äkki värvi muutma ja pruuniks tõmbusid, olin pea-aegu kindel, et tegemist on väikese sarvikuga. Ja kui pois vahel jonnis ja põrandal kisendas ning jalgu siputas, panin käed risti ja lugesin kolm korda poisile issameiet peale. Tavaliselt see aitaski. Poiss jäi kuulama ja unustas oma sarvikutembud.

Kord küsisin vana Kaie käest, mida peab selleks tegema, et õelus oma lapse ära viiks ja vahetatud lapse tagasi tooks. Vastuseks sain, et tuleb neljapäeva õhtul leivaahi kuumaks kütta, väike sarvik leivaabida peale panna ja ähvardada ahjupistmisega. Nii tuleb teha järgemööda kolmel neljapäevaõhtul. Kolmandal korral tuleb kuri, võtab oma lapse ja annab vahetatud lapse tagasi. Mõjuvam vahend olevat aga jumalaarmuleivake, mida tuleb kirikust tuua ja ähvardada väikesele sarvikule suhu panna. Seda vanakuri teha ei lase. Kohe tuleb ta oma lapsele appi ja toob ka vahetatud lapse tagasi. Imestasin, miks Kai Kusti puhul neid võtteid ei proovi, kuid öelda talle ei söandanud. Olin ju ainult karjatsura, kes ei tohi perenaisest targem olla ja sellele nõu anda, mida teha või mitte.

Mitte vähem kui kodukäijaid ja kuradeid pelgasin ma nõidu, kellel oli Kaie repertuaaris kuraditega peaaegu võrdne koht. Kuradit ei olnud ma oma ihusilmaga kunagi näinud. Nõid aga elas otse külje all ning ei võinud julge olla, et ta mingisuguse moonutise näol sulle majja ei poe.

Et Eestpere Madli on nõid, kes võib sulle täid selga panna, luupainajaks käia, lehma piima venima nõiduda, ussid sisse sokutada, vasikale lendvat saata ja jumal teab mis muud kurja teha, sellest kuulsin juba oma esimestel Jäätmaal olemise päevadel. Kõiki neid nuhtlusi oli meie vanaperenaine Kai oma nahal tunda saanud ja vastutas peaga, et see tõsi on. Tasus vaid Madlit millegagi pahnada ja lops oligi sul küljes. Kord oli Juhan mööda sõites

Eestpere peni piitsaga nähvanud. Kõju tulles oli tal kohe kõht lahti läinud, ja nii hirmsasti, et ära pane enam pükse üles. Kaks nädalat olnud vanamees omadega nii läbi, et ei saanud põllulegi minna. Siis toonud va Taga-Leena, hea inimene, Madli vana suka. Kai suitsetanud sellega vanameest ja ta saanudki terveks. Aga Sorvali Mihkli tegi ta jalameheks. Eks Mihkel sõitnud Madlist tee peal mööda ja pole teda peale kutsunud. Juba sama! ööl olnud ruunal painaja peal ja tallanud vaest looma kaks kuud iga jumala öö, kuni loom pole jaksanud enam maast üles tõusta. Siis õpetanud keegi, et sidugu Mihkel ruunale ööseks linahari selga, aga nii, et piid jääksid ülespoole. Siis ei saavat painaja looma sõtkuda. Mihkel tegigi nii. Aga hommikuks olnud linahari ruuna seljas ümber pööratud ja piid viimase kui üheni vaese looma selja sisse litsutud. Hobune oli viimseni ära vaevatud ja kurnatud. Mihkilil pole muud üle jäänud, kui toonud Napu Madise käest püssi ja lasknud ruuna maha.

Painajaks pidi Madli ikka kassi kujul käima. Sellepärast kartsingi võõraid kasse.

Siis juhtus ühel kottpimedal ja süngel õhtul lugu, mis surmani meeles seisab. Mehed olid juba magama läinud ja Kai jutustas parajasti, kuidas vanakuri oli ühes pulmalauas pruutpaari nii tülli ajanud, et peigmees tahtnud pruuti leivanoaga lüüa. Kuidas teati, et selles oli süüdi vanakuri? Ämm pillas kahvli käest laua alla. Kummardades kahvlit maast üles võtma, märkas ta, et külalisel, keda peeti köstriks, oli üks inimese, teine hobuse jalg. Ämm olnud tragi eit nagu enamik ämmi ikka. Ta pole teps verest välja löönud, vaid pannud noa ja kahvli ristamisi ja pistnud vanaõelusele nina alla. See pursanud ninast sinist suitsu ja tuld ning... Just siis iõogataski rehetoa kass, ja niisuguse koleda häälega, et Kai kahvatas. Teadsin, et nüüd on Eestpere Madli rehetoa, sest meie Hints pikutas perelaua otsas õlgpõhjaga toolil. Noorperenaine vajus hirmsasti näost ära ja hakkas kogu kehast värisema. Kai jooksis kähku tagakambrisse mehi äratama. Need tulid nohisedes ja sügades ning kulus enne tükk aega, kui nende teadvuseni jõudis see kole tõik, et Madli on rehetoa.

«Ja mis mina talle teha võin,» urises Juhan.

«Ära aja patujuttu!» sai Kai pahaseks. «Mul tiine lammas rehetoa, ja tema ei või midagi teha. Säh, võta kiin,

ja sina, Ants, võta piibel. Vaata aga, et sa ristipoolt alla ei keera. Sina võta peerg ja näita tuld!» pöördus Kai minu poole. Polnud midagi parata. Võtsin pilakast põleva pirru ja asusin nõia jahile mineva rongi ette.

«Mäu-u-u!» kostis jälle rehetoast.

«Issaristike, pühavaimuke,» sosistas noorperenaine ja taandus akna juurde nurka.

«Kuule, tehku ta selle lambaga, mis ta tahab,» pani Ants piibli lauale ja... just ristiga allapoole. «Ei mina teda oma selga upitama hakka. Sõtkub veel viimaks hinge välja.»

«Oled aga sina ka mees!» põlastas Kai.

Mina aga nägin selgesti, et ta oma moka ka võbises ja käed värisesisid. Kõige rahulikum oli vana Juhan.

«Läki siis!» sõnas ta karvast rinda sügades. «Mis ta terariista ja risti vastu ikka teeb.»

Avanud rehetoa ukse, käskis Juhan mul peerutulega rehealla astuda. Kartsin koledasti, et nõid puhub tule surnuks ja kukub meid kõiki materdama. Midagi niisugust ei juhtunud. Nõida polnud tarviski tea kust nurgast või pilust otsida. Ta kükitas rehetoa tagaseinas, toetudes tagumendiga vastu redelit, mille taga Kaie valge utt heina krõmpsutas. Päris must ta ka ei olnud. Nina, käpad ja kõhua!une olid valged. Silmad aga... need olid tõesti ehtsad nõiasilmad ning aina purskasid tuld ja sädemeid. Tavalisel kassil niisuguseid silmi juba ei ole!

«Ära lase tal parsile hüpata!» hoiatas Kai Juhani ja asus ise ahjuroobiga redeli juurde. Kui Juhan nõiale löögivalmis kiiniga lähenes, lipsas see otse Juhani jalgade vahelt redelile ja sealt vommile.

«Näita tuld!» käsutas Kai mind ja hakkas nõida ahjuroobiga udima.

Nõid surus enda nurka, siis aga hüppas üle ahjukummi koldesse otse kuuma tuha sisse, kus hoiti hõõguvaid süsi hommikuseks tulesüüteks. Mõtlesin, et koldesse ta nüüd kaobki, aga ei kadunud. Välja hüppas ja veel niisuguse vungiga, et kärsahaisu oli kogu rehetuba täis.

«No mis sa loru ometi konutad,» kujustas Kai Juhani peale. «Aiga talle kiiniga! Löö üks tagumine jalg alt ära, siis on homme näha, kes see nõid on, kes meile hingerahu ei anna.»

Nõid aga jooksis nagu pöörane toas ringi, sööstis siis ukse juurde ja hakkas seda küüntega kriatsima. Seal vana

Juhan tal sabast kinni saigi. Nõid rabeles ja röökis koleda häälega. Juhan tõstis ta sabapidi õhku ja avas rehetoa ukse. Nägin veel, kuidas kiin Juhani käes välgatas. Siis oli nõid kadunud, põrandal aga lebas päris tavalise kassi pool saba.

Tükk aega ei lausunud keegi sõna. Siis ütles Juhan:

«Sa, plika, korista see saba ära!»

«Vii õuevärava taha ja viska üle pahema õla Eestpere poole!» lisas Kai.

Värisesin kogu kehast nagu haavaleht, kui astusin kott-pimedasse õue, pool nõiasaba näpu vahel. Olin kindel, et nüüd kratsib nõid mul silmad peast välja või kääneb kaela kahekorra. Pärast ma ei mäletanud enam isegi, kuidas või kuhu ma selle saba viskasin.

Ketramisest ega sukakudumisest ei tulnud tol õhtul enam midagi välja. Kai luges õhtupalve ära ja pugesime magama. Magasin hirmus halvasti. Kogu öö viirastus mulle nõia verine saba ja kõrbenud käpad.

Koidu ajal sikutas mind Kai õlast ja käskis rehetuppa tulla. Läksin vastu tahtmist, olles kindel, et näen seal midagi koledat. Olin aga meeldivalt üllatatud, kui Kai mulle kahte tillukest valget tallekest, vaige ute kaksikuid näitas.

«Noh, kas pole ilusad?» päris Kai.

«Oi... muidugi...» kogelesin mina ning silitasin tallekeste krussis päid.

«Kui tore, et õhtul nõia minema kihutasimel!» mõtlesin ja olin uhke, et ka mina olin sellest suurest ja tähtsast tööst osa võtnud. Ainult sellest ei suutnud ma aru saada, milleks oli nõial tarvis näuguda ja sellega ennast reeta. Tasahilju oleks ta võinud ju oma töö ilusasti ära teha ja käpad ja saba oleksid ka terveks jäänud. Kui rumal võib vahel isegi nõid olla!

Õuest tuli vanaperemees haokooga, viskas labakud käest ja hakkas sama kiiniga, millega ta õhtul oli nõia saba maha raiunud, haokoo vitsa lahti nõksima.

«Peaks õige vaatama minema, kuidas see Madli ka täna välja näeb,» alustas Kai juttu.

«Saada plika midagi küsima,» soovitas Juhan.

«Eks mina pea ikka ja alati see olema, kes toppigu oma nina kõige kitsamasse ja palavamasse prakku,» mõtlesin nõrдинult. «Teil pole sellest muidugi sooja ega külma, kui vihane Madli mu sisalikuks või konnaks moondab.»

Kui vastumeelt mulle ka Eestperesse minek oli, tuli siiski pärast hommikusööki see teekond ette võtta. Saadeti Madlilt sõela paluma ja kästi valetada, et meie omal on auk sees. Kästi tähele panna Madli väljanägemist.

Kogu tee mõtlesin aina sellele, kuidas asja nii ajada, et Madli ei taipaks mu tuleku tõelist põhjust. Mul oli õnne. Madli tuli just parajasti tangukaussiga aidast ning kindaid tal käes ei olnud. Silmitsesin hoolega Madli käsi. Neil ei paistnud küll mingit viga olevat. Sõrmed ümmargused ja roosad nagu väikesed vorsid! Ei ühtegi villi ega kriimustust. Aga saba? Kuidas ma seda siis näha saan? Ja kas sel Madlil saba üldse ongi? Ja kui see saba ongi olemas, siis on see ikkagi sihukeses pahas kohas, et... Vere jälgi küll kusagil näha polnud ja Madli ise liikus nii käbekärmesti, et tõepoolest polnud märgata, et tal valus oleks istuda või astuda olnud.

Kandsin oma uurimisretke tulemused kodus pererahvale puhtsüdamlikult ette. Nägin, et manuga ei oldud rahul. Vana Juhan lõi isegi käega ja urises piipu suust võtmata:

«Arvasin kohe, et temast sitast pole asja.»

Teised ei öelnud küll midagi, kuid läksid tusaste nägudega igaüks oma töö juurde. Minul aga oli piinlik, et ma polnud oma ülesande kõrgusel seisnud.

Pärast lõunat tuli Künka perenaine Tilde minu leivavanematelt tärpentini ja hanerasva otsima, sest nende kass olevat imelikul kombel oma käpad kusagil rakku kõrvetanud ja saba otsast olevat tal vaesekeesel ka tükk ära. Vaene loomake olevat kohe päris otsakorral.

«Küllap käis kusagil kooserdamas ja sattus koerte kätte,» oletas meie Kai ja pilgutab Juhanile silma.

Tilde vangutas uskumatult pead ja pomises virilat suud põllenurgaga varjates:

«Kus neil koertel see kirves on! Selgesti näha, et inimese tegu.»

PÜHA ÖÖ

Kui loomad olid talitatud, seapea ja kartulid ahjus säri-
sesid ning vorstipann kerisel üle kogu tare isuäratavat
pühadetoidu lõhna levitas, istus peremehe ema Kai laua
otsa, kohendas niidiga lahasse seotud aisadega prillid
ninale ning alustas pisut käheda häälega:

«Pü-ü-ha öö,
õn-nis-tud öö...»

Kaiega ühinesid poeg ja minia.

Mina istusin madala järi peal, õõtsutasin põlvedel pere-
mehe last ja vaatasin, kuidas peremehe isa vana Juhan
aplalt rasva sees ujuvat kuuma verivorsti sõi, ning neela-
tasin. Oleksin hea meelega ka tükikese krõbedat vorsti
võtnud, aga minu järjekord polnud veel tulnud. Oodati
külalisi ja ma teadsin, et täna tohin ma lauda istuda alles
siis, kui pererahvas külalistega on söönud ja lauast lah-
kunud. Pöörasin pilgu Juhanilt jõulupuule, mis asus
kambri akna all ja oli pistetud otsapidi laia ja madala
paku sisse puuritud auku.

Mulle meeldis see Kaie enda tehtud lambarasvast küü-
nalde, präänikust hobuste ja pikkade vöödiliste kompvek-
kidega ehitud lopsakas ja haljas kuusk, mis soojas toas
nii oiivaliselt lõhnas. Ainult et minu maitse kohaselt oleks
pidanud üks küünal olema otse ladvas, kus oli punane
klaasist muna. Ega sel munalgi tea mis viga olnud, aga
minu arvates oleks küünal ikkagi uhkem olnud.

Vahepeal oli pererahvas lauludega lõpule jõudnud ning
Kai luges palveraamatust:

«Aga see sündis neil päevil, et sõna keisrist Augustu-
sest välja läks, et kõik maailm pidi üles kirjutatud
saama...»

Siis läks ka Joosep Kalileamaalt Naatsareti linnast...»

«Tpruu!» kostis õuest ning peni, kes oli jõuluõhtuks
sooja rehetuppa lastud, pistis raginal haukuma.

Kai pani kähku palveraamatu käest ja võttis prillid
ninalt. Poeg Ants aga kahmas lauanurgalt suitsunud klaa-

sidega laterna, milles põles tilluke petrooleumilamp, ja sööstis välja, kuna minia hakkas kibekiiresti seinal rippuva vana tuhmi peeglikese ees tanu kohendama. Mina tõmbasin seelikusaba madalamale, et vanad, viltused ja lapitud pastlad ei paistaks, ja pühkisin oma sitspluusi hõlmaga lapse nina puhtaks. Ainult vana Juhan jäi rahumeeli laua taha istuma. Ta pühkis särgikäisega rasvast lõuga ja küünitas siis käe õllekruusi järele. Joonud tubli sõõmu, äigas ta jälle käisega üle suu ning läks siis paljaste jalgade patsudes tagakambrisse. Tema tavaliselt külalistega koos lauas ei istunud, sest siis tuli süüa noa ja kahvliga, mäherdusi riistapuid aga Juhan silma otsaski ei sallinud. Pealegi oodati täna külla Kaie vendi, kes polnud Juhanile meelepärasemad kui nuga ja kahvel. «Üks prügirahvas,» väitis ta alati, kui juttu oli Kaie vendadest.

Väljast oli kuulda, kuidas hobune ja saan rehe alla toimetati ning reheväravad kinni pandi.

Siis avanes uks ja lävele ilmus pikk laiaõlgne mees lühikeses joppkasukas ja säärsaabastes, millel olid otsas uhiuued läikivad kalossid. Tema järel sisenes Ants laternaga.

«Tere õhtust ja head pühade algust!» kumises külalise sügav bass paksu villase salli seest nagu tõrrepõhjust.

«Tere, tere. Kas oled üksi või?» astus Kai venna juurde, et aidata tal kasukast ja sallist vabaneda.

«Üksi neh. Naine ei soanud tulla, poisu oli virilavõitu ja...»

«Aga Peeter?... Kuhu siis tema jäi?»

«Ah Peeter või...» kehtas külaline ühte õlga ja hakkas oma pikkade meevärviliste vurrude küljest jäätükikesi lahti näppima ja maha loopima. «Tea'nd isegi, mis ta'ga õieti on...»

Kai kallas õlut kruusi ja ulatas vennale.

«Säh, joo! See on üsna käre märjuke, võtab naha soojaks ja keelepaelad lahti. Muidu sa, Andres, oled ikka nii... noh, kinnise lõuaga.»

Andres rüüpas mõne lonksu, pani kruusi lauale, tõmbas vuntsid keelega õllevahust puhtaks, kõhatas ning lausus siis kuidagi kobavalt ja ebakindlalt:

«Selle Peetriga on, näe, sihuke lugu... et... et ei tea, kas saamegi teda enam elusalt näha.»

«Ära reagi,» ehmus Kai, «kas siis...»

«Ära viidi jah,» noogutas Andres, «juba üleele.»

«Ja kes need viijad siis olid?» küsis Ants.

«Vallavanem soldatitega ja noor parun oli koa kaasas. Käedki seoti selja taha... just nagu mõne! kurjategijal.»

Tuppa sigines vaikus. Oli kuulda, kuidas kilk seinapraos pikkamisi ja asjalikult saagis. Minul aga hakkas äkki külm, nagu oleks keegi aknaklaasi katki löönud.

Andres istus laua äärde toolile ning toetas heledajuukselise pea tõntsakate sõrmedega kämblale.

«Issand jumal, hoia ja halasta!» pomises Kai ning läks rehetuppa ahjust pühaderooga välja võtma.

Minia kattis lauda. Ants korkis lahti pooletoobise pudeli kroonuviina ja pani lauale õllekibu kõrvale.

Söödi vaikides ja pooletoobiline jäi peaaegu puutumata.

Siis süüdati küünlad ning lauldi «Ma tulen taevast ülevalt» ning «Üks roosike on tõusnud».

Parajasti sel ajal, kui väike Kusti luges onule jõulusalmi, pistis koer maruliselt haukuma. Õvest oli kuulda samme ja inimeste hääli. Uksele põrutati.

«Kallis Jeesuke, kes sealt siis veel tuleb? Egas ometi Peeter?» elavnes Kai.

Ants ruttas avama. Oli kuulda, kuidas esikus sõneldi ja kärgiti. Siis prahvatas kambriuks lahti ja tuba täitus võõraste inimestega. Kaks soldatit, püssid käes, jäid ukse kõrvale seisma.

Minia kattis näo kätega ja taandus nurka. Kai avas suu, kuid sõna välja ei saanud.

Mina lipsasin lapsega tagakambrisse ja hakkasin ukse vahelt piiluma.

«Ah siin sa, mässaja, siis oledki!» osutas noor ohvitserimundris härrasmees Andresele. «Püsti tõusma!»

Andres ajas enda pikkamisi püsti. Ta silmades loitis õel tuluke.

«Riidesse panema ja meiega kaasa tulema!» käsutati.

«Miks ma pean teiega kaasa tulema... ja kuhu?» küsis Andres. «Kes te olete?»

«Louad pidama!» käratas mundrikandja. Siis aga kõverdas irvitus ta ilusa suu inetuks, ning astunud üsna Andrese ligi, sisistas talle näkku:

«Moisaid poletama lähme! Sina ju armastama moisa poletama.»

«Ei ole tema, kulla härra, ühtegi mõisat põletanud,» astus Kai venna eest välja.

«Vait olema!» käratas saks.

Andres viidi püssimeeste vahel ära.

«Vägede Jehoova, mis see siis tähendab?» pani värisev Kai käed risti.

«See tähendab seda, et on püha öö, rahu moa peal ja inimestest hea meel,» vastas vana Juhan tagakambri ukselt.

Hommikul läksid Kai ja Ants kirikusse. Pühade aegu on kirikus ikka rahvast murdu koos ja küllap kuuleb ka uudiseid. Seal ehk saab sedagi teada, mis sai Peetrist ja Andresest.

Kirikusse nad aga ei saanud. Poolelt teelt tuldi tagasi. Kaie nutt oli juba kaugelt kuulda, Ants oli morn ja tõsine.

«Noh?» küsis Juhan.

«Poodud,» vastas Kai ja vajus laua äärde toolile.

«Kes?»

«Kõik. Peeter ja Andres ja Põrk Jüri. Ripuvad kolmekesi Kure kuusikus, otse suure kirikutee ääres kuuse otsas. Maha ei tohi võtta, püssimehed on juures.»

«Oh issand, issand küll! Kallil jõuluööl puuakse maa peal inimesi ja jumal voatab taevast pealt,» ohkas minia.

«Hea seegi, et ta appi pooma ei tule, ehkki nad jumala nimel seda teevad,» ütles Juhan, võttis piibu suust ja sülitas. Siis läks ta vanainimese tõntsakal sammul tagakambri risse ja lõi ukse enda järel kinni.

ÜKS KÕIGI EEST ...

ÜKS KÕIGI EEST...

Kiti seisis akna all ja vaatas laternatuledest valgustatud tänavale. Ta tuba oli pime ja seal magati, ehkki aeg oli magamiseks veel varajane. Magasid lapsed, viieaastane Peep voodis ja kümnekuune Õie voodi ees hällis.

Vanal kägisevate vedrudega kušetil magas veel keegi, kelle nägu oli pööratud seina poole ja kaetud luitunud kuue revääriga, ning põrandal, riidekapi ees isegi kaks, kellest üks oli samuti surunud oma nina vastu kappi, teine aga oli üle mahalaotatud tekiveere paljale põrandale läinud. Ta pea oli õieli, mistõttu ta kael näis poisikeselikult peen ja väga pikk. Ta oligi veel üsna noor, peaaegu poisikesesohtu.

Kušetil magajat kutsuti Vanaks ning teist, maas magajat — Haldjaks. Need polnud küll päris nimed, ent praegu kutsuti neid nii, ja sellest piisas. Nooruki nime Kiti ei teadnudki. Teda nägi ta täna esmakordselt.

Kiti vaatas kella. Veel pool tundi... las magavad! Poole tunni pärast toimub siin paberi- ja vineerivabriku töölisanemate kohtumine keskkomitee liikmetega. Vana ütles, et tuleb veel neli meest ja üks naine — seega on neid kokku kaheksa. Paljuvõitu. Tuppa nad mahuvad küll kõik, kuid tulla ja minna... pole hea nii paljudel. Muidugi ei tule nad kõik korraga, aga siiski... Ta peab minema neid vastu võtma ja valvet pidama.

Nende tänav on umbtänav ja maja juurde pääseb vaid ühelt poolt. Läbipääsu teisest küljest, naabermaja hoovi kaudu, teavad vaid Vana ja Haldjas. Seda ei või näidata kõigile. Põranda all ei tohi ka ustavatele kõike usaldada.

Pisike hakkas hällis kägisema. Kiti pistis talle luti suhu. Laps rahunes.

Kiti läitis laualambi, istus laua äärde ja võttis pooleli-nõelutud soki kätte. Üks oli juba nõelutud, teisel aga on suur auk kannas. Peab ruttama. Kiti nõelus ja kuulatas, kuulatas ja nõelus. Tuleb valvas olla, sest tema hoolde on

usaldatud mitu elu. Ei, ta ei jõuagi enam seda suurt auku kinni nõeluda. Veab niisama veidi koomale, et kand lausa ei välguks. Peab minema tänavale.

Kiti pani lambi akna alla laua peale ja valgete õitega pelargooniumi kardina taha aknalauale.

Soo, nüüd on kõik korras. Lapsed magavad, ja see on hea. Peep ei ärka ka siis, kui teda kas või peadpidi külma vette pista. Õiega, kui ta peaks ärkama, tuleb ka Vana toime. Kiti valas lutipudelisse veel piima ja pistis selle Õie peatsisse padja vahele. Siis äratas ta Vana ja ütles, et läheb valvesse.

Vana noogutas. Ta teadis, et kui Kiti on valves, siis ei pääse keegi maja lähedale. Kiti on vilunud konspiratiivkorterit perenaine. Silmad on tal terased nagu kassil ja kuulmine erk nagu hirvel. Ka taibukas ja julge on see naine. Iga naine ei julgeks pärast mehe arreteerimist jätkata pörandaalust tööd. Tema aga käib kaks korda kuus end kaitsepolitseis registreerimas, nagu on kästus, ja peab konspiratiivkorterit edasi. Väidab isegi, et sest saadik, kui meest pole kodus, olevat ta palju rahulikum, sest politsei ei jälgi teda, vist arvates, et Kiti hirmu pärast lõdiseb ega julge enam oma lihast emagi uksest sisse lasta.

Tänaval embas Kitit sügisese hilisõhtu niiske jahedus. Ta tõmbas mantlihõlmad tihedamini kokku, astus üle tee ja vaatas oma korteri akendele, mis paistsid nagu kaks silma ülalt alla tänava hääletusse hägusse. Pelargoonium oli hästi näha. See ütleb tulijatele, et tee on vaba.

Kiti läks aeglaselt järgmise põiktäna nurgani, seistas ja vaatas ringi. Midagi polnud näha. Ta astus esimese maja jalgvärvavast sisse ja jäi kuulutama. Vaikne. Siis klõpsatas kusagil uks. Keegi pikakasvuline mehevolask sammus südalinna poole. Kiti peitis end ukseõõnde. Siis kostsid rahulikud aeglased sammud. Tänavasiitustist mööda libises pikk kõver vari. Kiti sirutas kaela. Seda meest ta tundis. Ta astus mehele vastu ja küsis: «Mida te täna õhtul sööte?» — «Naerist,» vastati talle tasa. «Hoovi kaudu,» ütles Kiti, ja nad olidki teineteisest möödas.

Peagi tuli teine, kolmas, neljas. Kõik nad olid mehed, keskendunud, peaaegu sünged, ja kõik nad tahtsid naerist süüa. Ning Kiti saatis neid, keda hoovi-, keda paraadukse kaudu. Viies aga oli veel tulemata ja see pidi olema naine. «Mis on temaga juhtunud,» mõtles Kiti südame põksudes. Kaks akent teisel korrusel olid juba pimedad ja

pelargooniumi polnud enam näha. Tähendab, nõupidamine oli alanud.

Kiti käis edasi-tagasi. Tal ei olnud külm, kuid selga mööda jooksid värinad nagu sipelgad. Siis ta märkas, et seina äärt mööda, kuhu kuuvalgus ei paistnud, hiilis keegi hääletult nagu vaim. Kiti tõmbus kõivale ja jäi hinge kinni pidades ootama. Aga ka tulija oli vist teda märganud ning liibus samuti väravaposti külge. Kiti astus oma varjupaigast välja ja hakkas otse tulija poole astuma. Nüüd tegi tulija sedasama, kuni nad seisid teineteise vastas.

«Milli, põrguline, mis sa vigurdad!» pabandas Kiti, kes tundis ära oma noorema õe. Kiti teadis, et õde on seotud parteilise tegevusega, kuid seda, et ta tuleb juba niisugusele kohtumisele, seda ta ei oodanud. Et eksitust ei juhtuks, nõudis ta ka õelt parooli.

Saatnud õe majja, asus Kiti taas valvepostile. Möödus vast tund, võib-olla rohkemgi. Kiti käis edasi-tagasi, liibudes varjupoolsel küljel majade ligi. Vaikus. Öö. Tööhisagul magas. Tukkusid ka tühjad auklikud tänavad, manades näole kuupaistelise sügisöö nukrat, romantilist ilu.

Äkki oleks kusagilt kostnud nagu läheneva auto summutatud tümin. Taamal välgatasid korraks tuled ja kustusid siis. Tümin valjenes ja näis, et ta läheneb ühtaegu nii otse- kui ka põiktänavast. Kiti süda võpatas. Ta hiilis ettevaatlikult tänavanurgale, kust oli näha nii üks kui ka teine tänav. Tõsi. Mõlemat tänavat pidi lähenesid tasa, peaaegu hääletult kustutatud laternatega autod. Autod jäid ühtaegu seisma, sõitmata tänavanurgani. Mõlemast väljusid relvastatud mehed ja kadusid ühe- ja kahekaupa majade väravate ja uste kaudu. Osa mehi hakkas tänavat pidi otse edasi sammuma, hoides laskevalmis püsse ees.

«Haarang... Reedetud...» sähvatas kohutav mõte, ja hetkeks tardus Kiti paigale, nagu oleksid ta jalad kõnnitee külge kinni külmunud. Siis kahmas ta kingad jalast, et poleks kuulda samme, ja pistis jooksma. Jõuaks vaid enne neid, kas või üksainus minut enne neid! Oo, minut on pikk ja selle vältel võib palju teha!

Kiti jooksis, komistas ja jooksis jälle. Selja taga lähenes mitu paari jalgu, trampides raskete saabastega.

Kui aga jõuaks!... Ta peab jõudma! Peab! Peab! Peab!
Äkki tundis ta kinga oma peos, nagu oleks keegi vast

praegu selle talle pihku pistnud. Nüüd ta teadis, mis ta teeb. Kui jõuaks ainult enne neid!

«Seis!» käratas keegi, ja oli kuulda, kuidas ta ähkides lähenes.

«Seis! Lasen!» Kostis uuesti.

Kiti jooksis. Ta teadis, et nad ei lase. Kui minnakse haarangule, et tabada mitut, siis ühe peale ei lasta, sest see oleks märguandmine teistele, et põgenema pääseda.

Veel mõned sammud... paar sammu... ja... Kiti vibutas kätt ning viskas kinga kogu jõuga aknasse. Klaasid klirisesid, eesriide vahel välgatas vaid hetkeks kellegi nägu ja kadus.

Kiti liikmed lõdvenesid. Ta viskas teise kinga maha, sest seda polnud enam tarvis.

Teda haarati kätest, raputati, ta peale karjuti, ent tema vaikis. Siis lõi keegi talle raske käega otse näkku. Ta vaid naeratas verise suuga irooniliselt. Erilist valu ta ei tundnud.

Teda lohistati treppi mööda... ja siis oli ta oma toas, kus oli pime ja lapse kisa.

Ta tahtis minna hälli juurde, teda tõugati eemale. Toas vehklesid risti-rästi taskulampide kollakad kiirtevihud.

Siis lülitas keegi valguse ja kõik jäid totralt seisma. Tuba oli tühi ja polnud mingit jälge, et siit võis keegi kiiruga põgenenud olla. Laual piimakruus ja poolelinõelutud sokipaar, voodis väikemees, hällis imik.

«Kus nad on?» käratas ohvitser.

«Kes?»

«Põrandaalused.»

«Kust mina seda teada võin. Neid pole minu hoolde antud.»

«Nad ju olid vast praegu siin.»

«Pole mina neid näinud.»

«Aga miks sa aknasse viskasid?»

«Tahtsin. Aken on minu, kui tahan, viskan veelgi.»

Ohvitser vandus, pigistades sõnu läbi hammaste nagu saasta.

«Läbi otsida!» käsutas ta. «Katusest keldrini, kogu maja, viimase urkani, samuti ka kõik naabermajad ja hoovid! Kogu kvartal ümber piirata!»

Läbiotsimine kestis kaua. Kui sellega viimaks lõpule jõuti, vaatas läbi purustatud akna tuppä veretav koit. Mehed olid väsinud ja tusased. Nad polnud kedagi leidnud.

Üle Kiti verise näo libises õnnelik naeratus. Ei, ta ei hilineud...

Kui protokoll oli koostatud ja kõik ametlikud asjad vormistatud, viidi Kiti püssimeeste vahel siiski ära. Hüvasti-jätuks lehvitas talle järele valge kardin purustatud akna ees ja kisendasid meeleheitlikult kaks last — viie-aastane Peep ja kümnekuune Õie.

Koridoris koputas ohvitser naaberkorteri uksele ja käs-kis naabrinaist Kiti laste järele vaadata, kuni nendega midagi ette võetakse...

SIRELIOIS

Kevad oli juba ammu saabunud, rannaviirult jääklibu jäljetult pühkinud, Kadriorgu terve maleva sulelisi laulikuid toonud ja põhjamaa kahvatu päikese lõõskana puhunud. Soe vihm pesi maakamara talvekõntsast puhtaks, kloppis mulla kohevaks ning algas taimede võidujooks päikese poole. Vana põline pappel tiigi kaldal sirutas ennast nii tugevasti, et kõik pungad ühcainsa ööga pakatasid, täites koidikul õhku vaiguse aroomiga. Põõsa all kulus pilgutasiid silmi sinililled. Kahvatud rohuliblenäapsukesed pistisid aralt pead mullapinnale, nägid helesinist taevavõlvi ja kuuma päikest ning muutusid üllatusest ja õnnest otsemaid näost roheliseks. Musta täpina hõljus õhusinas nurmede tunnustatuim solist löoke ja hõiskas kogu oma väikesest linnusüdamest hümni kevadele, aga ka oma tulevaste mudilaste emale, kes kusagil põllupeenral juba munadel istus.

Räägitakse, et päike paistvat kõikide inimeste peale tühtemoodi ja et ka kevad tulevat kõigile. See pole aga alati tõsi. On paiku, mida on valmistanud inimesed inimeste jaoks, kuhu ei paista päike, kus kopitanud õhk ei vahetu kunagi värskega ja kus ei teata midagi kevade saabumisest.

Üks sääraseid kohti oli kamber nr. 15 vangla teisel korrusel. Sellel kambril polnud akent ega ust. Ta kolm paksu seinat olid laotud kividest, neljanda seinat aga moodustas neljakandilistest raudlattidest võre, mis ulatus põrandast laeni. Oma ähmase valguse sai see urgas ahtakesest trellitatud aknast pika kitsa koridori lõpus. Ükse aset täitis raamitatud võre, mida võis lahti teha ja lukustada.

Sellepärast ei teadnudki need viisteistkümmend naist, kes istusid selle häguse ruumi kivisel põrandal, et kevad oli juba saabunud, et toomingad olid ära õitsenud ja lõokesel olid pojadki pesas.

Juba aastaid polnud nad näinud päikest, pilvi ja kõike seda, mis elab ja liigub allpool päikest ja pilvi. Nagu

unenägu mäletati veel päikesetõusul silledavaid, õitest kirevaid kastemärgi aasu, käo kukkumist sinavas laanes ja seda, kuidas tolmas õitsev rukis.

Need olid pika-aja-istujad poliitvangid, riigikukatjad, kes olid määratud pikale piinarikkale hääbumisele selles pimedas rõeskes urkas. Nende hulgas oli vanu ja noori, oli neid, kes olid siia sattunud plikaeas, oli neid, kellel olid jäänud koju kooliealised lapsed, kes nüüd olid juba jõudnud abielluda, oli ka neid, keda oli siia toodud eakate naistena . . .

See kamber kuulus halbade kambrite nimekirja, sest siin oli alistumatu rahvas, kellele ei hakanud külge vangla distsipliin, kes ei austanud ülemaid, kes vanglaülemat ja teisi kõrgemaid isikuid ei tervitanud ega vastanud nende küsimustele. Ja kui vastatigi, siis ikka nii, et vanglaülemal hakkas nii tuline rutt, et jätta kas või kannad ukse vahele. Ei möödunud peaaegu ühtegi päeva, kui sellest kambrist poleks keegi kartseris istunud. Raamatuid peale piibli sellele kambrile ei lubatud, piiblit aga need hukkaläinud hinged vastu ei võtnud. Irvitati veel pealegi ja seletati omamoodi nagu vabariigi seadusigi.

Valvurid vahetusid siin sagedamini kui mujal, sest see kamber oli teistest tülikam.

Ühel hommikul tuli jälle uus valvur, noor kena naine, kellel oli vormimütsi ees sireliõis. Nagu magneedi mõjul liibusid viisteistkümmend nina trellide külge ja kolmkümmend silma vaatasid sireliõiele. Uus valvur ei vaibanud algul, miks vangid teda nii vahivad, kokkus, taandus ukse juurde ja küsis hirmunult:

«Mida te soovite?»

«Sireliõis . . .» sai tiisikushaige tütarlaps esimesena sõna suust.

«Sireliõis . . .» kordasid teised nagu kaja.

Ja kõik viisteistkümmend veretut suud naeratasid üheleainsale väikesele sireliõiele.

Valvur kahvatus. Ta õlad hakkasid värisema, nagu oleks tal külm. Ta oli inimene ja mõistis, mis toimub nende viieteistkümmel — samuti inimese hinges, kes on aastaid hallitanud selles kivises ruumis. Ta võttis mütsi eest sireliõie ja pistis kellegi pihku.

Kõik viisteist nina ja kolmkümmend silma kadusid trellide vahelt ja koondusid sireliõide. Kõik tahtsid seda kas või ühe hetke käes hoida, vaadata ja nuusutada. Valvur

vaatas ja ta silmi tulid pisarad. Siis kadus ta ukse taha ja tuli hetke pärast suure sirelioksaga tagasi.

«Võtke!» lausus ta, pistis sirelioksa trellide vahele ning jooksis kiiresti ära, saadetuna viieteistkümnest tänulikust silmapaarist. Siis tõi ta veel sirelioksa jaoks klaasitäie külma vett. Kaua seisis ta koridorinurgas, toetus seina najale ja vaatas, kuidas ta kingitusele kohta otsiti...

Järgmisel hommikul ootasid kambrielanikud valvurit, kes oli neile kinkinud killukese ammu unustatud kevadet. Teda aga ei tulnud — ei sel päeval ega mitte kunagi enam...

LEPAURVAD

Jaak lamab ja vahib pimedasse lakke. Nii on ta vahtinud kogu öö, palju öid. Sellest saadik, kui Jaagu jalad enam ei käi, lamab ta ja vahib ikka lakke. Magada ta ei taha. Inimene magab siis, kui ta teeb tööd ja väsib. Jaak aga ei tööta juba ligemale aasta. Ta on muutunud mor-niks, pahuraks, ei taha rääkida, tunneb end üleliigsena. Jaak ei mõista, kellele on seda tarvis, et üks inimene, kes on eluaeg tööd murdnud, peab nüüd liikumatult lamama ja ootama seda, mis kunagi niikuinii tuleb.

Ja milleks ta siis üldse on elanud? Oo-jah, kes küll oskab vastata. Milleks? Üks igavene rassimine ja rügamine on alati olnud, küll iseendaga, küll Peipsiga, küll aegadega, võimudega ja inimestega, keda ajad ja võimud on toonud Peipsile. Ja mõni neist tõi endaga kaasa seda, mida ei saanud vastu võtta ilma võitluseta. Armuta ja karm oli võitlus ka Peipsi pärast. Verine ja veretu oli see võitlus ning kaotaja pool selles võitluses tema, Jaak. Ta kaotas viimaks ka iseenese sellepärast, et oli läinud vale rada. Narr on mõelda sellele nüüd, mil olnud ei saa olematuks teha. Ränk on olla iseenda kohtumõistja, öelda endale näkku kibedat tõtt. Raudraske on piin, mida valmistab inimene endale etteheidetega, et ta pole elus leidnud õiget teed, ehkki see oli käeulatuses.

Jaak õhkab ja keerab teisele küljele. Midagi peaks tegema. Mida aga saab teha jalutu inimene, kes lamab haigla koikul? Kui ta oskaks kirjutada, kirjutaks ta kas või raamatu oma elust... või Peipsist.

Et kirjutada Peipsist, peab tundma Peipsi hinge. Seda tunneb aga see, kes on Peipsi ääres sündinud ja kasvanud nagu Jaak. Tema tunneb Peipsit paremini kui oma naist. Viiuga elas ta koos kaheksa aastat, Peipsiga aga on ta koos olnud ligi seitsekümmend. Ja kui juurde arvata veel see, mida ta on kuulnud isalt ja vanaisalt, siis küünivad tema teadmised Peipsist väga kaugetesse aegadesse. Peipsi ja Viuu on need, kes on jätnud Jaagu hinge sügavad jäljed. Neil on ka palju ühiseid jooni: mõlemad olid vahel

tujukad ja vahel helded, mõlemad võisid hellitada ja eemale tõugata, mõlemaid võis kuulata ja kuulda neilt alati midagi uut, mõlemaid on Jaak armastanud ja mõlemale mõtleb ta heldimusega veel tänagi.

Oli aeg, kus Jaak ei teadnud, kelle poole teda rohkem kiskus, kas Viiu või Peipsi poole. Nüüd aga pole enam Viiut ja Jaagu süda on tervenisti Peipsi päralt. Peipsi on suur, teda ei saa sülle võtta. Ta võtab sind ennast sülle ja kannab kaugele, kaugele, kus pole muud kui taevas ja vesi ning kajakad.

Tore on Peipsi. Kirjamehed või luuletajad ütleksid, et hurmav. Jaagule on ta aga midagi muud, rohkemat, kogu tema elu. Elu aga pole mitte alati hurmav. Seda pole ka Peipsi. Kui ta vihane on, ära parem ligi mine. Kui ta aga on heas tujus, ei oska paremat ega kaunimat sõpra soovida. Ja kuidas ta kutsub... Oo, nii raske on vastu panna, kui kutsub Peipsi!...

Jaak keerab end selili ja suleb silmad. Ta on väike linapäine poisiklutt ja seisab vanaisa ees, kes teeb talle leppuust vileti. Pulga tõi Jaak ise lepikust. Vilet aga teha ei oska. Vanaisa vaatab pulka ja õpetab järvetuultest kähe-daks muutunud häälega ning vaatab talle vana süüdvestri alt otsa silmadega, mis meenutavad Peipsit peale päikeseloojangut.

«Vaata, nii tuleb teha vileti,» räägib vanaisa. «Kõigepealt tuleb koor lahti lüüa... Siis lõigata üks ots libamisi ära, vaat nii. Siis tee talle kurgu alla sälk.»

«Aga kus on vile kurk?» küsib Jaaguke.

Vanaisa vangutab pead ja vaatab talle nüüd juba laitevalt otsa: suur poiss, aga küsib nii ruma!alt...

Siis istub ta isa ja vanaisaga vanaisa suures paadis. Nad tulevad Peipsilt. Isa sõuab. Ta nägu on karm, isegi sünge, silmad vaatavad kuhugi kaugele, võib-olla teisele poole Peipsit. Vanaisa kortsuline suu on suletud kitsaks kriipsuks. Keegi ei räägi. Ja mida ongi rääkida, kui torm on lõhkunud võrgud ja need ära viinud. Sõnadetagi on selge, mis nüüd tuleb. Ei teeni rikka juures palgalisena nii palju, et pere saaks söönuks ja jääks raha üle uute võrkude ostmiseks...

Isa jäi Peipsisse. Tema laipagi ei leitud. Jaak kui kõige vanem poeg jäi pere toitjaks. Ta kasvas meheks, kuid jäi ilma hariduseta. Sellegipärast sai tast üle Rannaküla poiss, sest ta oli tark, tugev ja kuldsete kätega. Nii mõnigi

jõukas papi poleks talle keelanud oma tütart. Jaak aga ei ihaldanud rikkust, vaid otsis armastust...

Uhel kevadisel pühapäeval kohtas ta Viiut, kes tuli mööda külavaheteed, sinililled peos. Jaak imestas, kui suureks ta oli sirgunud. Tal olid pikad patsid ja mustad silmad.

«Kuhu sa lähed?» küsis Jaak.

«Isa hauale,» vastas Viiu.

«Seal on ju alles lumi.»

«Las olla. Ma viin sinna sinililli. Siis on seal kevad.»

Jaak läks koos Viiuga kalmistule.

Aasta pärast nad abiellusid ja hakkasid koos Peipsil käima...

Siis tulid lapsed. Esimesed kaks olid poisid — Joosep ja Ants. Kolmas oli tütar, kelle pärast Viiu läks hauda. Jaak teist korda ei abiellunud, kartes, et ei leia oma lastele õiget ema. Ta võttis endale õe appi ja kasvatas pojad meheks. Pojad olid küll ühepikkused, kuid iseloomult ja maailmavaatelt täiesti erinevad. Joosepi eluideaaliks oli rikkus iga hinna eest, Antsul aga õiglane ühiskonnakord, kus pole vaeseid ega rikkaid.

Jaak püüdis poegi lepitada, neid kuidagi ühe mütsi alla sobitada, kuid ta püüdlused ei kandnud vilja.

Lõhe vendade vahel kasvas ja süvenes. Kokkupõrked muutusid vältimatuks. Joosep ja Ants ei mahtunud enam ühe katuse alla ning Ants lahkus majast.

Ants oli aastaid ära. Kui ta tagasi tuli, elas Jaak Joosepi juures uues avaras majas, kus oli mitu tuba ja moodne mööbel.

Joosepil oli naine ja kaks last.

Ants ei tulnud kordagi venna poole. Isaga sai kokku harva. Kui jutt kaldus Joosepile, tõmbusid Antsu kulmud kipra ja tal oli minekuga rutt. Ta abieliis kehva kaluri tütreaga ja hakkas äiapapaga koos kalal käima.

Kord kui Jaak ja Ants tulid jälle kahekesi külavahteed mööda, kohtasid nad Joosepi lapsi, kes tulid koolist. Jaagu süda läks soojaks ja nägu naerule, Ants aga keeras pea kõrvale.

«No, mis sa ometi laste peale pörnitsed,» sõitles Jaak poega. «Nad on ju ometi nii kenad ja armsad.»

«Vaata nende lapsi, kes oma kala Joosepile annavad, ja mõtle sellele, miks need lapsed paljajalu käivad,» vastas Ants karmilt.

Jah, seekord oleks pidanud Jaak tõesti mõtlema sellele ja veel paljule muulegi, oleks pidanud mõtlema, mõistma ja otsustama, aga ta ei teinud seda.

Elu läks oma rada...

Kui võim 1940. aastal antsude kätte läks, kirjutas Joosep kähku kogu oma varanduse naise nimele ja kadus ise silmapiirilt.

Tagasi tuli ta koos sakslastega ja nüüd algas arvete-õiendamine. Kuul, mille ta venna jaoks oli varunud, jäi alles, sest Ants oli hävituspataljonis.

Jaak tänas nüüd õnne, et ta polnud Antsu rada läinud, sest heal juhul oleks ta koht olnud koonduslaagris, halvemal aga...

Kahju oli küll vanadest headest sõpradest, kellega omal ajal sai koos järvel käidud ja ülesostjaid kirutud, aga või neil siis oleks kergem olnud, kui ka tema, Jaak, oleks nendega koos manalasse marssinud.

Joosepi äri aga lõi just okupatsiooni ajal lopsakalt lokkama. Kui aga sõjajumal fašistidele selja keeras, ei sattunud Joosep veel paanikasse. Ta tõlgendas seda kui ajutist nähet, mis saadab iga sõda.

Aga kui nõukogude võim taas uksele koputas, oli hilja oma liikuvat ja liikumata varandust rahaks teha. Kaasa võtta seda ei saanud ning Joosep otsustas jääda kohale, et oma varanduse järele valvata, kuni avaneb võimalus oma peremeheõigused uuesti maksuma panna. Peremees olla tal enam ei tulnud, sest ühel öösel viidi ta ära. Kuid koos Joosepiga viidi ka Jaak.

Kõik see oli juba aastate eest, kuid Jaagul on see nii selgesti meeles, nagu oleks see olnud vast eile. Tahaks unustada, aga ei unune. Ei unune ka see, kuidas ta ühel hommikul ärgates leidis Joosepi enda kõrvalt külmana ja kangena. Kust ta mürki sai, seda ei tea Jaak tänapäevani, aga ära ta enda mürgitas.

Jaak uuris järele, kuhu Joosep maeti, ja hiilis järgmisel päeval töö juurest minema, et näha oma silmaga mullaküngast, mille all lõppes poja maapealne tee. See poeg tahtis rikkaks ja vägevaks saada, kuid sai hauaasemegi teisega kahe peale. See omavoliline isatunde avaldus oleks võinud Jaagule saatuslikuks saada, aga tal vedas. Valvur märkas Jaaku alles siis, kui ta tagasi tuli. Siis ei teinud valvur õnneks midagi...

Jaak kobab käega külmi valutavaid jalgu teki all. Nagu

puurondid, elutud ja tuimad, süstitakse teisi küll ja soojendatakse elektriga, aga... Parem juba paneks sinna süstlasse midagi niisugust... et kõik oleks möödas.

Jaagu käsi läheb nagu iseenesest öölaua laekasse, kus on ta vana kõvera varrega piibunosu. Piip on, aga tubakat ei ole. Ära viidud. Ei tohi suitsetada. Olevat tervisele kahjulik. Aga kus see tervis on, mida nii väga hoitakse. Andku talle tagasi see tervis, siis ta ei tahagi piipu! Jaak pistab tühja piibu suhu ja imeb.

«Mida sina seal lutsutad?» küsib naaber sosinal.

«Ah sina ka ei maga?»

«Pole und.»

«Minul ka ei ole.»

Aga rohkem nad ei rääkinud, vaikiti. Vaikus ja valu, valu ja vaikus... akna taga laiub aga Peipsi, ja jää hakkab juba pragunema...

Aga kui laseks õige jalad ära lõigata?... Võib-olla saaks siis istuda ja võrke parandada? Ta näeks Peipsit, päikest, Malle. Kuid ei. Ta ei taha olla kasutuks söödikuks kuskil nurgas. Kui kass enam hiiri ei püüa, pole ta kass. Ka kalur, kellel pole enam jalgu all, pole muud kui kalaõgija. Niisugune ei taha Jaak olla. Ta keerab vaevaga end teisele küljele ja ohkab siis pikalt ja sügavalt.

«Oh, saaks veel üksainus kordki Peipsile!»

«Mida sa ütlesid?» küsib naaber.

«Ei midagi.»

«Mh-mh.»

Hommikul tuli Antsu tütar Malle. Kui Jaak silmad avas, seisis ta juba voodi ees, käes kimbuke lepaurbi, millelt pudenes padjale kollast tolmu.

«Vanaisa, ma tõin sulle täna urbi. Sinililli ei olnud.»

«Aitäh.»

«Kas täna tuled koju?»

«Ei vist.»

«Aga miks sa ei tule?»

«Pole ju jalgu.»

Malle pistis käe teki alla ja kobas vanaisa jalgu.

«Nalja teed, vanaisa, su jalad on ju mõlemad teki all,» naeris ta urbadega vehkides. Vanaisa näole pudenes pruunikat tolmu ja Malle naeris sellest veelgi.

Ka vanaisa naeris. Ta silmanurkades sügavnesid kortsud, mis täitusid veega.

«Vanaisa, sa nutad?» tõsines Malle.

«Ei nuta. Mul läksid silmad naerust vesiseks.»

Malle heitis uuriva pilgu vanaisa silmadele, vaikis hetke ja alustas siis hoopis teist juttu.

«Ema saatis küsima, kummat sa, vanaisa, rohkem tahad, kas sülti või kala?»

«Vaat kus veel mure! Kas teil on siis mõlemat?»

«On, vanaisa. Eile tapeti siga ja õhtul käis isa kalal.»

«Kas siis praegu kalal käiakse?»

«Ma ei tea, aga isa käis.»

Siis vaikiti.

Malle vaatas, kuidas kollase puguga tihane akna taga kitti nokkis. Jaak aga silmitses pruune lepaaurbi padjal. Samasugused urvad olid selle oksa küljes, mis ta Joosepi hauale pani. Või kas need olidki lepaaurvad? Ei tea. Ta murdis nad lähedase põõsa küljest. Mis põõsas see oli, ei mäleta... Või ei pannud tähele. Silmad olid siis ju nii udused...

«Vanaisa, mida sa siis tahad?» kostis kusagilt.

Jaak ärkas nagu unest.

«Mida?»

«Nojah, kas sülti või kala?»

«Ah kala või sülti... See, kulla laps, on ju täitsa üks-puha. Või las toob ema natuke ühte ja natuke teist.»

Malle põskedele tekkisid naerulohukesed. Kui naljakas! Ema ütleb alati, et tema, Malle, olevat vanaisa moodi, aga nüüd ilmneb, et vanaisa on jälle tema moodi. Ka tema oleks tahtnud nii kala kui ka sülti. Ning Malle pani urvad vanaisa rinna peale ja jooksis emale ütleva, et vanaisa tahab natuke ühte ja sama natuke teist.

Jaak ohkas ja surus urvad vastu rinda.

Järgmisel hommikul küsis arst:

«Noh, seltsimees Uik, kuidas siis jääb? Kas lõikame?»

«Ei,» vastas Jaak karmilt ja järsult.

Arst vangutas pead ja astus järgmise haige juurde. Hiljem tuli poeg naisega. Jaak ei söönud ei sülti ega kala. Ta ütles vaid niipalju, et ei lase oma jalgu eraldi matta.

Kui poeg-minia minekule asusid, ütles Jaak:

«Oota, Ants, ma tahan sulle veel midagi ütelda.»

Ants istus taburetile tagasi.

Jaak vaikis, silmad suletud. Oli näha, et tal oli raske.

Ants pani käe isa laubale ja küsis:

«On sul väga halb?»

«Jah,» vastas Jaak poja kätt võttes ja seda tugevasti pigistades.

«On halb. Sa mõtled muidugi, et jalad . . . Kuid minul on südamel halvem kui jalgadel ja sellepärast, et . . . et ma õieti ühtegi teed ei valinud. Oleks pidanud sinu teed minema. Sinu tee oli inimese tee, Joosepil aga . . . Mind viidi ära koos temaga, aga ega ma tema poolt olnudki. Ja veel tahtsin ütelda, et . . . kui ma suren, pange mu hauale lepaurbi.»

Peipsi oli ammugi purustanud oma jääkatte ja liipis laisalt kaldaliiva. Lainete kohal hõljusid hääletud kajakad. Taamal männikus kukkus kägu. Aiad ja aasad kirendasid õitest ja haigla aias roheline kase otsas vilistasid kuldnokad. Ainult lepaurvad ei tolmanud enam. Elututena rippusid nad roheliste lopsakate lahtede vahel. Neid ei ihaldanud keegi. Kuid Malle viis neid siiski vanaisa hauale, sest vanaisa armastas neid ja Malle armastas jälle vanaisa . . .

KIVI

Vana Kolentšuk lõi labida. millega ta mörti segas, mördikasti püsti, äigas määrduvad käega üle hallide sorakili vurrude ja naeratas Galjale ja Maiule, kes tast möödusid, kandes õlal pikki nõtkuvaid laudu.

«Ehitame omade jaoks silda,» sosistas vanamees. «Varsti on nad otsaga siin.»

«Ära räägi!»

«Küll näete,» ütles ta veel.

Galja ja Maiu möödusid. Tuli Katja Butkevitš liivakäruga. Ka tema peatus hetkeks Kolentšuki juures ja see jõudis temalegi edasi anda laagri värskemad uudised.

Kolentšukki tundsid laagris paljud, kuid ainult õige vähesed teadsid seda, et fašistlikus koonduslaagris on kommunistliku partei rakuke ning Kolentšuk on selle juht ja hing. Kolentšuk, see rässakas hall vanamees, oli elav lehekülge Ukraina ajaloost. Tema luitunud mütsiloti all talletusid mälestused vanast hetmanite- ja vojevoodideaegsest Ukrainast, kodusõjast, Mahnost, võitlusest Ukraina natsionalistidega, kollektiviseerimise raskest päevist ning sõjaeelset rikkast Ukrainast. Nüüd oli ta vangina ära käinud pika ja vaearikka tee, ehitades teid, sildu, kindlustusi, kaevanud kraave ja püstitanud traataedu, mille taga hoiti temasuguseid. Praegu ehitas ta silda Poolas. Kehaliselt oli ta viletsaks jäänud nagu koonduslaagri teisedki vangid, kuid vaimujõudu tal jätkus. Ta polnud veel kaotanud usku ellu ja võidusse. Ta arvas, et mingi aega nii palju kui läheb, lõpeb varsti sõda ja ta sööb kodukolhoosis oma vana elukaaslase Niina Andrejevna küpsetatud pirukaid.

«Kaugel need pirukad siis enam on,» väitis ta vestluses teiste vangidega. «Kui meie omad niisuguse vungiga edasi tulevad kui praegu, siis oleme varsti kodus.»

Kolentšuk oskas tuju tõsta ja kõrgel hoida. Ta oli sellega harjunud ja see oli paljude raskete aastate jooksul otsekui tema kohuseks saanud. Täna aga oli vanamehel eriline põhjus optimismi levitamiseks, sest laagri uustul-

nukad teadsid rääkida, et fašistide sõjajumal olevat neile selja keeranud ja Saksa sõjaväed aina taganevad.

Lõunaks teadsid juba peaaegu kõik sillaehitajad, et fašismil käänatakse varsti kael kahekorra ja silda ehitavad nad omade jaoks.

Õhtupoolikul pööras ilm vihmale: hakkas sadama, töötada oli halvem. Ehitusplats muutus lühikese ajaga otsekui vedela savi kastiks, kus oli raske jalga tõsta, veel raskem õlal koormat kanda või käru mööda kitsast ja libedat lauda lükata.

Ehitusülem Erich Birke oli ülihalvas tujus. See aga töötas vangidele suuremat ohtu kui vihmasadu. Kui härra Birke oli halvas tujus, juhtus ikka vangidega õnnetusi.

Tööd pidid vangid tegema vihmale ja härra Birke halvale tujule vaatamata. Komistades ja libisedes kanti palke ja laudu, Katja Budkevits ajas oma rasket käru kitsal libedal laudteel. Ta oli jõudnud juba peaaegu keset silda, kui äkki silla jalamit ümbritsevalt tellingult sigines ta ette Erich Birke. Katja jäi seisma. Kitsas rada ei lubanud tal kõrvale keerata ega tagasi minna, et ehitusülemat mööda lasta. Nii nad siis seisidki teineteise vastas, väike kõhnuke naine raske käruga ja tugev härjaturjaga põrnitsev mees. Siis tõukas mees käru jalaga. See vaarus, kaotas tasakaalu ja kaldus teisele küljele. Katja üritas käru tasakaalustada, kuid see lendas koos Katjaga sillalt alla jõkke. Katja vajus põhja kõige käruga ega kerkinud enam vee pealegi. Kaldalt kostsid kiljatused. Birke aga sammus rahulikult vabanenud teed mööda kaldale, käed taskus ja suitsev sigaret suunurgas.

Kolentsük, kes toimuvat samuti kaldalt nägi, tardus paigale. Tükk aega seisis ta nagu graniitkuju, labidas käes. Alles siis, kui ta juurde jooksis Galja, viskas ta labida maha, võttis mütsi peast, äigas sellega üle surmkahvatu näo ning surus läbi hammaste:

«Neetud lojus! Sa pead veel tundma, et Katja polnud ükski! Kalliks läheb sulle maksma selle naise surm!»

«Mis saab nüüd Katja lastest?» halas Galja.

«Lastest saavad nõukogude inimesed,» vastas Kolentsük järsult ja karmilt, vajutas mütsi pähe ja hakkas mörti segama.

Galja läks nuuksudes oma töö juurde.

Õhtul otsustas Kolentsük oma sõbra Grigorenkoga kokku saada. Grigorenko töötas kaldakindlustajana. Ta

kutsus Grigorenko välja. Nad kükitasid baraki seina varju, kuhu ei paistnud valgust. Kolentšuk küsis:

«Tead sa kalda peal seda suurt kivi, mille serva alla Katja Volodja jaoks kirju pani?»

«Tean küll,» vastas Grigorenko. «Olen seal koos Volodjaga posti järel käinud.»

«Kui kaugel te praegu kaldakindlustustöödega sellest paigast asute?»

«Ülehomme lõuna paiku peame kogu selle lõiguga nii-kaugel olema, et Birke võib töö vastu võtta.»

«Kes teil seal praegu meistriks on?»

«Ikka Segers.»

«Purjus nagu alati?»

«Muidugi.»

«Tähendab, et tegelik meister oled ikkagi sina?»

«Vist küll.»

Kolentšuk kummardus otse Grigorenko kõrva juurde ning sosistas:

«Siis tee nii, et Birkel tuleks tööd vastu võttes selle koha peal kauem peatuda. Mõistad?»

Grigorenko vaikis tükk aega. Siis sõnas ta pikkamisi ja mõtlikult:

«Mõistan. Kuid . . . vaata, et sul ei tuleks Katja saatust jagada.»

«See jäägu juba minu mureks. Sina aga tee, nagu ma palun.»

«Püüan.»

«Mitte «püüan», vaid «kindlasti».»

«Olgu! Kuid . . .» nähtavasti tahtis Grigorenko veel midagi öelda, kuid eemalt kostsid sammud ning nad läksid kiiresti barakki tagasi.

Hiljem oma asemel lamades laskis Kolentšuk veel kord silme eest läbi käia päeva sündmused. Ta nägi Katjat sillalt kukkumas ja vee alla vajumas. Nägi Erich Birket rahulikult, käed taskus ja sigaret hambus, eemaldumas. Ei, ta ei või seda niiviisi jätta! Katja . . . vähesed, isegi väga vähesed laagris teadsid, millise inimese kaotas vangide pere. Ainult üksikud teadsid, missugust suurt ja ohtlikku tööd tegi see väike habras naine vangidevahelise sidepidajana. Kolentšuk aga teadis, et tänasest peale pole tal enam ustavat, taibukat ja julget abilist, keda võis usaldada nagu iseennast. Kõige kurvem aga oli see, et Katja kolm väikest last ei näe nüüd enam kunagi oma ema. Ei! Nemad, nõu-

kogude inimesed, pole mõni kuulekas koerakari, keda võib ükshaaval maha nottida, ilma et teised julgeksid kõrvugi kergitada.

Järgmisel päeval käis Kolentšuk enam kui üks kord kivi juures. Ta uuris seda igast küljest, viskus kõhuli ja urgitses ta alust kätega. Kivi istus üsna sügavalt mullas, kuid see muid oli liivasegune, pehme ja pudev. Kolentšuk ei kahelnud, et ta suudab selle kivi välja urgitseda. Kui aga midagi muud vahele ei tule... Grigorenko juba alt ei vea. Kui lubas, siis täidab. Aga... Kui valvurid või töödejuhatajad midagi märkavad, siis on lips läbi ta ettevõttel ja ka tal endal.

Õhtul käidi koos Grigorenkoga veel kord väljas baraki seina ääres nõu pidamas. Lahkudes suruti teineteise kätt.

Hommikul tuli Kolentšuk oma mõrdikasti juurde pealtnäha täiesti rahulikuna, kuid ta oli otsekui elektrist laetud. Kõigepealt vaatas ta mõrdikasti serva alla. Kõik oli korras: raudkang oli omal kohal. Kui nüüd vaid kivi alt ei vea ja mööda ei lenda!

Möödus mitu pikka pingelist tundi, enne kui kalda alt hakkas kostma hääli. Siis oli kivi juurest kuulda metsikut vandumist ja Galja jooksis Kolentšuki poole, ise ägedalt kõhides. Kõik läks nii, nagu pidi olema.

Kolentšuk sülitas pihku, lõi kangi sügavale kivi alla ja kangutas kogu jõust. Kivi kerkis ja... kadus siis järsu kalda serva alla. Peaaegu samal hetkel kostis alt tume mütsatus ja metsik röögatus. Siis jäi hetkeks kõik vaikselt, et järgmisel hetkel paisuda maruliseks saginaks. Jooksid ja kisasid valvurid, sosistasid ehmunud vangid.

Kolentšuk seisis endiselt oma kasti juures ja segas mörti. Ta oli jõudnud juba kangi kasti kõrvale mulla alla peita. Nüüd viskas ta veel kaevatud kohale mörti. Süda peksis tormakalt. Kas tabas?... Aga kui kivi kukkus hoopis kellegi teise peale?...

Peagi levis ehitusplatsil rabav teade, et härra Erich Birkega olevat suur õnnetus juhtunud. Mingisugusel arusaamatul põhjusel oli kalda küljest üks kivi valla pääsenud ja otse Birke peale kukkunud.

Õnnetuskohale sõitis uurimiskomisjon ja terve rügement suuremaid ja väiksemaid aukandjaid. Asja uuriti. Kivi vaadati igast küljest. Kivi aga jäi kiviks, ning see kivi ei suvatsenud kellelegi seletust anda, kuidas ja miks ta just härra Birke peale kukkus...

VALGE HABE

Kui uks Helle järel krigisedes kinni vajus, ei julgenud ta tükil ajal end liigutada. Ruum, kuhu teda sisse tõugati, oli täiesti pime. Ninna tungis inimkehadest küllastunud, iiveldama panev õhk. Tundus, et siin kihas intensiivne elu, kuid seda elu polnud näha. Alles siis, kui silm oli ümbrusega veidi harjunud, hakkas ta seletama üksikasju. Tillukesest trellitatud laealusest aknast tungis ruumi kitsas valguseriba, milles paistsid kaks põrandast laeni ulatuvat tugiposti; ühe posti kõrval istus lumivalge habemega vanamees.

«Et neil neetuil silmamunad lõhkeksid! Et nad elusalt mädaneksid!» sajatas keegi kuskil pimeduses.

«Jäta juba!» katkestati teda karmilt. «Vaata, et su enda silmamune segi ei lööda!»

«Mille eest? Oh, issand, issand, mille eest!» halas sajataja.

«Seda sulle sindrile veel vähe,» parastas naise hääl kusagilt. «Käisid neid soola-leivaga vastu võtmas, nüüd said, mida otsisid.»

Kostis naeruturtsatus, mis aga samas otsekui ehmudes vaibus.

Hellel oli õudne, nagu oleks ta sattunud pimedasse kaevu, mis kubiseb vaenulikkudest, üksteist õgida püüdvatest koletistest.

«Istume siiasamasse,» tõmbas teda käisest üks nooruk, kellega koos oli teda siia toodud.

«Pole siin kuhugi istuda,» vastas teine, «siin elatakse ilma meietagi nagu silgud pütis.»

«Tulge siia, lapsed! Leiame ruumi,» hüüti kusagilt. Ringi vaadates nägi Helle, et valge habemega ätt viipas neid. Helle ja ta kaaslased hakkasid istujate või lamajate vahelt läbi pugema.

«Näe, siiasamasse,» näitas ätt enda ette, minnes ise veel rohkem posti poole.

Kui noored olid end ära mahutanud, hakkas Helle vana-

meest lähemalt silmitsema, niipalju kui seda hämarus lubas. Taadil oli müts peas, mille nokk varjas silmad ja kulmud. Suu uppus valgesse habemesse. Kuid ei müts, habe ega hämarus suutnud varjata sõbralikkust, mis hoo-vas taadi olemusest.

«Mis siis teiega juhtus, et siia sattusite?» küsis ätt ja ta hääles oli tunda muret ja kaastunnet.

«Läksime jaamas fritsudega raksu,» pajatas üks noorukitest. Teine oli aga sõnaohtram ja seletas, et Saksa sõdurid olid jaama taga üht meest peksnud. Nemad, terve noortekamp, keda oli aetud jaama ümbrust koristama, astunud vahele. Tekkinud kisa ja sagin, inimesi jooksnud kokku. Mees kasutanud segadust ja kadunud, samuti ka enamik noori. Neid aga nabiti kolmekesi kinni ja siin nad nüüd on.

«Näis, mis nad meiega teevad,» lausus esimene nooruk. Siis vaikiti.

«Mille pärast teid vanainimest siia toodi?» uudishimutses Helle veidi aja pärast.

«Küll need teavad, kes mind siia tõid,» vastas taat puiklevalt.

«Noh, aga siiski...» ründas üks nooruk. «Igaüht ju trellide taha ei toimetata.»

«Kõikide peale ei kaevata,» naeratas ätt.

Tekkis paus.

«Säh, papi!» pakkus üks poistest taadile paberossi.

«Aitäh, pojake! Küll läheb endale tarvis, kui soolikad sees pilli löövad. Minu tee lõpeb täna-homme, saan ilma suitsutagi läbi.»

«Loodate vabaks saada?»

«Kus nüüd seda! Vabaks saab siis, kui automaat või kuulipilduja on oma töö teinud ja... Näete ja kuulete ju, kuidas iga päev «vabastatakse».»

«Igaüks ju loodab...»

«Lootma peab, see on õigus. Aga peab ka valmis olema selleks, et lootused on visad täituma ja... Tuleb end aegsasti mõttega harjutada, et... Noh, minul, vanatoil, on see muidugi peaaegu ükskõik. Mõttled, mis seal ikka. Kahe surmaga ei suuda keegi kedagi karistada ja ühest nangunii mööda ei pääse. Teiega, lapsed, on lugu muidugi teine. Noor tahab elada ja peabki elama. Elada on aga praegu suur kunst. Kõigepealt, kui tahate elada» — taat madaldas hääle sosinaks —, «peate õppima keelt hammaste

taga hoidma. Mida vähem teist teatakse, seda parem. Ka siin on koos igasuguseid inimesi. Igaüks ei põlga ligimese verehinnaga lunastatud vabadust... Alles eile reetis üks müüdav hing siinsamas kaks venda. Tunni aja pärast polnud neid enam elavate seas.»

«Ja keegi ei kägistanud seda lurjust ära?» ägestus üks noorukeist.

«Kust sa ta enam kinni võtad,» lõi ätt käega. «Ta viidi siit kohe ära. Fritsudele on niisuguseid mehi tarvis.»

Uks avanes kääksatades.

«Jaan Vint!» hüüti uksest.

Keegi ei vastanud.

«Jaan Vint!» korrati häält kõrgendades.

Vaikus.

Kui ka kolmanda korra hüüdmise peale keegi ei vastanud, paugatas uks toore vandumise ja ähvarduste saatel kinni.

«Nüüd kutsub see kuradi Vint meile kõigile häda kaela,» hädaldas keegi.

«Ei leia nemad seda Vinti, kui keegi ei reeda,» muigas ätt. «Siin selles vanas kaubalaos on enamus jumal teab kust kokku veetud. Paljud on ilma dokumentideta. Mine nüüd kirjuta talle otsaette, on ta vint või kruvi.»

Vanake vaikis ja hetke pärast õõtsus ta valge habe taas rütmiliselt üles-alla.

Helle võttis jakitaskust leivaviilu, murdis neljaks, andis mõlemale noorukile pala, pani tükikese ätile põlvede peale ja lõi siis hambad ülejäänud neljandikku.

Noorukid olid leiva eest tänulikud, ätt aga tõrjus kahe käega vastu. Noor kõht tahab süüa. Siin süüa üldse ei pakuta ja ega mujalgi toiduga ei hellitata. Kui aga Helle leiba tagasi ei võtnud, hüüdis taat selja taha pimedusse:

«Velda, tule siia!»

«Kohe.»

Helle kikitaskas kõrvu. See reipalt öeldud «kohe» kõlas väga tuttavalt. Ja kui taadi juurde ilmus pikk tütarlaps, surus Helle suu tugevasti kokku, et mitte tütarlast nimepidi hüüda — see oli tema klassiõde ja mõttekaaslane Sirje Toomik. Helle sirutas käe ja pigistas Sirjet säärest. Sirje vaatas tagasi. Ta silmis ei paisnud aga rõõmu, nagu Helle oli oodanud, vaid kohkumine ja mure. Vastuseks pigistati Hellet küll vargsi õlast.

«Säh, see on sulle,» pakkus taat Sirjele Helle antud leivapala.

«Kust sa selle võtsid?»

«Anti.»

«Aga sa ise?»

«Sõin juba. Kes siis oma vatsa unustab. Võta aga võta! Leib on aus, lõhnab nii, et paneb neelud käima.»

«Mul on veel leiba,» luiskas Helle, pistes oma leivapala Sirje pihku.

Sirje vaatas taati, siis Hellet, kehtas õlgu ja hakkas seejärel näljase inimese aplusega leiba kugistama.

Nüüd murdis ka taat oma pala küljest raasukese, pistis suhu ja imes nagu kompvekki. Ülejäänud peitis põue.

Õösel, kui uni oli vana kaubalao ajutised elanikud põrandale ritta lükkinud ja pimedusest ei kostnud enam sosistamist ega nuuksumist, tuli Sirje taas taadi juurde. Temaga oli keegi kaasas.

Istuti tugiposti ümber, pead koos, ja sosistati. Helle, kes lamas äti kõrval, ei kuulnud, millest oli jutt. Helle oleks kolmanda nägu väga näha tahtnud. Millegipärast kujutas ta seda endale ette karmina ja mehisena.

Lõpuks raputas keegi tugevasti taadi kätt. Ning siis näis Hellele, et suudeldakse. Seejärel tuli vaikus...

Järgmisel hommikul käsutati kogu kaubalao elanikkond platsile ja piirati ümber. Algas sorteerimine ja kolonni-desse jaotamine. Algul hüüti nimepidi. Kui hüüti Jaan Vinti, tuli välja taat.

«Miks sa eile ei vastanud?» käratas ohvitser.

«Magasin vist.»

Väljahüütud vangid rivistati. Ohvitser luges nad üle ning kolonn käsutati minema.

Taat oli viimaste seas. Ta vaatas tagasi, naeratas ja noogutas tütarlastele.

Alles nüüd, päevavalgel, nägi Helle, et taadil olid sini-sed puhtad silmad nagu lapsel.

Sirje näris vaikides parema käe rusikasse surutud sõrmenukke. Põski mööda veeresid tal suured pisarad.

«Kas sa seda ätti ammu tunned?» küsis Helle.

«Ta on mu vanaisa,» nuuksus Sirje tasa.

Helle ei saanud aru. Sirje vanaisa nimi oli ju Madis. Aga võib-olla oli see ta teine vanaisa? Ei, teine oli ju surnud.

«Pole ta mingisugune Jaan,» nuuskas Sirje nina ja pühkis silmi.

«Aga miks ta siis läks?» imestas Helle.

«Ta ise tahtis minna. Nad on Jaaniga ammused sõbrad-seltsimehed. Jaan on aga väga vajalik mees. Temal on täita tähtsad ja keerulised ülesanded, millega vanaisa toime ei tule. Vanaisa aga tahab ka midagi teha ja...»

«Tähelepanu!» hüüti platsilt, kus seisis grupp sakslasi. «Kõik, kellel puuduvad dokumendid ja kes pole üle neljakümne aasta vana, rivistugu vasakule!»

Sirje ja Helle, kes mõlemad olid ilma dokumentideta, astusid vasakule.

Kui kolonn oli moodustatud ja liikuma hakkas, küsis Helle:

«Aga mida su vanaisa mõtleb edasi teha?»

Sirje kehtas õlgu, vaikis hetke, siis aga vastas:

«Ta loodab kuidagi välja rabelda. Dokumente tal pole mingisuguseid ja need, kellega ta koos läks, ei tea ega tunne teda. Jaan Vinte aga võib olla kaks ja isegi rohkem. Et ta pole see Jaan, keda fašistid taga ajavad, see selgub peagi. Mis aga edasi saab, ei tea keegi.»

«Aga see päris Jaan?»

«Tema?... Jäi sinna... lattu. Öösel nad vanaisaga otsustasid, et Jaan jääb sinna. Ta ronis tugiposti mööda üles katuse alla, kus on pime ja võib ennast kuskile sarika taha ära peita. See vana ladu pole ju mõni vangla või midagi niisugust, kus on lukud ja alaline valve. Kui vahistatud ära viiakse, võetakse valve maha ja ukсед jäävad valla. Jaan võib minna, kuhu tahab.»

«Kas see kõik aga nii libedasti läheb?» kahtles Helle.

«Kuid see oli antud olukorras ainuke võimalus ja seda otsustati kasutada,» vastas Sirje.

Edasi läksid tüdrukud vaikides. Mis saab neist endist, seda ei sõandanud kumbki neist küsida. Ja ega keegi oleks osanudki sellele küsimusele vastata.

SÜDAÖÖST HOMMIKUNI

Sergei Aleksejevitsš laskis mõnuga liikmed lõdvaks ja haigutas. Kogu keha tundus nii raske, nagu voolaks tal vere asemel soontes tina. Ta püüdis meelde tuletada, mitu tundi ta täna oli juba töötanud, kuid aju oli otsekui puine ja mõtted hajevil.

Kogu päeva olid pommiheitjad linna laastanud ja maju pihustanud, ning kogu päeva kanti haiglasse haavatuid. Neid lamas kõikjal.

Juba ammu oleks pidanud uus vahetus tulema, kuid . . . vist seisis ka see vahetus samuti kusagil lõikuslaua taga, nagu nemad Anna Vladimirovnaga siin, ja ootas omakorda vahetust.

Sergei Aleksejevitsš istus akna alla toolile ja peagi hakkas ta pea väikeste nõksatustega ikka madalamale ja madalamale rinnale vajuma.

Mõtted aga ei maga koos inimesega, isegi mitte siis, kui ta puhkab.

Juba kanti treppi mööda uusi haavatuid ning Anna Vladimirovna äratas Sergei keset ilusat unenäoviirastust, sest vaja oli arsti kätt.

«Palju?» küsis Sergei Aleksejevitsš vaevaga silmi avades.

«Kolm.»

«Rasked?»

«Kõik.»

«Sisse tuua!»

«Kohe.»

Niikaua kui Anna Vladimirovna ja õed haavatut lõikuslauale aetasid, seisis Sergei Aleksejevitsš akna all ja püüdis meelde tuletada tukkehetkel viirastunud unenägu. See oli midagi ilusat nooruspäevilt ja seal figureeris Tanja. Nüüd aga oli see kõik meelest läinud ja Sergei Aleksejevitsšil oli sellest kahju. Imelik, et peaaegu kunagi ei jää talle meelde unenäod Tanjast. Aga ometi on nii meeldiv teda kas või uneski näha.

Esimesena pandi lauale noor lendur, kellel oli purustatud laup, lõmastatud vasem õlg ja kolm roiet. Ta oli meelemärkuseta, kuid süda töötas veel.

«Kui pisut paraneb, tuleb näole korralik remont teha,» nentis Sergei Aleksejevitsš, kui oli sidumise lõpetanud.

Lenduri järel toodi sisse sõjaväearst, major, samuti meelemärkuseta olekus.

«Lootusetu,» ütles Sergei Aleksejevitsš haavatut läbi vaadates, kuid asus siiski ta haavu puhastama ja siduma.

«Pulss ei tööta enam,» sõnas Anna Vladimirovna mõne minuti pärast.

Kolmas haavatu oli samuti sõjaväearst, auastmelt alam-polkovnik. Ta oli kolmest ainus, kes polnud kaotanud meelemärkust; tema enda tungival palvel oli ta viimaseks jäetud.

Kui Sergei Aleksejevitsš haavatu kohale kummardus, läbis teda otsekui elektrilöök, ta käsi kaotas kindluse ning hakkas värisema. Laual lebas Tanja, temale kunagi nii kallis inimene. Naise meeleskohtadel helkis küll hõbe, silmad vaatasid väsinult, suunurkades pesitsesid kurrud, kuid see oli siiski tema.

«Kus olid sa kõik need pikad aastad?» oleks tahtnud Sergei Aleksejevitsš küsida, kuid siin oli ta arst ja laual lebas haavatu, kes vajab kiiremas korras tema abi.

Kui Sergei Aleksejevitsš oli oma arstikohused täitnud, kutsus ta sanitarid ja käskis haige ühte temale alluvasse palatisse viia. Homme, siis... homme... homme...

Hetke vaatas Sergei Aleksejevitsš eemalduvale kande- raamile järele, siis aga leidis end korraga kandraami kõrvalt, haavatu käsi peos.

«Pole viga, küll paraneme,» pomises ta ning tundis piinlikkust, et midagi paremat ega südamlikumat öelda ei osanud. Ta laskis haige käe lahti ja saatis ta palatisse. Seal aitas ta haavatu koikule asetada, tegi valvearstile ja palatiõele vastavad korraldused ning lahkus alles siis haige juurest.

Koridoris tuli talle vastu Anna Vladimirovna, kes teatas, et viimaks ometi on uus vahetus tulnud ja nad võivad puhkama minna. Sergei Aleksejevitsš avas veel kord palati- ukse ja vaatas palatisse. Tanja, kes lamas peaga ukse poole, ei näinud teda. Ta silmad olid kinni, kuid huultel virvendas nõrk naeruvine.

Sergei Aleksejevitsš ohkas. Naeratab... aga kellele?

Võib-olla elule, mis rippus juuksekarva otsas, kuid pöördus siiski tagasi. Aga võib-olla naeratab ta õnnelikule juhusele, mis kinkis teda tagasi nendele, kellele tema kallid on.

Sergei Aleksejevitsš läks haigla kööki, võttis sealt termos pudeliga kuuma vett ja lonkis läbi pimedada linna kodu poole.

Kodus jõi ta klaasi teed, kallas ülejäänud vee soojendus-kotti ning pistis koti voodisse teki alla, et muuta jääkülma, niiskust õhkavat aset pisut sõbralikumaks.

Tavaliselt uinutas see soojendatud ase teda üsna kiiresti, kuid täna polnud tavaline öö ning täna polnud ka soojenduskotil tavalist mõju. Täna tõi saatust talle tagasi Tanja. Tagasi... Aga kas ikka tõi tagasi? Võib-olla ainult näitas korraks, et siis jälle ära võtta, ja juba jäädavalt. Mida ta teab Tanjast, et juubeldada? Võib-olla ei taha Tanja temast teadagi. Muidugi ei taha, kui tal on kodu, perekond, elu, missugust tema, Sergei, talle omal ajal luua ei osanud. Ja-jah! Niisuguseid naisi nagu Tanja ei jäeta üksinda.

Kui rumalad on vahel noored inimesed! Kas oli Tanjal tarvis endast nii välja minna, et kohe ära sõita, ilma temalt mingit seletust nõudmata? Solvus... Õigupoolest polnud ju siis selles loos tema jaoks midagi solvavat. Või ehk siiski oli? Ira käitumine... Ira poolt oli see muidugi enam kui lollus — lihtsalt häbematus, kuid kui Tanja oleks suvatsenud temalt, Sergeilt, seletust pärida, oleks kõik sootuks teisiti lahenenud.

Tollal polnud Ira temale ei rohkem ega vähem kui kunagine kooliõde, kergemeelne, kuid hea südamega naine. Ta oli oma mehega tülli läinud ja kodulinna sõitnud. Saanud siin tuttavate käest Sergei aadressi, tuli ta ühel õhtul tema poole ja palus luba niikauaks tema juurde jääda, kui leiab endale korteri või kui mees tuleb teda koju tagasi paluma — just paluma, sest muidu ta ei lähe.

Tanja oli suveks Taganrogi oma vanemate juurde sõitnud, ruumi oli ning Sergei lubaski Iral ajutiselt oma katuse alla jääda. Et ära hoida kahtlusi Tanja poolt, otsustas Sergei kogu sellest loost Tanjale teatada alles siis, kui Ira on endale juba midagi sobivamat leidnud. Möödus nädal, kaks ja viimaks terve kuu. Ira aga polnud ikka veel endale korterit leidnud. Siis aga sõitis Tanja äkki ootamatult koju ja leidis oma toast võõra naise. Tanja küsimu-

sele, kes ta sihuke on ja mida siin teeb, olevat Ira vastanud, et tema on selle kodu uus perenaine, kes ei mõtlegi oma kohta kellelegi teisele loovutada. Tanja sõitis samal päeval ära, Sergeiga sõnagi rääkimata. Ja tagasi ta enam ei tulnud.

Kaua ei suutnud Sergei uskuda, et Tanja tõesti ära läks. Igal õhtul koju tulles lootis ta leida Tanjat kodust või siis saada temalt kirja. Oli siis Tanja tõesti suuteline unustama kõike seda ilusat ja head, mida oli neile nii ohtralt kinkinud kooselatud lühike, kuid võrratult kaunis aeg.

Ira peale oli Sergei Aleksejevitsš algul üpris pahane. Kuid Ira oli ilus ja särtsakas naine ning... aegamööda Sergei harjus temaga. Kuus aastat elasid nad koos. Õnn jäi tulemata, kuid ka erilisi pahandusi ei olnud. Siis läks Ira oma endise mehe juurde tagasi, jättes Sergeile kaks poega. Poegi Sergei armastas ja oli mures, kuidas nendega üksi toime tuleb. Appi tuli ema, kes aitas poegadest mehed kasvatada. Nüüd on emast järele jäänud hauakäabas ja kummastki pojast teade, et nad on langenud vaprate surma, üks Stalingradi, teine Smolenski all.

Pärast poegade kaotust tükkisid isale tihti nukrad mõtted pähe. Ta hakkas kartma vanaduseüksildust. Rõhus teadmine, et talle pole jäänud enam ühtegi lähedast hinge. Mis saab aga siis, kui ta ka enam tööd teha ei suuda. Kirurgi käsi peab olema kindel ja täpne. Tema käed aga kipuvad juba nüüd mõnikord värisema. Eriti märkas ta seda täna, kui lõikuselauale pandi Tanja. Jah, Tanja... Kui Tanja jääks tema juurde, siis... siis sünnib ime. Ta muutub nooreks. Ja kuigi kired ei löö enam lõkkele, jääb suur ja soe sõprus, armastus, mis muudab eluõhtu soojaks ja sisukaks.

Sergei Aleksejevitsš sulges silmad, kuid nägi enda kõrval ikkagi Tanjat. Koos Tanjaga kerkis ta ette veel keegi, keda ta kunagi polnud näinud, kelle olemasolus ta kõik need aastad oli kahelnud, kes aga siiski võis olemas olla.

Taganrogi sõites oli Tanja vihjanud millelegi niisugusele, millest võis järeldada, et... Selgemalt ta aga midagi ei öelnud. Lubas kirjutada. Siis tuli aga äkki see ootamatu kojusõit ja sellele sõidule järgnes veelgi ootamatum ärasõit. Tanja kadus. Jäid vaid vastamata küsimused, oletused paljudeks aastateks.

Ja nüüd tuli Tanja tagasi...

Oleks tore, kui oleks ka laps, poiss ja kirurg nagu isagi. Oo, see oleks vast midagi... Nüüd selgub kõik, kõik ja juba homme, ei täna, mõne tunni pärast. Ning Sergei Aleksejevitsš uinus tundega, et homme päev toob midagi suurt ja head.

Sergei Aleksejevitsš ärkas mingist raksatusest. Hetkeks oli tunne, nagu oleks voodi kõikunud. Ta sirutas käe kella järele. Kell aga vaikis. Nähtavasti oli ta öhtul kella jätnud üles keeramata. Raadio ka ei töötanud. Akna taga kumendas midagi. Kas uue päeva algus? Ei tea.

Sergei Aleksejevitsš riietus ja astus tänavale, et siirduda haiglasse.

Väljas sadas külma vihma. Kogu linn oli nagu halli vettekastatud kangasse mähitud. Tuul sikutas Sergei Aleksejevitsši sinelihõlmu ja paiskas talle näkku jääkülmi piisku.

Pöördunud tuttavasse põiktänavasse, jäi ta äkki hämmastunult seisma. Rusud, kokkuvarisenud majad sulgesid talle tee. Mis siis lahti on? Öhtul ju neid rususid siin ei olnud. Kas ta tõesti nii kõvasti magas, et ei kuulnudki linna pommitamist?

Ta pöördus tagasi, et haiglasse minna teist teed mööda. Hinge tõusis ärevus. Talle näis, et jalad kannavad teda kohutava aeglusega, et ta ei jõua üldse edasi, vaid tam-mub paigal. Linn aga oli otsekui surnud ja taevast pillas ta laubale jääkülmi pisaraid.

Viimaks ometi jõudis Sergei Aleksejevitsš tänavale, kus asus haigla. Ka siin olid rusud ja hauavaikus. Aovalgel nägi ta haigla rusude kohal kergelt tolmupilve.

«Kõik on otsas!...» tinises kusagil mõte. «Hilja, liiga hilja tulid!»

Siis aga näis ta mõte talle naeruväärsena. Kui ta oleks varem siia jõudnud või poleks hoopiski siit ära läinud, poleks ta ikkagi suutnud ära hoida pommi kukkumist haiglale.

Haigla üks pool püsis veel üleval, aga teine pool, nimelt see, kus oli asunud operatsiooniruum ja palat, kuhu ta oli paigutanud Tanja, oli katusest keldrini purustatud. Siin-seal müüri jäänuste küljes tilpnesid kõveraks painutatud talad või rippus aken ühte hinge pidi. Tänaval vedeles kägardatud raudvoodeid, purustatud uste ja akende tükke, riideräbalaid.

Rusudel askeldasid vaikivad inimesed. Müüripraost lasti nõõriga alla haavatuid ja laipu ning kanti haigla terveks jäänud poolele.

Sergei Aleksejevitsš seisis küüruvajunult ning kägardas vasakus käes oma vormimütsi. Nagu unes nägi ta, kuidas kandraamile asetati valges, üleni tolmuga kaetud haigla-kitlis noor meditsiiniõde. Ta punakaskollased juuksed olid lubjatolmust hallid ja kleepusid verisele laubale. See oli palatiõde, kellele Sergei Aleksejevitsš oii õhtul Tanja suhtes korraldusi teinud.

Ühele müüriservale ilmus noor sõjaväelane, kandes kätel naist, kelle lühikeseks põetud tumedajuukseline pea rippus elutult üle käsivarre.

Sergei Aleksejevitsši põlved nõksatasid. Ta tundis ära selle pea. Tuhmunud pilguga jälgis ta, kuidas sõjaväelane oma kandamiga rusudelt alla ronis ning selle laipade ritta aetas.

IGILUME PIIRIL

ÕHTU IGILUME PIIRIL

Olin surmani väsinud ja nõretasin higist, kui jõudsime tasandikule, kus mu saatja, svaani naine Tšatu, seisma jäi ja teatas, et oleme pärale jõudnud. Tasandiku keskel kõsitas suure kaljurahnu najale toetudes vana onn. Olime merepinnast umbes kolme tuhande meetri kõrgusel. Loojuv päike paistis kusagilt alt, mille tõttu mägedes igilumi kiirgas kuidagi ebamaiselt, muinasjutulistes värvitoonides. Lumepiir näis käegakatsutavana, kuid ometi oli ta meist kaugel. All mustas mets. Meie ümber laiusid avarad aasad, kus karjatati loomi. Loomad aeti siia kevadel ja neid ajas sügisel minema edasinihkuv lumepiir. Suvel ei maksa otsida svaani küladest värsket piima. Seda saab vaid see, kes võtab ette vaearikka teekonna mägedesse, nagu tegime meie täna.

Aitasin Tšatul karjaste jaoks kaasatoodud toidumoonakotid išaki* seljast maha võtta ja onni kanda. Onni pime ja röske sisemus ei heidutanud mind. Viibisin juba kaemat aega Svaneetia mägedes ja olin näinud igasuguseid elamuid.

Išak näis olevat siin juba vana tuttav. Ilma juhtimata leidis ta ojakese, mis hüples onni lähedal kivide vahel. Asusime kõik kolmekesi janu kustutama. Vesi oli külm ja karastav. Loputanud ennast teetolmust ja higist puhaks, istusin oja äärde kivile. Tšatu läks išakki kõide panema. Vaatasin talle järele, kuni ta kõhn, veidi vimmas kuju teravanukilise kalju taha kadus. Üksi jäädes viskusin murule ja sirutasin mõnuga väsinud liikmeid. Algul meeldis mulle lumepiiri lähedane kargus, mis annab end eriti tunda, kui päike enam õhku ei küta. Pikapeale muutus jahedus aga õelaks ja salakavalaks, pugedes riietesse ja kontidesse. Tahtsin ta eest põgeneda, kuid juba tuligi mu vana hea Tšatu ja tõi vammuse ning kattis sellega mu õlgu. Istusin ja vahtisin hämmastunult ringi, nautides

* išak — eesel (*svaani k.*).

ennenägematu maastiku omapärast võlu. Mu sõbratar oli aset võtnud minu vastas kivi otsas ja kodus sukka. Temale oli siin kõik juba ammu nähtud ja argipäevane, milles polnud enam midagi imetlemisväärset. Kui ma ringi vaadates aina imestasin ja ahhetasin, muigas ta vaid ja lausus:

«Näed nüüd, et ka minu kodu pole viimane urgas päikese all.»

Urgas... kuidas saab seda mõõtmatu avarust, seda võrratu värvidemängu, seda värvides sädelevat horisonti nimetada urkaks!

«Tšatu, sa teed ülekohtu oma kaunile kodule,» laususin. Ta naeratas ja ta mustade silmade soe pilk tänas mind tema kodunurga kiitmise eest.

Tšatut tunnen ma juba ammu. Kohtusime ja saime sõpradeks paljude aastate eest. Olime siis mõlemad palju nooremad kui praegu. Tšatu ilu köitis mind. Selle omapärase ilu jälgi võib veel praegugi leida ta tõmmul, veidi kongus ninaga näol. Hiljem viisid meid meie teed lahku. Aastaid ei näinud me teineteist, ja nüüd istusime jälle koos, kaks sõpra, kaks elust vintsutatud inimest erinevast ilmakaarest, keda on sidunud tugevad sõprussidemed ning ühised mälestused kaugetest karmidest aegadest. Minu häll õõtsus Eestis, tema oma aga siin, Svaneetia mägedes, mis asuvad Kaukaasia mägede peaaelikust lõuna pool. Tšatu lapsepõlv ja noorus kulges Megašhvimi jalamil, seal, kus kaks luulelist mägijõge, Lahaam ja Tšupruul, embavad teineteist.

Kui Tšatu sai kuueteistkümne aastaseks, võtsid vennad ta esmakordselt kaasa avalikule rahvapeole. Tagajärjeks oli neliteistkümne kosilast. Ta ei tahtnud neist ühtegi. Siis aga tuli insener Tsereteli, kes rajas teed kaugetesse ligipääsmatuistesse mägedesse, pani Tšatule sõrme kuldse sõrmuse ja viis ta oma majja Kutaisi. Sellest on möödunud palju aastaid. Nüüd elab Tšatu taas oma isaisade vanas paksude kiviseintega majas. Tema sündmusterikkast elust on säilinud vaid mälestused, millest võiks kirjutada mahuka romaani.

Virgusin mõtetest kellukeste helina peale, mis kostis nagu pilvedest.

«Juba tulevad,» lausus Tšatu tõustes ja sukavardaid käevangus rippuvasse kotti pistes.

Tõusin ka mina ja läksin vastu ruttavale karjale.

Pean tunnistama, et ma pole elus midagi kaunimat näi-

nud kui kitsekari mägiaasal. Karja hulgas oli ka üksikuid lehmi ja härgi, kuid ma ei pannud neid tähele. Mind pae-lusid musta seljavöödiga uhked beežid kitsed, kes sammusid väärikalt majesteetliku rõngassarvedega soku kannul. Ma olin kitsi varemgi näinud, kuid niisuguseid kuninglikke nägin esmakordselt. Kui palju graatsiat ja sõnades väljendamatut võlu võib olla lihtsas loomas! Mäletan, kord seisin samuti võlutuna Ussuuri tiigri puuri ees. Siis naerdi mu üle. Praegu aga ei keelanud keegi nautimast loomade ilu, kes voolasid jõena karjaiaa väravast sisse.

Siis tutvustas mulle Tšatu oma venda Aretat, jässakat, kõvera piibuga vanameest. Tema tütar Dinda oli plikaea ammugi seljataha jätnud. Ta silmanurkades pesitsesid juba kanavarbad. Vaadates aga Dinda lõpmatult heasüdamlikke pruune silmi, mahedat, veidi häbelikku naeratust ja sujuvaid liigutusi, mõtlesin tahtmatult, et kus küll on olnud svaani noormeeste silmad. Hiljem aga selgus, et Dinda kandis südames noormeest, kelle võistleja oli kõrgelt kaljutipult alla tulistanud.

Oleksin tahtnud rääkida nii Areta kui ka Dindaga, kuid paraku ei osanud ma ainsatki svaanikeelset sõna. Nii-siis tuligi leppida tugeva käepigistuse ja sõbraliku naer-ratusega.

Kui kitsed ja lehmad olid lüpstud ja onni ees põles lõke, läks Areta karjaaeda ja tuli varsti toreda kitsetallega tagasi. Pilgutades Tšatule kavalalt silma, siirdus ta oma kandamiga onni nurga taha.

«Kuhu ta selle tallekesega läheb?» küsisin.

«Areta tahab sind svaani kombe kohaselt vastu võtta,» vastas Tšatu.

Jahmusin, sest teadsin juba üht-teist svaani kommetest ja külalislahkusest, mida saatis ikka mingi looma veri. Nagu välk olin jalul, sibasin Aretale järele ja kahmasin ta sülest kitsetalle.

Vanamees vaatas mulle kurjalt otsa ja vangutas laitvalt pead. Sain aru, et olin käitunud ebaviisakalt. Juurde-rutanud Tšatu abiga läks mul siiski korda ätile selgeks teha, et olen just siis õnnelik, kui ta seda tallekest minu auks ei tapa. Taat ei tahtnud algu sellega leppida, leides, et häbiasi on kostitada nii haruldast ja kauget külalist nagu mina mamalõgaga*, oma igapäevase toiduga.

* mamalõga — maisijahust puder.

Et säästa tallekeste elu tulevikuski, palusin vennale ütelda, et minu usk ei luba üldse liha süüa. Jällegi vangu-tati laitvalt pead, seekord juba usu aadressil.

Et siiski võimaldada Aretale osutada mulle külalislah-kust, maitsestin ta metsikutest pirnidest valmistatud puskari maitsega jooki, mis oli kitsenahkses lähkris.

Kui olime õhtusöögiga lõpule jõudnud, pikutasime lõkke ümber rohust pununud mattidel, kuni õhetav taeva-viir lumiste väljade taga tuhmus ja taevasse tähed tulid. Sädemeid taevalaotusse pilduv lõkketuli pimestas silmi. Kusagil mäekurus kisasid šaakalid.

Olin huvitatud svaani rahvapärimumestest ja muinaslugu-dest ja vaatasin Aretat, kes popsis mõtlikult piipu, mida vaid söögiajaks kõrvale pani. Kindlasti teab see vana mägikänd nii mõndagi jutustada, kuid kas ta nõustub seda tegema ja pealegi veel tõlgi vahendusel. Olin juba kuul-nud siitkandi vanaätidelt ja -eitedelt üht-teist huvitavat, milles põimusid tegelikkus, fantaasia ja muinaslood, mida aga usuti kui tõestisündinut.

Esitasin oma palve Aretale Tšatu kaudu. Vanamehe poolhallide kulmupuhmaste alt tabas mind välkkiire ja uuriv pilk. Siis tõlkis Tšatu, et ta vend nõustub jutustama, kui ma panen ära oma märkmiku ja pliiatsi, sest mägi-haldjad ei andesta, kui võõrad kirjutavad neist lugusid. Alles paar aastat tagasi olevat siin käinud mingisugune kirjamees, kuid kodumaale tagasi polevat jõudnud. Ta olevat oma autoga kõrgelt mägiteelt alla Inguri jõkke kukkunud ja sinna jäänudki. Andsin oma märkmiku ja pliiatsi Tšatu kätte, seadsin end mugavamasse asendisse ning Areta alustas:

«Minu vanaisa Salomon Aprozide oli kütt. Ta oli kas-vult nii suur, et pidi igast uksest küürakil sisse pugema. Ta oli väga tugev. Tema jaoks oli tühiasi võtta mägedest ükskõik kui jäme palk õlale ja kanda see ühe hingetõm-bega koju. Iseloomult oli vana Salomon aga rahuarmastav ja heasüdamlik mees. Naabrite poolt oli ta lugupeetud. Tal oli naine, neli tütart ja neli poega, kellest aga ükski ei olnud kasvu ega jõu poolest isasse. Ta jooksis nii väle-dasti, et võis käsitsi püüda isegi kaljukitsi ja metsikuid lambaid. Saja kahekümne aastaselt oli ta nägemine ja kuulmine niisama hea kui kahekümneaastaseltki. Elas vana-isa koos oma vanema venna Nadiraniga majas, mille neile oli pärandanud nende isa Romanes. Vennad elasid

sõbralikult ja nende perekonnad ei teadnud, mis on puudus.

Siis aga juhtus õnnetus. Üle mägede tuli Kubanimaalt Svaneetiasse noor ilus naine, kes ei austanud kohaliku rahva kombeid. Nadiran armus temasse, jättis maha oma naise ja lapsed ning läks tema juurde. See oli ennekuulmatu svaani rahva kommete ja seaduste teotamine ning pälvis kogu rahva hukkamõistu. Svaneetia vürst Daditihilažan vihastas Nadirani peale nii, et ajas mõlemad vennad Svaneetiast välja. Vennad siirdusid Mingreeliasse. Svaanid ja mingreelid olid aga omavahel alaliselt sõjajalal, mistõttu vendade elu kujunes raskeks. Mingreelid röövisid nende loomi ja tütreid ning tapsid poegi. Siis müüs vanaisa ära kogu oma varanduse, ostis saadud raha eest kalleid kingitusi ja tuli paluma vürst Daditihilažani, et see lubaks neil tulla Svaneetiasse tagasi. Vürst võttis kingitused vastu, tänas, kuid luba tagasipöördumiseks ei andnud. Vanaisa oli löödud ja pidas nõu vennaga. Otsustati salaja Svaneetiasse tagasi tulla. Nad asusid elama teineteisest lahus, vanaisa siia onni, Nadiran aga kõrvalisse mäekurusse, kõrgelt kaljult allalangeva oja kaldale. Svaani rahvas aga vihkas Nadirani ta esiisade kommete rikkumise pärast ja teatas vürstile, et ta on salaja tagasi tulnud. Vürst võttis kaasa relvastatud sulased ja mitu hobust ning läks Nadirani poole. Ta tappis Nadirani ja võttis kaasa ta ilusa naise, varanduse ja kaks last. Vanaisa aga svaanid ei reetnud ja ta elas kuni surmani oma onnis koos vanema poja ja selle perekonnaga. Ta käis endiselt jahil ja aitas peret toita.

Kord, kui ta oli kogu päeva mägedes ringi hulkunud, ilma et oleks ühtki lindu tabanud, istus ta kaljule ja mõtles, millega on pahandanud metsloomade kaitsehaldjat Taali, et see teda täna jahisaagist ilma jätab. Ta võttis pounast oma tšüreki*, tegi kivile lõkke ja ohverdas oma viimase leivapala Taalile. Kui ta nüüd tõusis, nägi ta otse enda ees kalju äärel suurt mägiolinast. Ta tulistas ja tabaski.

Et oli juba õhtu ja nälg kenakesti näpistas, tegi ta suure kuuse alla lõkke ning hakkas oina maksa varda otsas praadima. Äkki kadus lõke ta nina alt, nagu oleks keegi selle ära neelanud. Ta tegi uue lõkke, aga seegi pühiti

* tšürek — maisijahust leib.

minema. Näha polnud kedagi. Siis küsis keegi ebamaise häälega:

«Oled sa üks?»

«Üksi,» vastas vanaisa.

«Tule siia!» hüüdis sama hääl.

Nüüd taipas vanaisa, et tegemist on kurja haldjaga. Ta pani oma püssi hõbekuuli ja tulistas hääle suunas.

«Lase veel!» hüüdis endine hääl, mis oli aga nüüd nõrk ja kähisev. Kuri haldjas oli pihta saanud.

Vanaisa ei tulistanud, sest ta oli kuulnud, et haavatud haldjat ei tulistata. Kui teist korda lasta, viib uus kuul eelmise kehast välja ja haldjas võib laskja ära tappa. Vanaisa ei läinud teda vaatamagi. Ta lõpetas maksa praadimise, sõi ja heitis kuuse alla magama.

Hommikul leidis ta lõkke lähedalt pika valge vahuriba, nagu oleks keegi seebivahtu või klopitud muna maha kal- lanud. Selle vahu seest leidis ta ka oma hõbekuuli. Sää- rane kuul on kütile terve aare. Seda kuuli kaasas kandes ei tule jahimees kunagi tühjade kätega koju. See kuul tabab alati märki ja ei lähe kunagi kaduma. Seda kuuli ei tohi kellelegi kinkida, sest sellega annad ära ka oma jahi- õnne. Teda võib pärandada vaid surivoodil. Kes selle kuuli aga teiselt ise võtab, sellele ei too ta õnne, vaid õnnetust.

Sellest ajast alates elas vanaisa väga hästi. Ta majas ei tuntud kunagi toidupuudust.

Kord, kui vanaisa koos sõpradega jahil oli, nägi ta kõr- gel kaljuserval ilusat lumivalget metslammast. Ta pani püssi palge ja sihtis. Enne aga, kui kõlas lask, oli lam- mas ja mägi kadunud ning ta rippus kättpidi kõrge kalju küljes. All haigutas kuristik, mille põhja polnud näha. Nüüd taipas vanaisa, et ta oli Taali pihta sihtinud. Ta hüü- dis oma sõpru appi, kuid kaljusein oli nii kõrge ja järsk, et keegi ei pääsenud ligi. Nii rippus ta kogu päeva, kuni sõbrad kodunt köie tõid ja ta üles kalju äärele vinnasid. Sellest ajast peale ei küttinud vanaisa enam kunagi mets- lambaid.»

«Aga jahimeheks jäi ta kuni surmani?» küsisin.

Areta sirutas käe tuki järele, läitis oma kustunud piibu ning vastas:

«Ei. Kui vanaisa oli sada kuusteist aastat vana, suri ta naine. See oli taadile suureks hoobiks, millest ta enam ei toibunudki. Ta nuttis surnu juures kogu öö, laulis talle

ja töötas elada veel viis aastat, et palvetada kadunukese hinge eest.»

«Elas ta siis viis aastat?»

«Ei. Ainult neli. Siis mürgitas minia ta mürgiste marjodega ära, sest ta ei käinud enam jahil ning sõi palju.»

Jutustuse lõpp oli ängistav. Tekkis rusuv vaikus. Lõke oli kustumas. Teravatipulise kalju tagant kerkis pikkamisi täiskuu, muutes kogu ümbruse ebamaiseks.

Areta tõusis ja viskas mõned notid hõõguvaile sütele. Sädemed tõusid õhku ja keerlesid nagu tiivulised jaanissid. Siis läks Dinda majja ja tuli tagasi tšianuuriga*, mille madal mahe heli hõljus peagi öise mägiaasa ääretus vaikus. Dinda laulis vaikselt kaasa ja ma pidin tunnistama, et olin võlutud tšianuurist ja laulust, mille sõnu ma ei mõistnud.

Siis palusid mu sõbrad mind laulda eesti rahvalaule. Ja võib-olla esmakordselt kuulsid lumipäised Svaani mäed kuupaistesel ööl keset teravaid kaljutippe eestikeelseid laule.

Laulsin ja tundsin, et sain talle ainult natuke vastu anda. Tundsin ennast vaesena. Mul lihtsalt ei olnud vana-isa, kes oleks midagi niisugust läbi elanud. Aga eks ole minugi rahvas aegade jooksul palju näinud. Ja miks siis mitte sellest jutustada.

Ning me rääkisime veel kaua...

* tšianuur — rahvuslik keelpill.

NANA MATUS

Nana polnud siitkandi inimene. Ei olnud teda lapsepõlves unele suigutanud Tšupruuli lakkamatu kohin ega hirmutanud Megašhvivililt allalangevate laviinide tume müdin. Nana häll oli õõtsunud siit kaugel, sealpool Utiiri mägede teravaid harju. Siin aga oli ta elanud väga palju aastaid ja teda tunti kogu asulas kui head, ausat ja õiglast naist. Küllap vist sellepärast oligi tulnud kogu küla Nanaga hüvasti jätma.

Õige vanad elanikud mäletasid veel seda aega, kui Nana oli noor ja nii ilus, et vana Davo pidi võistlejate eemalepeletamiseks maja piirava kiviaia poole kõrgemaks ehitama ja mitu kurja koera soetama. Mäletati ka seda, et Davol endal oli tulnud nii mõnigi öö maja pööningul istuda, laetud püss põlvedel, sest et Nanat ihaldasid palju nooremad ja kaunimad mehed, kui oli seda tema, vana kitsehabemega rangjalg, kolmekordne lesk ja kuue lapse isa.

Nüüd lamas Nana oma kitsas raudvoodis ja keegi ei oleks võinud temas ära tunda kunagist kaunitari. Nana oli riiete all; seda nõudsid vanad kombes. Pidid ju kõik esemed vana omanikuga hüvasti jätma, enne kui uuele said.

Surnu nägu oli kaetud kreemika siidrätikuga, mida Nana oli kogu eluaja kirstunurgas hoidnud kui mälestust lapsepõlve kaugest kodust, kuhu oli jäänud ta õnn.

Palju olid Nana silmad pikkade aastate vältel näinud, kuid õnne — õige vähe. Seda vähest, mis oli olnud, mäletas ta aga hästi ja see meenus talle veel surivoodilgi.

Karm on mägede loodus. Karm on siin inimese võitlus oma olemasolu eest. Karmid olid svaani rahva põlvest põlve edasiantavad kirjutamata seadused. Karmid olid ka mägipoegade südamed. Mägede mitmekordset karmust õpetasid svaani emad oma tütreil nurisemata taluma. Õnne oli svaani naisel raske leida. Teda võis röövida, müüa ja vägisi naiseks teha. Temalt ei küsinud keegi, kas ta armastab või vihkab meest, kellele ta naiseks anti.

Nüüd ei lubatud naist röövida ega müüa. Kuid mis kasu oli sellest temal, sest ta oli juba vana; kogu elu oli elatud röövitud naisena vihatud mehe kõrval. Mis kasu oli temal koolidest, lasteaedadest, klubidest, raamatukogudest, sest ta ei tundnud ainustki tähte. Nana vaatas, vangutas pead ja ohkas: «Oh, kui saaks elu otsast alustada!» Jah, kui saaks...

Kui Nana haigestus ja tütre tütar Dinda, kes töötas koduküla haiglas õena, tahtis teda haiglasse viia, ei nõustunud Nana. Ta ei olnud kogu elus arsti juures käinud. Ravimina oli ta tarvitanud vaid aadamajuurt, mis kasvas õueaia taga kivihunnikul. Nana ei usaldanud end arstide kätte, ei tahtnud nende tablette ega tilku. Kui juba aadamajuur ei aita, siis on aeg surra. Ning Nana surigi.

Nana matus toimus svaani kombe kohaselt. Nanale ei peetud vaimulikke kõnesid ega lauldud vaimulikke laule. Matuste läbiviijaks olid nutunaised. Neid oli paarikümne ümber. Nad istusid surnu ümber ning halasid kaeblikult.

Hüvastijätutseremoonia avas Nana kõige vanem kasupoeg Temuk. Käsi laubale tõstes ja iga öeldud lause järel poolkaares alla lastes luges ta üles kõik Nana õilsad omadused. Neid oli palju. Sellele järgnes pikk heategude loetelu. Lõpuks tänas ta võõrasema kasvatuse, õpetuse, hoole ja vaeva eest. Temuki järel jätsid Nanaga hüvasti ta lapsed, Davo kolmest abielust sündinud lapsed ning nende lapsed ja lapselapsed. Kõige viimasena luges vaaremale omatehtud luuletuse kümneaastane pioneer Tsatso. Tema etteastumise ajal panid vanad naised päid kokku ja sosisitasid. Tsatsol oli kaelas punane räät, millega nende arvates ei sobinud matusel olla!

Siis oli järg jälle itkejate käes, kes asusid poolsõõris surnu ümber. Surnu peatsis oli laud, millel põlesid üheksa küünalt. Lauale olid asetatud ka Nana lemmikroad.

Itkejad meenutasid kõiki Svaneetias viimase kümneaasta jooksul surnud auväärseid isikuid ja tegid Nanale teatavaks, et need kõik teda teises ilmas avasüli ootavad.

Nanal tuleb küll 40 päeva oodata, kuni ta puhastustulest on õnnelikult läbi jõudnud...

Päike oli juba loojumas, kui viimaks pikk ja väsitav toiming lõpule jõudis. Siis paluti kõiki koosviibijaid toast lahkuda. Tuppä jäid vaid mõned vanemad mehed, lahkuu kõige lähemad omaksed. Majauks pandi kinni, et keegi Nana kirstusängitamist — sellele toimingule asutigi — ei

näeks ega kellegi kuri silm ta viimast aset ei rüvetaks. Mõne minuti pärast kanti toast kirst välja.

Peielised valgusid haua äärde, mis oli kaevatud õue taha järsaku jalamile.

Lahtisest hauast kostis kisa ja nuttu, sest tava kohaselt olid mõned Nana lähemad naissugulased hauda hüpanud ja nõudsid, et neid koos Nanaga maha maetaks. Kõik nad ronisid aga kähku välja, kui puusärki hakati hauda laskma.

Kui haud oli kinni aetud, kivid peale pandud ja korratatud, öeldi veel viimased lahkumissõnad ning peielised läksid üksteise järel minema.

Maja taga legendikul katsid naised kibekiiresti lauda. Peolaudadena tarvitati tavalisi hõõveldamata saelaudu, mis olid paigutatud pakkudele. Pinkide aset täitsid palgid. Öhukesi nisujahust kakukesti kasutati nii leiva kui ka taldriku asemel, sest taldrikuid ja nuge-kahvleid leinamajas ei olnud. Kakukestele panid naised lusikaga või puulabidakesega peeneks tambitud ja tugevasti pipardatud türgi ube ja kanepiseemnetest valmistatud rooga. Viina ja liha kandis ringi mehed ning varsti tõusis pidutuju. Joodi ja söödi kadunud Nana mälestuseks ja tema sugulaste terviseks.

Naised, keda majatalitusemured ja hool laste eest ei lubanud kauaks kodunt ära olla, lahkusid peagi, mehed aga jõid ja sõid. Kui pimenes, tehti legendikule lõke ning pidu kestis koiduni.

Külalised olid juba paraja auru all ja jutt voolas nagu jõgi, kui märgati, et Temuk oli lauast kadunud. Ainult kuu, mis oma laia punetava näo üle mäeharja upitas, nägi, et Temuk istus Nana haul. Temuki mälestustes ei olnud Nana kunagi vana naine, kelle piha olid aastad looka painutanud. Temuki mällu oli sööbinud Nana jäädavalt niisugusena, nagu ta teda esmakordselt oli näinud, kui isa ta ühel sumedal suveööl hobuse seljas kinniseotuna majja tõi. Nana pugus pimedasse toanurka, nuttis, ringutas käsi ja katkus juukseid. Kui vana Davo talle lähenes, välkusid ta suured mustad silmad. Nana oli siia toodud vägisi. Sel momendil ta uskus, et tuleb ta mees Segiir, laseb Davo maha ja viib ta koju, kõrge Utiiri mäe taha. Segiir aga ei tulnud. Segiir oli vaene ja vaene ei tohi rikast tappa, ka siis mitte, kui vanad kombat seda ei keela. Segiir teadis, et ta naist niikuinii enam tagasi ei saa. Laseb tema aga Davo maha, lasevad Davo vennad või pojad tema maha. Siis jäävad ta lapsed orbudeks. Orbude elu on aga kurb. Seda

teadis Segiir omast käest. Ja nii jäigi Nana Davo majja.

Temuk oli siis kahekümne kolme aastane. Emalt oli ta pärinud ilu, isalt tohutu kasvu, kangekaelsuse, uhkuse ja julguse. Peale selle oli Temukil veel hea süda. Tal oli kahju endast nooremast võõrasemast. Algul oli Temuk isegi isale mõista andnud, et see võiks Nanal minna lasta. Hiljem aga ei osanud ta maja ja lõpuks ka oma elu ilma Nanata ette kujutada. Temukil polnud enam rahu, tööisu ega und. Igal pool, kuhu ta vaatas, oli Nana.

Istudes õhtul Tšupruuli kaldal, kuulis ta veekohinas Nana ohkeid ja nuttu, ning jooksis mägedesse. Seal istus ta kaljul, kuni tähed pea kohal sirendama löid. Siis näis talle, et Nana naeratab talle, ning ta ruttas koju. Ta oleks tahtnud haarata Nana väiksed käed ja suruda vastu oma huuli, öelda Nanale, kui ilus, kui hea ja armas ta on. Kuid... Nana oli isa naine ja seega tema ema. Svaani rahva kirjutamata seaduste järgi on iga poeg, kes ihaldab oma isa naist, neetud. Sellest suuremat pattu maailmas ei ole. Seda ei andesta esiisade vaimud.

Nana nuttis oma silmad tühjaks ja alistus viimaks saatusele. Ta jäi vaikseks, kõhnaks, kuid näis oma sõnatus leinas Temukile veelgi kaunim. Ta rääkis ainult nelja-aastase Ninutšiga. Mehe viit poega, eriti aga Temukki, ta otse pelgas. Kuid õiglane püüdis ta olla kõikide vastu. Vaikides liikus ta majas nagu vari, küpsetas maisikakukesi, keetis türgi ube, tegi juustu. Meesperega ta ühte lauda sööma ei istunud, ehkki vanade kommete kohaselt võis ta oma pere meestega koos istuda.

Kord nägi Nana unes, et teda külastas Davo endine naine Betši. Ta tõi Nanale suure maisikaku, savikausiga mett ja ütles:

«Ära tee vanale Davole häbi. Davo on rikas lesk. Ta ei või majas naisteenijat pidada. Davol peab olema naine. Ole talle naiseks!»

Nana ei rääkinud kellelegi oma unenäost, sest surnute sõnu ei tohi elavate kuuldes avaldada, siis tuleb suur õnnetus. Nana oli niigi õnnetu ja suuremat õnnetust ta endale enam ei soovinud, ning ta ei hakanud enam nutma, kui Davo ta oma süngi viis.

Nüüd aga nuttis Temuk, sest ta ei võinud taluda, et noor Nana magab tema vana isaga. Oo, see oli ränk piin. Temuk hakkas isa vihkama. Ta oleks isa kallale karanud, kui see

käed Nana järele välja sirutas! Temuk oleks tahtnud, et Nana oleks kas või kordki oma kurvad sametised silmad tema poole pööranud. Ning Temuki viha isa vastu süvenes.

Naasklit ei saa kotti peita, ja Davo märkas peagi, et vanem poeg kannab tema vastu vimma südames. Vana rangjalgne Davo polnud rumal mees. Ta taipas ka seda, kustpoolt vaenutuuled puhuvad.

Kord pani Davo püssi nurka, võttis kinžalli vöölt ja kutsus poja mägedesse. Poeg läks, samuti püssita ja kinžallita nagu isagi. Keegi ei saanud kunagi teada, mis oli mägedes isa ja poja vahel toimunud, kuid tagasi tulles ei rääkinud Davo tükil ajal sõnagi ning Temuk lahkus majast.

Koju tuli Temuk tagasi kolmekümne aasta pärast, kui isa oli juba surnud. Ta ei tundnud siis enam Nanat ära, sest Nana oli vana naine, kaheteistkümne lapse ema.

Siis olid Svaneetias juba sootuks uued ajad. Nad tulid palju hiljem kui mujale, kuid tulid siiski. Vürstide ja pappide võim rahva üle oli murtud. Küla kõige tähtsamateks meesteks olid saanud need, keda rahvas valis.

Kodukülas sai külanõukogu esimeheks Temuk. Tema vastu polnud ei rikkad ega vaesed. Oli ta ju rikka mehe poeg, aga praegu vaene. Nii kõlbas ta kõigile. Õeldi, et ta on palju käinud, palju näinud, teab palju, armastab uut, aga peab lugu ka vanast. Las siis valitseb pealegi.

Kui aga Temuk külarahva kokku kutsus ja teatas, et nüüdsest peale on naiste varastamine ja verekättemaks keelatud, läks rahvas põlema ja jagunes jällegi kaheks. Ühed kisasid, mis keelaja on Temuk. Aastasadu on naisi röövitud ja üksteist tapetud. Kuidas siis korraga enam ei tohi? Teised aga, keda tülid ja vaenud olid hellaks teinud, pooldasid uut seadust. Kõige agaramad uue seaduse pooldajad olid naised ja, oh häda! nad tohtisid ju nüüd hääletada. Ning naiste abiga mõistetigi viimaks naistevargus ja verekättemaks hukka. Hukka küll mõisteti, kuid naisi rööviti veel kaua, mitte küll nii sageli kui varem, kuid siiski... Ja verekättemaks ei kadunud ka paugupealt, olgugi et karistus oli range. Komed on visad kaduma.

Igivanade kommete rüvetamise eest maksti Temukile kätte. Ühel õhtul, kui ta oma õueväravas seisis, paugatas kusagil püss ja Temuk kukkus maha. Nana jooksis välja, laskus Temuki kõrvale põlvili, haaras ta pea oma käte vahele ja halas valju häälega.

Kui Nana silmist langenud kuum pisar sattus Temuki põsele, avas see silmad ja naeratas. Kogu eluaja oli ta seda pisarat oodanud ja . . . nüüd oli ta tema põsel, tema pärast, tema jaoks. See pisar kõrvetas Temukki nii kuumalt, et ta süda ei saanudki hanguda. Temuk sai terveks.

«Peaks siiski Nanale ütleva, kui väga ma olen teda ihaldanud,» mõtles vahel Temuk, kuid vaikis.

Aeg läks. Ning siis tuli surm ja viis Nana ära. Temuk istus Nana haul ja mõtles, kui tühi on homme maja ilma Nanata. Temuki hinge tuli ängistus. Ei ole jumal õiglane, ei ole ka esiisade kombes õiglasem. Kõik rikkuse, võimu ja õnne andsid nad ühtedele, aga teised, nagu tema ja Nanagi, elasid kogu elu ilma rõõmuta. Nüüd on elugi möödas. Kuid Nanat ei näe ta enam kunagi, sest ta ei usu surnute kokkusaamisse teises ilmas. Temuki pea vajus üha madalamale, kuni laup toetus külmale kivile.

Temuk nuttis.

PRUUDIVARGUS

Täna oli mu sõbratar mind kogu pikaks öhtuks üksi jät-
nud. Ootasin teda metsiku mägiõõne kaldal laial lamedal
kivil. Oli igav ja tundsin end kuidagi imetillukesena ja abi-
tuna nende tohutute mäemürakate vahel, mis ahendasid
kadedalt silmapiiri, kuhu ma iganes vaadata püüdsin. See
igast küljest mägedega ümbritsetud org oli nagu hiigel-
katel, milles vahutasid ning keesis Lahhami igavesti rahu-
tud vood. Olin juba väsinud ta lakkamatust kohinast, mis
ei vaibunud päeval ega öösel. Peadpööritava kiirusega
kihutas ta oma kivises sängis minust mööda, sinna, kus
Megašvimi kumera kүүru tagant lippas talle vastu
kergejalgne hõbehäälset helisev Tšupruul, et viskuda
ta embusse ja koos jätkata vaevarikast teed mere
poole.

Päike oli vajunud juba pimestavalt valgete lumepäiste
koonuste taha ning orgu laskus jahe hämarus. Hakkas vilu.
Tõusin kivil ja seadsin sammud mäeküljel vingerdavale
ahtakesele teerajale.

Ühe käänu kohal sattusin vastamisi oma sõbratariga, kes
oli mind otsima tulnud. Enne veel kui sain suudki paotada,
pajatas tema:

«Hea, et hakkasid tulema. Täna pead varem magama
heitma.»

«Miks?» uudishimutsesin. «Ma ei taha ju nii vara
magama minna.»

«Täna peab,» naeratas sõbratar vastu.

«Aga kui ma ei taha?»

«Siis hoiä pöialt, et mul hästi läheks.»

«Mida sa siis mõtled ette võtta?»

«Vargile minna,» pahvatas Maro naerma.

«Sina... vargile...»

«Mina jah, ja just vargile.»

«Nalja teed.»

«Mitte sugugi. Asi on päris tõsine.»

«Mida sa siis varastada tahad?» küsisin, ehkki ma het-

kekski ei uskunud, et Maro võib tõesti vargile minna ja sellest kui täiesti endastmõistetavast asjast rääkida.

«No ära ometi nii õnnetut nägu tee!» rahustas Maro. «Õieti ei lähe ju mina vargile, vaid Nestor. Mina lähen ainult talle appi, valvama või nii...»

«Ära vigurda! Mis vahe on siis pärisvarga ja varga abilise vahel?»

«Kohtus küll on. Varas saab ikka kõvema karistuse kui abiline.»

Jäin tummaks ja mõtlesin, et Maro vembutab.

Tundsingi ju ka Maro vennapoega Nestorit. Kõigiti viisakas ja korrektne noormees, pealegi väga sümpaatse välimusega. Teadsingi, et Nestor käib kusagil tööl, kuid et ta ka vargil käib, sellest polnud mul tõepoolest mitte õrnamatki aimu. Ja seda oli raske uskuda.

Maro vaatas salapärase näoga ringi, nagu oleks põõsastel kõrvad, astus minu juurde ja sosistas mulle kõrva:

«Nestor läheb naist varastama.»

Taganesingi paar sammu ja jäin imestunudult seisma. Alles tüki aja pärast sain sõnad suhu:

«Kas siis Nestor tõesti teisiti naist ei saa, kui peab esisade kombe kohaselt mõne tüdruku uimaseks lööma ja juukseidpidi oma vigvami vedama?»

«Keegi seda tüdrukut ei löö ega vea. Ta tuleb ise,» vastas Maro tõsinedes.

«Taga targemaks?! Milleks teda siis varastada, kui ta ise tuleb?»

«No küll on sinuga üks igavene häda,» vangutas Maro pead. «Ega sa vist muidu selget pilti saa, kui pean sulle pidama loengu svaani tavadest ja kommetest.»

Istusime puu alla kivile, mis oli päevasest kuumusest veel soe. Siin jutustaski Maro mulle oma rahva kosja- ja pulmakommetest. Et naist saada, peab olema raha, see on peamine. Rasket kukrut aga pole paraku igaühel õnn omada ja küllap sellest tulebki, et igivana tava — naistevargus — on nii visa kaduma.

Nõukogude võimu ajal on naistevargus küll rangelt keelatud, kuid... paragrahv on kord juba kõver. Ja kui paksult neid paragrahve ka ei laotaks, ikka leitakse mõni pilu, kust poetakse läbi, ilma et paragrahvi otsa rippuma jääks. Ja nõnda leidis rahvas üles ka selle keeluparagrahvi lubatud külje. Tegelikuses oli asi järgmine: kui röövitav pärast röövimist kinnitas, et ta tuli röövli majja vabataht-

likult, siis kaotas keeluparagrahv oma jõu. Kulukas ja tülikas kosjatseremoonia jäi aga ära ja nõnda avanes ka kehal noormehel võimalus kosida kaasaks neiu, keda ta ihaldas.

Svaani kosjakombestik ise aga nõuab rituaali jälgimist. On noormees leidnud tütarlapse, keda ta tahab endale kosida, siis peab ta kõigepealt oma soovi neiu vanematele kosjasobitaja kaudu teatavaks tegema. Varasematel aegadel otsustati küsimus neiu vanemate ja kosjasobitaja vahel, ilma et neiu oleks siin saanud sõnakestki kaasa rääkida. Nüüd küsitakse ka neiult nõusolekut. On kosjad vastu võetud, siis tuleb peigmees koos vanematega mõrsja kodukülla ja viib kingituseks kaasa tuhat rubla (vanas vääringus), kuldkäekella, kuldsõrmuse, õmblusmasina, kitarri või mõne muu mänguriista, triikraua, käärid, kolm paari häid kingi, sukki, kohvri, viis siidkleidiriidet, palitu, kostüümi ja peegli. Sellega on noored kihlatud ja jäävad paariks-kolmeks aastaks pruudiks-peigmeheks.

Kihluspõlve päevil tuleb peigmehele anda täiendavalt veel tuhat rubla voodi, garderoobi ja muu majakraami ostmiseks.

Pulmatseremoonia algab sellega, et kokkulepitud päeval ja ajal peigmehe kõige lugupeetavamad sugulased (nende hulgas kümme naist) marsivad mõrsja ukse ette ja paugutavad seal püsse. Samal ajal riietub mõrsja valgesse siidi ja ilmub uksele peigmehe kõige väärikama naissugulase käe kõrval, kusjuures pruudi kleidisleppi hoiab väike poisike. Naisel, mõrsja väljatoojal, on käes jahukauss, millesse on pistetud põlev küünal ja hõbedane topsikene suhkruga. Nõnda — mõrsja oma saatja käe kõrval — kõnnitakse kolm korda ümber maja, peiupoolsed meespulmalised nende järel, lauldes pulmalaulu — sadami. Siis minakse peiukoju, kus mehed taas maja ette rivistuvad ja sadami laulavad. Pruut aga istub samal ajal maja ees padjal, taingategemise nõu süles, ja peseb piimaga käsi.

Lõpuks minnakse peiu majja, kus algab pulmapidu söömise, joomise ja tantsuga.

Järgmisel päeval käiakse veel kolm korda ümber maja ning siis lahkuvad külalised, lauldes sadami ja soovides pruutpaarile kõike head.

Pärast seda pikka ja keerukat pulmatseremoonia kirjeldamist kaldusin minagi hingepõhjas arvama, et küllap sel Nestoril tuleb ikka vist oma armastatu ära röövida. Tead-

sin, et Nestori vanemate majas elati üsnagi tagasihoidlikult, ja et vaesel poisil pole kusagilt kingitustekuhja võtta. Ega olnud mul ka midagi selle vastu, et noored saaksid õnnelikuks ilma kuludeta. Ja nõnda ma siis läksingi kuulekalt koju, sõin õhtust ja pugesis väikesesse toapugerikku, kus olime Maroga kahekesi maganud.

Täna Maro magama ei tulnud. Peagi kustusid majas kõik tuled ja näis, nagu oleks kogu pere korruga magama jäänud. Kuid mina muidugi magada ei saanud. Olin ma ju nüüd kuriteo kaasteadjana ärevil nagu kurjategijad isegi.

Umbes kesköö paiku kuuldus vööruses sosistamist ja kolksatas puu, mis ööseks vööruseukse ette lükati, sest lukku majal ei olnud. Siis möödusid aknast kellegi rutakad sammud. Vargad läksid.

Olin Maro käest kuulnud, et Nestori armastatu elab siit umbes kolme-nelja kilomeetri kaugusel rahvarikka asula viimases majas. Maja oli jääraaku ääres. Jääraaku kaudu pidigi pruut toodama.

Kogu aja mõtlesin ma oma sõprade ettevõttele ja soovisin, et nad vahele ei jääks. Aeg venis pikalt nagu niit. Ma jõudsin välja mõelda igasuguseid õnnetusi, alates jala väljaväänamisest kuni surmasaamiseni. Lamades voodis, kuulsin selgesti, et ka Nestori vanemate poolel ei magatud. Köhiti ja sosistati. Ninna tungis isegi kirbet suitsulõhna. Tähendab, neil oli koldes tuli ja küllap midagi keedeti.

Viimaks ometi kriuksatas aiavärv ja nobedad sammud möödusid aknast. Veidi hiljem poetas Maro end ukse vahelt tuppa ja pugesis voodisse vaiba alla.

«Kõik korras?» küsisin õige tasa.

«Korras,» vastas Maro ning keeras voodi nagisedes silmad seina poole. Jutul oli lõpp. Varsti magas Maro rahu-likult, nagu inimene kunagi, kelle hingel pole ühtegi pattu. Uinusin ka mina.

Hommikul äratas mind kodulinna tsitsa hale ja erutatud siutsumine akna all.

«Mis tsitsal viga on?» küsisin.

«Jäi üksikuks,» vastas Maro. «Selleks et Nestoril oleks võimalik oma mõrsjat väarikalt vastu võtta, pidi tsitsa oma kaasast loobuma. Elus on kord juba nii, et üks saab oma õnne teise õnnetuse arvel.»

«Kas selle tsitsaga ongi pulmad läbi?»

«Oh ei,» vastas Maro haigutades. «Pulmad tulevad veel, kuid mitte nii suurejoonelised, nagu ma eile sulle jutusta-

sin. Paar kuud ei tohi keegi teada, et Marsana on meie majas. Siis tuleb muidugi minul pista see viimane tsitsa hõlma alla, minna Marsana vanemate majja ja puhtsüdamlikult üles tunnistada, et nende tütar on meie juures, ja et oleme nüüd sugulased. Siis tulevad Marsana vanemad meile, küsivad tüdrukult, kas ta andis enda röövimiseks nõusoleku ja kas talle siin meeldib. Kui tüdruk seda tõendab, nutab ema peataie ja isa teeb näo, nagu oleks ta kuri. Hiljem aga lepatakse kokku pulmadesuhtes, mis toimuvad siis juba üsna vaikselt ja kõige lähemate omaste osavõtul.»

Nii väga oleksin tahtnud näha Marsanat, kuid lootust oli vähe. Esiteks ei tohtinud ma ju teadagi, et majas, kus olen külaliseks, varjatakse röövitud neidu. Teiseks aga pidin ma nädala pärast Svaneetia tolmu jalgadelt maha raputama.

Vanasõna ütleb, et kui hoidja unustab, siis püüdja tabab. Küllap selles rahvatarkuses on oma tõetera olemas, sest ka mina tabasin röövli ja röövitu ühel õhtul aiast tubakaistikutest vahelt. Neil vaesekestel polnud muidugi aimugi, et üks uudishimutsev silm piilub neid läbi tubakalehtede.

Kui ülikaunis oli see nooruke tütarlaps! Tõepoolest, kui ma oleksin olnud Nestor, poleks ma pidanud mingiks patuks teda ära röövida...

JUTUMEISTRIT KÜLASTAMAS

Täna läksime siis külla Medziko Tsurbeljanile, kes asula elanike sõnade järgi pidi olema selle kandi üks huvitava- maid jutumeistreid.

Tee viis läbi kitsa maalilise oru, mille põhjas mühises tormakas jõgi. Tee ääres õngitses trobikond mehi jõest palke. Kärestikud olid nad nagu raspliga siledaks hõõrunud, otsad ümmarguseks treinud.

Medziko tibatilluke majahütt kükitas otse kõrge kalda veerel, toetudes tagaküljega suurele tolmhallile kaljurahnule. See oli omapärane «arhitektuuripärl». Kokku klopsitud mingisugustest puurontidest, maisiõlgedest katusega, läks ta suuresti lahku teistest vanadest Svaani majadest, mis oma paksude kiviseinte ja tillukeste akendega meenu- tasid kindlust, kloostrit või vanglat. Majahütt oli vana, luitunud ja juba pehkinudki. Ainult kollaseks värvitud suur uks oli uhiuus, ulatudes maast räästani, nagu oleks ta mää- ratud autode läbilaskmiseks, mitte aga 92-aastasele eidele.

Tuba, kuhu sisenesime, oli vastu ootust puhas, valge ja õhurikas, valgeks küüritud laudpõrandaga ja tapeeditud seintega. Ka majaperenaine üllatas. Olin oodanud näha üleni musta rietatud koožsus raugakest, kes kepi najal meile vastu komberdab ja hambutu suuga küsib, mida vajame. Meie terele aga vastas käbe ja krapsakas naine, seljas kirju sitsijakk ja lumivalges peas kirev rätik.

Maro esitles mind majaperenaisele.

«Ah et eestlane... Eestist... Kas see, keda sa ikka külla ootasid?»

«See jah.»

«No siis peab küll mamalõgat* keetma, ja juustuga,» naeratas Medziko tugevate valgete hammaste välkudes.

«Säh sulle 92-aastane rauk!» mõtlesin, jälgides, kuidas perenaine raudahju juures nobedasti askeldas. Peagi auras laual isuäratavalt lõhnav mamalõga, mida tõsteti taldri- kule. Ka see oli ootamatu.

* mamalõga — maisijahust puder.

Kui mamalõga oli söödud ja traditsioonilised küsimused üksteisele esitatud, hakkasin nihelema, vaevatuna soovist kuulda Medzikolt mõnda jutustust. Maro hoiatas mind teel, et ma Medzikot ei paluks midagi jutustada, sest siis olevat kindel, et ta midagi ei jutusta. Ootasin kannatlikult. Viimaks avaldasin arvamust, et üks Medzikol ole asulas rahva hulgas kergem elada kui mägedes üksikus majakeses.

«Pole ta tühi midagi kergem,» raputas Medziko pead. «Pole majaderäigus seda avarust mis mägedes. Ja igav on ka. Midagi erilist ei juhtu. Vahel harva mõni pulm, matus või riid — ja ongi kõik. Mägedes . . . Heidad õhtul jõe kaldale magama, hommikul ärkad — polegi enam jõge. Jõgi on teinud sāngi hoopis teise kohta. Seal aga, kus kitsas kurus murdis endale teed jõgi, istub suur kaljurahn. Talvel vahel raksatab mõni laviin mäest alla ja rullib oru taseks nagu söögilaua. Ja üldse oli elu varem sündmusterikam kui praegu. Vaat, kui ma alles noor plika olin, siis juhtus enamasti iga nädal midagi niisugust, et võttis hinge kinni. Näiteks puhkes ühekorra koolera lahti. Terved asulad jäid tühjaks. Meid aga haigus ei puutunud. Muidugi juhtus, et ka mägedes surid terved perekonnad.

Esimese maailmasõja aastail oli jälle hispanka. Oi, kui palju siis inimesi suri! Suri ka minu mees ja mehevend. Jäime Satshoga mõlemad korraga leseks. Kummalgi neli last. Ela või sure. Surm meid aga ei võtnud. Lapsed tahtsid süüa. Oojaa, polnud nali kahel naisel kümnehingelist peret toita. Satsho oli pisikest kasvu ja õrnuke. Polnud tast tühjast jahilkäijat ega puude kojutoojat. Noh, jagasimegi siis töö omavahel nii, et mina käisin jahil, kasvatasin maisi ja lobiat*, tema aga karjatas kodus lapsi ja tegi toitu. Paljuke meil seda maadki oli, kus midagi kasvas. Elasime ju mägedes kaljude vahel. Vahel tallasid karud sellegi raasukese ära, mida kõblaga maha tegin. Aga mis seal parata. Hakka aga otsast peale.

Juhtus sedagi, mille üle nüüd noored naeravad, mida nad ei usugi. Mäletan selgesti, kuidas ühel õhtul tulid jahilt üsna hilja koju. Lasksin maha suure mägikitse, ei jaksanud teist tassidagi. Maha ka ei raatsinud jätta. Vedasin tüki maad ja puhkasin jälle. Niiviisi saingi koju natuke enne

* lobia — türgi uba.

poolt ööd. Mõtlesin, et lapsed kindlasti juba magavad ja võib-olla Satshogi norskab. Aga üleval olid kõik. Ainult et nad olid kobaras nurgas, lauas aga istus va ketšh, too karvane metsinimene, ja kohmis süüa. Lapsed aina värisesid hirmust ja Satshol polnud inimese nägugi peas.

Algul ehmusin minagi päris kangeks. Ketšh aga ei teinud minust väljagi, aina sõi ja sõi. Siis läksin laste juurde, vaigistasin neid ja ütlesin, et see on nende hea onu, kes elab kaugel mägedes, ja tuli nüüd neile külla.

Kui laual enam midagi söödavat polnud, ronis ketšh lakka, heitis heintele pikali, suur pruun kõht ülespidi, ja norskas varsti nii, et kogu maja värises ja tahm laest alla sadas.

Nii ta hakkaski meil majas käima ja käis kogu talve. Mina muudkui uita jahil, tassi puid ja tee süüa, tema aga õgib kõik ära ja läheb siis lakka magama. Jäime kõhnaks, tema kõht oli aga alati punnis.

Mõtlesin juba, et lasen teist püssiga. Aga ega siis tavaline kuul ketšhile midagi tee ja hõbekuuli mul ei olnud. Lootsime, et ehk läheb kevadel ise ära. Aga tema ei mõtelnudki minna.

Siis küpsetasime Satshoga suure künatäie pirukaid, lugesime võlusõnad peale, palusime jumalat ja viisime pirukaküna mägedesse suure kivi peale. Tahtsime teda niiviisi eemale meelitada. Ise läksime koju, süda hirmu täis, et tuleb koju. Aga aitas. Ketšh enam ei tulnud. Hommikul lõikasin oma pulmajaki eest hõbenööbid ära, laadisin nendega püssi ja läksime Satshoga mägedesse vaatama, kas ketšh on pirukad ära söönud. Oliigi ära söönud. Sellest ajast peale ei näinud me teda enam. Sügiseks viisime maja hoopis teise kohta ja riputasime oma jälgedele tuhka, et ta lõhna peale järele ei tuleks.

Möödus mõni aasta. Olin juba ketšhi peaaegu unustanud. Siis tuli mul sõita ratsa üle Utiiri mägede Ülem-Svaneetiasse. Mägede vahel kitsas kurus oli järv, ümberringi kaljud. Ainult üksainus kitsas rada viis nagu pael järvekallast pidi kurust läbi. Ja äkki tuleb mulle just selle kitsa raja peal vastu vana tuttav ketšh. Mõtlesin, et nüüd on mu elul lõpp. Aga ei olnud. Ketšh tahtis ainult leiba. Andsin talle kaks ümmargust pätsikest. Ketšh kadus kohe otsekuu maa alla. Järve tagant aga kostis hää!:

«Parem oleksid need pätsid mulle andnud.»

Küsisin: «Kellele ma pean andma?»

«Mulle, Sissole.»

Ma küll ei teadnud, kes see Sisso on, kuid ütlesin:

«Annan ka sulle,» ja panin veel ühe kakukese kivi peale.

Kui ma natukese aja pärast tagasi vaatasin, pidin ehmatusest hobuse seljast maha kukkuma. Kivi otsas, kuhu olin kakukese pannud, seisis minu kadunud mehe vend Sisso, kes oli juba ammu surnud, ja kugistas mu leivapätsi.

Hakkasin hobust nüpeldama, et aga rutem minema saada. Siis aga meenus, et vaimu eest ei ole pääsu, ja laskisin ratsutid lõdvaks. Saagu mis saab. Midagi ei saanud.

Vaatan, tema närib leiba ja mulle järele ei tule. Hüüdsin:

«Sisso, kas liha ka tahad?»

«Ei,» vastas tema. «Ma just sõin terve metslamba kogu nahaga ära. Aitäh leiva eest, seda saab harva.»

Olin juba tükk maad edasi sõitnud, kui Sisso hüüdis:

«Medziko!»

Vaatasin tagasi. Sisso seisis keset järve, pani käe suu juurde ja hüüdis.

«Kui tagasi tuled, ära tule seda teed mööda. Siin võib sinuga õnnetus juhtuda. Mine üle mägede või mõnda teist teed.»

Ja enne kui ma jõudsin midagi vastata, vajus tema sulpsti vette ning oli kadunud.

Viibisin nädalapäevad Ülem-Svaneetias õe pool. Koju läksin otse üle mägede. Tee oli äärmiselt raske: kuristikud, püstloodis seinad. Ühe järsu seina veerele jäin seisma ja mõtlesin, kuidas ma küll siit alla saan? Äkki kerkis mu ette otsekui maa alt Sisso ja küsis:

«Noh, miks sa alla ei lähe?»

«Kardan,» vastasin mina. «Näed isegi, kui kõrge see sein on. Hobune ju siit alla ei lähe.»

«Läheb küll,» vastas Sisso, tõstis mu ühe käega nagu tubakalehe hobuse selga, vajutas mõlema käega hobuse laudja peale ja ütles:

«Soo, nüüd läheb.»

Ja läkski. Nagu marutuul pistis hobune kappama ja otse seda järsku seina pidi alla, nii et kabjarauad löid tuld, ja minul vuhises tuul kõrvus. Pea käis ringi, silmis virvendas, kartsin, et kukun kogu hobusega sodiks. Aga ei kukunud. Ei jõudnud veel hirmu pärast kangekski jääda, kui juba olingi all. Hobune aga kihutas edasi. Mina teda peatada ei suutnud.

Sodamaghi küla juures tuli tuttav vastu ja küsis:

«Mis lahti on, et sa nii pööraselt kihutad?»

Tahtsin talle vastata, kuid juba olin temast möödas ja kihutasin edasi.

Kui olin kodu lähedale jõudnud, tuli Sisso vastu ja peatas hobuse. Tahtsin teda tänada, tema aga muutus uduks ja valgus laiali. Ainult hääl hüüdis kusagilt:

«Too mulle mõnikord ka leiba!»»

Niisugune oli see jutumeistri jutt.

Koduteel küsis sõbratar:

«Noh, kuidas sulle Medziko jutustused meeldisid?»

«Need on ju puha välja mõeldud,» vastasin.

«Ei tea ühti,» kahtles mu sõbratar. «Ketšhi on ka teised näinud.»

«Kas sina ka?»

«Ei, mina küll pole näinud, aga see veel ei tähenda, et ketšhi pole olemas. Ma pole ka ühtki elavat indiaanlast näinud, kuid ometi on nad olemas. Ketšhi kirjeldavad kõik ühtemoodi. Nad olevat inimese taolised, ainult et karvased, suure kõhu ja kihvadega. Käivad kahel jalal ja suvel on alasti. Talvel neid nähtud pole.»

«Aga Medziko nägi ju ketšhi talvel,» pareerisin vastu. Ja olgu nüüd ketšhiga lugu kuidas on, kuid mida sa siis Sisso kohta ütled, kelle matusel Medziko on ise olnud ja kellele ta hulk aastaid peale surma olevat koguni leiba andnud.»

«Ka vaime on nähtud,» sõnas mu sõbratar päris tõsiselt.

Oli juba videvik, kui jõudsime ripp sillani, mis oli kuristiku kohal. Mäekülgi mööda roomasid rasked tumedad pilvelahmakad. Taevas pea kohal oli mustjashall. Oli rusuvalt vaikne. All sügavuses märatses jõgi, pekstes valges vahupitsis rinda vastu teravaid kaljunurki.

«Põmp, põmp, pumm, pumm, pumm, põmp!» kostis äkki kusagilt üsna meie lähedalt ja midagi suurt ja rasket raskatas alla vette. «Põmp, pumm, pumm, uu-u!» kaikus mägedest vastu.

Siis jäi taas kõik vaikseks.

«Mis see siis oli?!» tardusin paigale.

«Ketšh viskas kiviga,» naeratas sõbratar.

ÖÖSEL LÄBI MÄGEDE

Kui ma mäenõlvakul puu otsast pika teibaga mahla-
kaid pruune vilju alla togisin, tuli mu sõbratar ja teatas,
et ma võivat soovi korral teele asuda, sest üks tema kahe-
kümne kuuest vennapojast sõidab Zugdidi ja on nõus
mind kaasa võtma.

«Mispärast öösel?» küsisin ja tundsin hirmu.

«Esiteks sellepärast, et päev on juba lõpul, ta peab hom-
mikuks Zugdidis olema, ja teiseks sellepärast, et öösel
on palju parem sõita, sest siis ei näe teed, mida mööda
sõidad, ega oska karta,» vastas mu asjalik sõbratar veen-
valt.

«Mis siis ikka,» mõtlesin, «käänan end autokasti
magama ja ärkan kas Zugdidis või teises ilmas, kuhu une
pealt pole nii kohutav sattuda.»

Muide, neid Svaneetia pööraseid teid ma juba teadsin.
Ahtakeselt ja järskude käänakutega teelt pole hea tunne
alla vaadata, eriti veel kihutavalt autolt, mille tagumised
rattad löövad iga käänaku peal õhus vurri. Olin isegi
tänuelik sõbratarile ja tema kahekümne kuuendale venna-
pojale selle eest, et nad kavatsesid mind läbi mägede sõi-
dutada öösel nagu põrsast kotis.

Viskasin ridva käest ja hakkasin sõidule tõsiselt mõt-
lema.

Kui olin juusturattad, õunad, pähkliid ja kõik muu, mida
olin kohustatud kaasa võtma, kohvrisse pannud, avastasin,
et mu ümber oli veel terve rodu pakikesi, korvikesi, mida
mu külalishahke sõbratari veel külalishahkemad omaksed
olid minu jaoks kokku kandnud.

Kui ma oma kingitused lõpuks kotti olin toppinud, tund-
sin end äkki kõige õnnetuma inimesena, kes kunagi on
külasthanud seda mägiküla, sest seisin oma kompsude ees
ega suutnud neid paigastki nihutada. Maha jätta aga ei
tohtinud ma mitte midagi, sest sellega oleksin andjaid sol-
vanud. Lahked andjad aga naeratasid õnnelikult ega vae-
vunud pead murdma, kuidas ma nende pampudega ületan

selle tohutu vahemaa, mis lahutab Svaneetia Lahhami jõge Eesti Emajõest.

Istusin üle jõe viiva silla juures oma pampudel ja ootasin sõbratari kahekümne kuuendat vennapoega. Pimenes. Mu saatjad pillasid oma viimaseid pisaraid ja valgusid vähehaaval laiali. Ainult sõbratar ja kohalik kooliõpetaja jäid kuni lahkumiseni.

Viimaks hakkasid ometi jõekäanu tagant autolaternate tuled vilkuma. Pidin tõstma juba rõõmukisa, kui mulle meenus, et kohalike kommete kohaselt peab mu nägu praegusel hetkel võimalikult kurb olema. Olin oma kurbuses vist üsna koomiline, sest mu sõbratar muigas. Pagana tark naine!

Sild oli igavene logu, poolõõtsakil pukkidel, ja näis otse uskumatuna, et auto riskib sellest üle sõita. Aga sõitis. Midagi jalustrabavat ei juhtunud. Sild jäi sillaks ja auto autoks. Autojuht hüüdis midagi läbi kabiiniakna, millest mina aru ei saanud.

«Ta läheb koormat peale võtma ja tuleb tagasi,» tõlkis mu sõbratar.

Masin aga ronis nagu kits kõrget kallast mööda üles ja pööras ühe maja hoovi.

Ohkasin. Oli selge nagu Lahhami vesi, et autokastis magamisele tuli nüüd rist peale tõmmata. Koorma otsas pole üldse mingi magamiskoht ja pealegi veel siis, kui auto vänderdab vahetpidamata vasakule ja paremale ning üles ja alla.

Umbes tunni aja pärast tuli auto tagasi, veokast kolu täis. Muu kolu hulgas kõmises üks tühi õlivaat ja vingus siga.

Minu kohver ja kingitustekott upitati ka autokasti, mind ennast aga palus sõbratari kahekümne kuues vennapoeg enda kõrvale kabiini.

Ütlesin, et eelistan kabiini ronida teisel pool jõge, sest mul polnud usku, et ka koormaga autoga juhtub säärane ime, et sõidab üle lagunenu sillal.

Autojuht äigas käega ja hakkas naerma. Sõbratar aga seletas, et auto ei sõidagi üle silla, vaid läheb jõest läbi.

Olin Svaneetias juba kuu-vanune kala ja nii mõndagi näinud ja kogenud, kuid seda, et autod kolavad öösel pimedas mööda sillaaluseid, polnud ma veel näinud. Jätsin sõbratariga jumalaga ja läksin kabiini. Kahekümne kuues vennapoeg lõi kabiiniukse kinni, irvitas mulle näkku ja

käivitas mootori. Masin hakkas vaarudes mäest alla sõitma. Siga autokastis pistis kisama. Sulgesin silmad. Kuulsin, kuidas vesi vulises, kivid autorataste all klobisesid ja autojuht tasa kirus. Siis ronis masin kaldast üles ja saime teele. Siga ruigas. Avasin silmad ja tegin vapra näo.

Teadsin, et nüüd tuleb paar-kolm kilomeetrit mõistlikku teed, ja mul oli aega rahulikult seda kahekümne kuuendat vennapoega lähemalt silmitseda. Svaani mehed on tavaliselt väga tõmmud ja silmad on neil nagu antratsiidist. See mehemürakas siin oli aga minust heledavere-lisem, graniidist õlgade, punakate kulmude ja vurrudega. Ta oli üsna lõbusas tujus ja selle lõbususe põhjus täitis vänge lõhna näol kogu kabiini. See avastus mind eriti ei rõõmustanud ja küllap see paistis välja ka mu näost. Seda märkas ka kahekümne kuues vennapoeg, pahvatas naerma ja küsis, kas kõik eesti naised autot ja mehi kardavad.

Ütlesin, et ma ei karda tukkagi. Ainult et... meil ei ole mägesid ja mägitteedega pole ma harjunud.

«Pole mägesid...» imestas mu kaasvestleja. «Mis maa see siis on? Lage nagu... taevas. See ka mõni maa!»

Tõmbusin veidi mossi ja vaikisime vähe aega.

«Minu nimi on Sergo,» tutvustas mu kaaslane end äkki.

Ütlesin ka oma nime, mille peale hiiglane end rooli taga kergitas ja pea vastu kabiinilage lõi.

Nüüd siis teadsin inimese nime, kelle hoolde olin end nendes metsikutes mägedes kogu ööks usaldanud. Et tal kilk peas oli, seda teadsin juba sellest hetkest saadik, kui kabiini istusin. Varsti sain veel teada, et ta on 37-aastane, et tal on noor naine ja kari lapsi. Mägedest polnud ta kunagi kaugemale saanud.

«Kas sõjas ka ei olnud?» küsisin.

«Olin küll,» vastati, «aga meil polnud tarvis teab kuhu minna. Sõda tuli siia. Peksime saksa rotte oma mägedest välja...»

Nüüd alles märkasin Sergo õlise kuue revääril luitunud medalilinti «Vapruse eest». Ta polnud kodumägede kaitsjate seas viimane mees olnud.

Jälle sõitsime vaikides.

Siis küsis Sergo, kas Eestimaal mehed vurre ja habet kannavad.

Tahtes oma meessoost kaasmaalasi Sergole võimalikult

heas valguses näidata, vastasin, et meie meeste näod on karvkattest sama lagedad kui svaani õunad. Nii oli see tõepoolest, sest habemed polnud siis veel moes.

«Pä-ä-äh!» põlastas Sergo. «Need ka mõned mehed! Mehel peavad vähemalt vurrudki olema, muidu pole ta mees. Kuidas teie naised küll sääraseid laudsiledaid mehi suudelda võivad. Nagu seanina. Kas oksele ei aja?»

Mu süda sai täis ja ma vastasin, et meie naised panevad vurrud iiveldama.

«Lori,» muigas Sergo silmi vidutades. «Usun küll teie vanaema muinasjutte! Olen mees ja tean, et naistele meeldivad vurrud. Mees ilma vurrudeta on nagu mamalõga* ilma soolata. Teie mehed ei hooli naistest ja teie naised ei tea, mis on hea.»

Olin vait, sest minu arsenalis ei olnud enam relva, millega anda vurrudele hävitavat hoopit.

Mäkketõus oli alanud. Sergo unustas vurrud ja minu. Ta rohekate silmade kullipilk oli nüüd jäagitult naelutatud teele, mis oli kui taevasse pürgivate kaljumürakate külge kleebitud kitsas lint. Tee kõrval haigutas must ja hääletu sügavus.

Jälgisin, kuidas autolaternate värelevad kiired kompisisid teelinti, mis näis kord maa alla vajuvat, kord taeva poole viskuvat. Iga kord kui masin tegi mõne äkilise võnksu üles-alla või pööras ümber kaljunurga, sulgesin silmad. Aga kui autol tuli mõne üle tee ulatuva kaljurahnu kurgu alt läbi pugeda, näis, nagu oleks masin kápuli laskunud ja muutunud madalaks ning pikaks.

Olin seda teed kord juba sõitnud, kuid see oli päeval bussiga, mis kurseeris Zugdidi ja Mesti vahel. Siis tundus isegi toredana kihutada pealpool pilvi, vaadata eemal päikesekiirtes helkivate mäetippude pimestavalt valgeid lumemütse. All sügavuses looklev Inguri sarnanes roheli-sele vaibale unustatud hõbedase niidiga. Nüüd aga, kui öö laotas oma süsimusta mantlihõlma üle mägede ja üle Inguri, kus võisid näha vaid autolaternate eest põgenevat tujukat teed, kippus kallale tusk ja ängistus. Tundsin hirmu ja kadestasin siga, kes autokastis rahulikult põõnas.

Sellest, et Sergo hakkas ümisema laulu ja pani suitsu ette, järeldasin, et oleme ületanud esimese ohtliku mäe-

* mamalõga — maisijahust puder.

harja. Ees oli neid veel mitu. Siiski oli mõnus tajuda pinge ajutist lõdvenemist.

Jõudsime kohale, kus kitsas terastrossidel ripuv sild viis üle kuristiku, mille põhjas mõirgas ja vahutas vihane jõgi. Üle silla sõitmine oli keelatud.

«Kur-rat!» vandus Sergo.

Küsisin, mida me siis nüüd peale hakkame.

«Nüüd . . . nüüd tuleb ennast üle jõe nõiduda,» naeratas Sergo, kuid selles naerus polnud nalja raasugi.

«Aga auto ei saa ju lennata!»

«Pole tal lennata tarviski,» ütles Sergo ja nuuskas õlisesse rätti oma nina. Pistnud rätiku tasku ja silunud vurre, lisas: «Siin lähedal on vana teekoht, kust käidi üle, kui silda veel ei olnud.»

Ajanud masinat mõni aeg tagurpidi, keeras Sergo ühte kitsasse kurusse. Peagi olime jälle jõe ääres. Jõgi oli siin laiem ja rahulikum. Sergo juhtis masina otse vette. Oli kõrge. Oleksin heameelega südame pihku pigistanud, et Sergo ei kuuleks, kui kõvasti ta taob. Jällegi kohises vesi rataste all. Masin taarus ja vaarus, kuid ümber ei läinud. Sergo vaatas silmanurgast minu poole, naeratas ja küsis:

«Noh, kuidas on? Kas on kole?»

Vastasin, et olen koledamatki näinud.

«Kas siis, kui peigmees maha jättis,» küsiti varjamata irooniaga.

«Siis, kui sõbrad rippusid võllas ja lapsi tapeti.»

Sergo riivas mind kiire, veidi nagu kohkunud pilguga, ja oli vait. Alles siis, kui olime teisel pool jõge, äigas ta käisega üle higise näo ja lausus:

«Eks need meie teed ole ikka hirmsad küll. Ainult kohalikud elanikud söandavad siin rooli taha istuda. Mujalt tulnud autojuhid panevad juba esimesel päeval plehku või lendavad kuristikku.»

«Eks selliseid lende juhtu vist ka kohalikel juhtidel,» julgesin oletada.

«Tuleb muidugi ette, kuid võrdlemisi harva. Siiski . . . mõni nädal tagasi lendas üks «Pobeda» samalt sillalt alla. Juht oli kas krillis või verest väljas. Viis inimest pani magama.»

«Siin vist ongi kombeks autot auru all juhtida,» ei raatsinud ma ütlemata jätta, mõeldes vängele lõhnale kabiinis.

«No ega siin ka ilma julgust võtmata kuratki vastu pea. Ainult peab teadma, kui palju võtta,» vastas Sergo ja hakkas jälle laulu ümisema.

Tükk aega sõitsime vaikides. Siis hakkasid vilkuma vastutuleva auto tuled.

«Pthüi, kurat!» sülitas Sergo. «See veel puudus! Arvasin, et täna olen mina ainuke tola siin selle kella ajal, aga näe, on veel teisigi.»

Teadsin, et nendel käterätikulaiustel teedel on vastutulev auto ka päise päeva ajal nuhtluseks. Niisugusel juhul peab mäepoolne auto võimaldama möödapääsu kuristikupoolsele. See aga pole sugugi naljaasi. Tuleb leida mõni laiem koht kas teeveerelt kuristiku kohale küündiva lameda kivimüraka või puujuurtest moodustatud kühmu näol. Et meie olime mägede pool, pidime leidma seismiseks ja möödalaskmiseks koha.

«Siin läheduseski pole möödasõiduks võimalust,» sügas Sergo kukalt ja hakkas vastutulijale signaliseerima. See signaliseeris vastu. Sergo sülitas.

«Ütleb, et sõitis möödasõidukohast juba ammuigi mööda,» seletas Sergo.

«Ja mis siis nüüd saab?» küsisin.

Sergo kehitas õlgu.

Sõitsime edasi, kuni masinad olid ninapidi koos. Nüüd tulid juhid pealt maha, panid paberossid tossama ja algas nõupidamine. Ma ei tea, mis nad rääkisid. Siis ronis võõras autojuht oma masina rooli taha, Sergo aga tema autokasti. Auto hakkas tagurpidi eemalduma. Mina jäin üksinda Sergo auto pimedasse kabiini.

Minu esimene mõte oli kabiinist maha hüpata ja eemalduvale autole järele sibada. Siis aga tuli hirm, et kaotan pimeduses sellegi viletsa tee jalge alt ja... jäin istuma ning vaatasin tuledele järele, mis peagi silmist kadusid.

Saabunud vaikuses kuulsin vee hõbedast helinat. Heitnud pilgu läbi kabiiniakna kaljuseinale, nägin, et veejuga langes üle tee. Mulle meeldib alati vee sulin. Praegu aga häiris see. «Leidsid aga mulle koha, kuhu jätta,» kirusin endamisi. Kuidas ma ka ei püüdnud vaprat mängida, oli siiski õudne rippuda üksi kaljuseina küljes ja veel kose all. Tänan väga selle lõbu eest! Olin pahane Sergole ja ootasin teda pikisilmi nagu jumal teab kui kallist inimest. Siis aga tajusin äkki, et ta ongi mulle kallis kogu oma iroonilise muige ja punakate turris vurrudega, sest ta oli

sel ööl ainus inimene, kes oli mu lähedal ja kellele võisin loota.

Jõudsin ära mõelda kõik mõtted ja üle elada kõik hirmud, kui kuulsin samme ja Sergo kabiiniukse avas.

«See sõit jääb teile vist küll eluajaks meelde,» naeris ta rooli taha istudes.

«Ja koos selle sõiduga ka teie.»

Tont teab, kuidas see Sergo öeldust aru sai, kuid ta kissis silmanurgast lendas minu poole üsna ketserlik pilk. Küsisin kärmesti, kas ta leidis koha, kust mööda saab.

«Panime masina kivi otsa. Tema oma on väiksem. Minu oma poleks selle kivi otsa mahtunud,» seletas Sergo ja käivitas mootorit.

Jõudnud kohani, kus võõras masin meid ootas, jäin üllatusest tummaks. Masin oli väljaulatuva kalju ääre peal. Ta mahtus sinna nii täpselt ära, nagu oleks see just tema jaoks tee veere külge kleebitud. Tundsin muret, kuidas nad masina tee peale tagasi saavad ja kas meie masin ikka mahub seina ja teise masina vahelt läbi.

«Kui me ta juba sinna saime, küllap siis teele tagasi ka toome,» välgutask Sergo hambaid, «aga kui kardate, et masinad teineteist riivavad, tulge pealt maha.»

Ma küll kartsin, kuid maha siiski ei tulnud. Meie masinal olid suuremad teelejäämise võimalused kui sel teisel, mille juht oli juba maha tulnud.

Algas kõige põnevam moment. Aeglaselt, toll-tollilt lähenes meie auto teisele ja pugus siis kalju ja selle teise vahelt läbi, ilma et ta midagi oleks riivanud. Varsti peatas Sergo auto, hüppas pealt maha ja läks kaaslast vaatama. See ronis parajasti kabiini. Uurinud masinat ja selle rataste asendit igast küljest, ütles Sergo midagi kabiinis istujale. Masin hakkas tasa surisema ja ronis minu suure südamevärina saatel teele. Sergo, kes kükitas ja rattaid vahtis, ajas end sirgu ja äigas käisega üle näo. Mina aga ohkasin kergendustundega, nagu oleksin just mina see peamine vaevanägija olnud. Mehed surusid teineteise kätt ja lahkusid.

Kui Sergo oma masina juurde tagasi tuli, tahtsin talle midagi tunnustavat ütelda. Laususin, et ta on oma ala virtuoos.

«Mis asi?» ei taibanud see.

«Oma ala suur meister,» selgitasin.

Sergo saatis mulle silmanurgast järjekordse pooluuriva-

poolmuigava pilgu, rapsas käega ja pomises vurrudesse:

«Mis meistritöö see autojuhtimine ikka ära ei ole! Aga julgust ja kindlat kätt peab olema. Kui kardad, ära parem rooli taha istu või siis mine sinna, kus teed on vähemalt kümne meetri laiused ja siledad nagu teie meeste ninalused.»

Sain aru, et mu sõbratari kahekümne kuues vennapoeg polnud mulle veel andestanud minu suhtumist tema turris vurrudesse.

Vaikisime. Mulle hakkas uni peale tikkuma. Sergo ümisesse laulda.

Koidu ajal jõudsimme väiksesse orgu, mille põhjapoolsel serval paistsid aedade rohelusest mõned majad ja nende tagant nõlvakult maisipõllulapikesed.

Sergo juhtis masina ühe maja väravasse ja tuututas.

Mõne minuti pärast ilmus väravasse pikk mees, must nagu tukk, silmad peas kui rosinad, kustunud piip hammaste vahel. Vahetati sõnu, millest mina põrmugi aru ei saanud. Siis ronis Sergo autokasti ja hakkas sealt majakraami maha laduma. Nähtavasti aitas ta kellelgi kolida. Kõige viimasena võeti maha siga, kes oli autokastis jõudnud juba kohaneda.

Sättisin end parajasti mugavamalt kabiininurka, et silma looja lasta, kui Sergo mind hüüdis. Mõtlesin, et ta tahab mind sea asemel autokasti panna. Seistes autokastis, hoidis ta käes mingisuguseid räbalaid. Nägu oli mehel üsna murelik.

«Kas näete?» küsis ta.

«Näen.»

«Ja mis need on?»

«Räbalad.»

«Aga mis räbalad?»

«Pean siis mina seda tõesti teadma?» vastasin mitte just väga lahkelt.

«See on kõik, mis teie kotist on järele jäänud,» viskas Sergo räbalad mu jalge ette ja hüppas ise järele.

«Siga...» taipasin ja pistsin laginal naerma.

«Siga jah,» kinnitas Sergo ja muigas. «Koti on ta saatnahing pudiks teinud ja õunad-pirnid kõik ära nätsutanud ja puruks tallanud. Pähklidki on sõnnikuga koos.»

«Aga kohver?»

«Terve.»

«Siis on kõik kõige paremas korras.»

«Noh... aga ikka rumal lugu,» muutus Sergo nagu taas tõsiseks. «Ja süüdi olen muidugi mina. Oleksin pidanud selle koti mujale panema.»

«Aitäh, et te seda ei teinud. Ma poleks jaksanud selle koti ja kohvriga kümmet sammugi teha,» lohutasin Sergot.

«Aga mis te siis sellest kotist üldse kaasa võtsite?» kerkisid mu kaaslase punakad kulmud kõrgele.

«Ei tahtnud häid inimesi solvata,» vastasin täiesti avameelselt.

Nüüd puhkes Sergo naerma, nii et vesi silma tuli.

«Ja mina mõtlesin, et see kott on teie suure ahnuse kott ja sellepärast sokutasingi sea lähedale,» pihtis ta läbi naeru. «Ma ei salli ahneid naisi. Ahne naine on hullem kui hunt. Õnnetu mees, kes niisugusega kokku satub. Võib mehe vangigi panna ja...»

Arvasin, et Sergo on kindlasti ahne naine, sest ega ta muidu sääraseid naisi nii väga vihkaks.

«Kahjuks küll!» ohkas Sergo. «Ilus naine, aga ahne, oi kui ahne. Ära tühjade kätega koju minegi. Ja piskuga ka veel ei lepi.»

Mul polnud mingit tahtmist sellel teemal vestlust jätkata ja ronisin kabiini. Umbes tunni aja pärast olime Zugdidis. Sergo sõidutas mind bussijaama ja tõi mu kohvrigi kohale, pühkides selle enne räbalaga tolmust puhtaks. Pakkusin talle raha. Mees vihastas.

«Mina peaksin selle vintsutamise eest teile veel juurde maksma,» sõnas ta ja rohelised silmad vaatasid seekord üsna sõbralikult.

Tahtsin raha talle pintsakutaskusse panna.

«Palun kätt ilma luba küsimata mitte mehe taskusse toppida,» välkusid rohelised silmad kurjalt, ja raha sattus laua nurgale, mille ees seisime.

«Ärge turritage,» sain ka mina pahaseks. «Ma ei taha ju teid solvata. Ma tahan, et te täna tühjade kätega koju ei läheks.»

«Aga just lähen. Oleksite te ahne olnud, nagu algul arvasin, oleksin küsinud kolmekordselt. Aga nüüd...»

Mõistsin ja pistsin raha oma tasku.

Sergo naeratas, kergitas mütsi ja ütles «hüvasti» asemel:

«Aga minge vurrudega mehele, need pole memmed.»

NAGISEV TREPP

KRISTLIK KASVATUS

Maie oli seitsme aastane, kui ta ema suri. Isa, kes tollal teenis keiserlikus sõjalaevastikus, oli äärmiselt löödud ega osanud midagi peale hakata kolme lapsega, kellest Maie oli kõige vanem. Kaks poissi, üks kahe-, teine nelja-aastane, leidsid uue kodu tädide-onude juures. Maiega oldi aga püstihädas. Teda ei tahtnud keegi, sest teda peeti ülekäte läinud lapseks. Oma lihased vanemadki ei olnud temaga toime tulnud. Teati, et ta oli juba kolme-aastasena lubamatuid laule laulnud ja viie-aastaselt kardavoi kätte sattunud.

Nii laulud kui ka politseisse sattumine olid küll tõsi- asjad, et laulmises midagi halba oleks olnud, seda mitte. Maie kuulis laule madrustelt, kes olid isa alalised külalised. Need karmid päevitunud mehed hellitasid väikest Maiet. Maie harjus nendega ja tundis puudust, kui neid polnud. Laulud jäid kergesti meelde. Algul tegid Maie lauluharrastused vanematele lõbu, hiljem aga muutus laul neile nuhtluseks. Ka Maiet nuheldi: teda ei lubatud teiste laste hulka mängima. Madrused aga kiitsid Maiet ja tema oli uhke, et oli kiituse ära teeninud. Eriti hellitas Maiet isa sõber, laiaõlgne hiiglane Karbenko.

Nende pool peeti põrandaaluseid koosolekuid. Karbenko pidas tuliseid kõnesid ja tõi lendlehti. Ka Maie organiseeris lastest «põrandaaluse organisatsiooni» ja pidas kõnesid. Viie-aastaselt marssis ta lastekarja ees tänaval ja laulis «Varšavjankat». Siis viidigi ta politseisse. Seekord pääses kohalekutsutud ema vaid väikese rahatrahviga. Kui «mäng» aga kordus, oldi sunnitud kolima teise kohta, et Maiet tema «organisatsioonist» lahutada. Kaua ei saanud sealgi elada, sest Maie oli jälle «organisatsiooni» loonud ja majaperemees kihutas organisaatori koos vanematega majast välja. Maiest hakati halba rääkima, ta sai halva lapse kuulsuse. Ja kui nüüd oli Maiele vaja kodu, kasvatajat, oldi raskuste ees. Lõpuks leiti Maiele sobiv koht kristlikus poolkloosterlikus tütarlaste varjupaigas, kuhu

võeti kasvatada luteriusulisi vanemateta tütarlapsi. Juba mõni päev peale ema matuseid sulgusid tüdruku järel kristliku «kodu» rasked väravad.

Varjupaik koosnes kahest majast, mis olid omavahel ühendatud. Vanas puumajas olid klassiruumid ja kasvandike magamistoad, uues kivimajas alumisel korrusel köök ja söökla, ülemisel — kodukirik ja asutuse juhataja toad. Maju ümbritses suur viljapuaaed, mille vilju aga kasvandikkude näpud puutada ei tohtinud. Aia ümber oli kõrge, paksudest laudadest plank, mis oli piiriks kristliku varjupaiga ja «patuse» maailma vahel. Plangu taga kohises ühel pool mets, teisel pool hõbetas Strelka jõgi.

Asutuse eesmärgiks oli kasvatada taltsaid ja sõnakuu-
lelikke guvernante, kes hiljem kuulekalt rikkaste majades teeniksid. Et noored hinged oleksid rikkumata, kasvatati neid maailmast lahus. Kasvatajateks olid endised nunnad, kes olid silmakirjalikud, salalikud, valelikud ja lipitsejad.

Enne kaotus ja uus keskkond mõjusid Maiele ängistavalt. Ta muutus nukraks, kinniseks, umbusklikuks, kartlikuks. Ta ei osanud ühist keelt leida teiste kasvandikega. Teda ei armastatud ja ka tema ei armastanud kedagi. Teda piinas igavus ja üksildustunne ning sageli mõtles ta isale ja Karbenkole.

Päeval polnud aega nukrutsemiseks, sest alates hommikul kella kuuest kuni õhtul kella kümneni olid kõik minutid täidetud palvete, õpingute, ruumide koristamise ja käsitööga. Päevakord oli kindel. Karistati iga tühise asja eest. Kõige moodsam karistusviis oli vastu nägu peksmine. Polnud juuksed nõuetekohaselt kammitud, oli vastus ebarahuldav, olid põrandad halvasti pestud või jäi kniks tegemata — vastutasid põsed. Kõik oli rangelt sunduslik, isegi oma toiduportsjoni ärasõõtmine. Kui kasvandik normist söönuks ei saanud, siis lisa talle ei antud. Kui aga taldriku peale midagi järele jäi — seda juhtus küll harva —, võttis valvekorrall olev kasvataja või õde, nagu neid seal kutsuti, süüdlasel ninast kinni ja toppis toidujäänused talle suhu, seejuures niikaua vastu põski lüües, kuni viimne toiduraas oli alla neelatud. Suuremate üleastumiste ja eksimuste eest viidi aga karistuskambrisse ja nuhelti vitstega.

Karistuskamber kuulus kasvatusvahendite hulka nagu kirikki; nad asusid kõrvuti. See oli madala aknaga väike tuba, varustatud vajaliku sisseseadega. Akna kõrval nurgas oli ristil suur kipsist Kristuse kuju, keset põrandat pikk

madal pink, mille kõrval asetseb ämber soolase veega; nõus ligunes alati vitsakimp. Kui saatus või patt, nagu kasvatajate personal väljendas, kedagi kasvandikest sellesse ruumi tõi, pidi ta kõigepealt kuju ette põlvili heitma, oma süü üles tunnistama ja Õnnistegijalt andeks paluma. Siis kooriti ta paljaks, tõmmati pingile sirgu, tagupool ülespoole, ning õde Klaara, kes täitis eksekuutori kohuseid, jagas eksinule kättemääratud annuse hingepäästvat ja ihu õhetama panevat soolast urvaplaastrit.

Nii kuju kui ka peksupink olid kristlikule kasvatusüsteemile vajalikud ja teineteist täiendavad atribuudid. Kuju andis ruumile pühalikku soliidsust, pidi mõjutama eksinuid süü ülestunnistamisele ja kahetsemisele. Küllap vist sellepärast oligi kuju oma mõõtmetelt aukartustäratavalt suur, ulatudes peaaegu laeni. Terves asutuses oli veel vaid üks selline kuju, mis oli varjupaiga juhataja paruness von Baupenbrichti magamistoas, kuhu kasvandikke kutsuti ülekuulamisele ja määrati kindlaks nende süü ja karistus. Kirikuski oli väiksem Kristus; tubades aga päris pisikesed.

Kõigi nende kasvatus- ja karistusvahenditega tutvustati uut kasvandikku juba esimestel päevadel, sest see pidi aitama hoiduda eksimustest.

Ajad möödusid. Maie harjus uue eluga ega nutnud enam õhtuti. Päeval aga liikus ta nagu masin, täites täpselt kõiki korraldusi. Õppimine läks hästi. Et Maiel oli hea hääl, siis sai ta peagi kirikukoori laulja. Talle hakkasid meeldima koraalid ja hiljem tungisid südamesse ka sõnad, mis kutsusid kurbi ja vaevatuid issanda juurde, paradiisi, kus igaüks leiab rahu ja troosti. Maiegi vajas troosti ning ta hakkas ihkama taevasse, kus ei sunnita hommikust õhtuni masina kombel töötama ega karistata. Laulda aga võib taevas nii palju kui tahad. Kuid taevasse saab siis, kui oled maa peal hea ja sõnakuulelik. Ning Maie püüdiski kõigest väest niisugune olla, et taevasse saada.

Siis tuli kristliku varjupaiga argipäevasesse üksluisusesse sensatsioon — saabus uus kasvandik. See oli samuti eesti tütarlaps — Adeele Riisberg —, Maiest üks aasta vanem. Adeele oli elava loomuga ilus tütarlaps. Juba esimesel päeval sai ta karistada ja nuttis õhtul. Maiel hakkas Adeelest kahju, ta läks tema juurde ja nad sosistasid kaua, valged pead koos. Sellest õhtust algaski nende lähenemine ja aja jooksul said neist lahutamatud sõbrad.

Kasvatajatele see ei meeldinud. Kui kasvandikud omavahel sõbrustavad, võivad nad üksteise eksimusi ning käskudest-keeldudest üleastumisi varjama hakata. Mis saab aga lastest siis, kui nende eksimused karistamata jäävad, kui nad viimaks — jumal hoidku! — moodustavad kasvatajate vastu koguni ühise rinde, hakkavad vastu, tõstavad mässu? Siis on kristlikul varjupaigal häbistav lõpp.

Maiel ja Adeelel keelati koos olla. Neid karistati. Kuid üksildus ja ühine saatus sidus neid veelgi tugevamini. Nad õppisid oma sõprust varjama.

Möödusid aastad. Valgepatsilistest sõbrataridest olid saanud sihvakad tüdrukud.

Adeelet karistati sageli. Mida vanemaks ta sai, seda rohkem ta külastas karistuskambrit, kus temast kord edevuse, kord kõrkuse või mõnda muud kuradit välja roogiti.

Peale üht karistust kutsus Adeele Maie aia kõige kaugemasse nurka, näitas oma musta- ja lillavöödilist selga ning teatas, et otsustas põgeneda. See oli muidugi suur risk. Paljude põgenemiskatsed olid lõppenud põgeniku tagasitoomisega ja veel rängema karistusega. Maie püüdis Adeelet veenda, et põgenemine on asjatu, kannatagu ta veel aasta või paar, mil niikuinii minema saab.

«Nad panevad mu kloostrisse,» nuuksus Adeele. «Juhataja juba ütleski, et mind on ohtlik välja lasta. Mina aga ei tea, mis mul viga on...» Maie oli õnnetu ja nõutu. Adeelest oli kahju, kuid abistada ta teda ei osanud.

«Oleks mul kas või üksainus rubla, sõidaksin ema juurde,» õhkas Adeele.

Maie teadis, et Adeelel on vaene haige ema ja kolm õde-venda. Mis võis ema Adeelele pakkuda? Tütart siia tuues oli emal lootus, et selle asutuse kaudu avaneb tütre ees puhtam ja kergem elutee kui temal. Nüüd aga tahab Adeele ema juurde tagasi... Mis ütleb ema?

Adeelel oli viiskümmend kopikat, mis tädi oli talle kunagi andnud. Ka Maiel oli viiekümnekopikane hõberaha, lelle Kaarli kingitus. Raha enda käes pidamine oli küll karistatav, kuid seda tehti siiski. Maie oli oma raha hoidnud juba üle aasta. Nüüd andis ta selle Adeelele, kes põgenes veel samal ööl.

Hommikul kutsuti kõik vanema rühma tüdrukud üshaaval juhataja juurde ülekuulamisele. Keegi ei teadnud midagi. Maie aga ei tunnistanud midagi, ehkki teda piniti kaua, sest juhatajale polnud teadmata Maie sõprus

Adeelega. Juhatajat huvitas kõigepealt see, kust sai Adeele põgenemiseks raha. Et ilma rahata ei põgeneta, oli vana tõde. Seepärast oligi kasvandikel keelatud raha enda käes hoida.

Möödus paar päeva. Maie teadis, et asi pole sellega veel lõppenud. Äikesepilved kogunesid ja varsti oli oodata kõuekärगतust. Maie otsustas Adeelet mitte reeta.

Ükskord öösel äratas teda õde Annohen ja käskis endaga kaasa tulla. Minda läbi pimedate koridoride, Annohen küünlaga ees, öösärgis Maie tema kannul. Maie süda peksis hirmust ja ärevusest meeletult. Kui jõuti juhataja magamistuppa, oli ta erutusest oimetu.

Paruness Luise von Baupenbricht istus sügavas tugitoolis, nagu Kristuse kuju poole pööratud. Kuju ees põles väike küünal, mis heitis juhataja mullakarva näole nõrka valgust. Kui paksude kulmude alt poleks kiisanud kaht rohekaskollast tigatedat silma, oleks seda nagu võinud pidada surnuks. Ta ettepoole küündivat lõuga ehtis suur tõmmu käsn, mille otsas vöbisesid kaks punakat karva. Nende karvakeste värin oli Maiele tuttav ja ei ennustanud midagi head. Paruness von Baupenbrichti lõua otsas liikusid karvakesed siis, kui ta oli väga ärritatud või vihane. Kes säärasel hetkel ta ette juhtus, selle käsi käis ikka halvasti.

Juhataja oli hilisele ajale vaatamata vormirõivastes. Isegi suur valge rist kuldse keti otsas ei puudunud ta rinnalt. Tähendab, ülekuulamine töötas tulla karm ja ametlik.

Juhataja vaikus ja seda vaikimist oli rängem taluda kui kõige valjemat noomitust või isegi karistust.

Maie seisis jämedast lõuendist öösärgis ja ootas. Süda vasardas peaaegu kuuldavalt. Tema selja taga seisis küürakas Annohen. Monotoonselt tiksus kaminasimsil vana pronksist kell. Kostis kaksteistkümmend kähisevat lööki. Paruness pööras pikkamisi pea ootajate poole.

«Õde Annohen, te võite minna,» lausus ta ja osutas oma luise sõrmega ukse poole.

Annohen väljus ja oli kuulda, kuidas ta sammud uksest eemaldusid. Maie teadis, et hetke pärast hiilib ta tagasi ja surub kõrva vastu ust.

Kui uks Annoheni järel kinni vajus, oli veelgi rusuvam. Maie vaatas abiotsivalt ristil olevale kujule. Künla tuhm leek valgustas Önnistegija sääri, rinda ja kibuvitsakrooni. Nägu polnud näha. Näis, nagu oleks okaskroon

rippunud peata keha kohal õhus. Siis paelus ta tähelepanu mustas lakitud raamis pilt, mis rippus akna kõrval seinal. See kujutas surevat naist, kelle voodijalutsis varitses saatan. Voodi kohale aga kummardus pikas valges rüüs ingel. Ta üks käsi oli surija laubal ja teine, mis hoidis risti, näitas taeva poole. Saatan irvitas ja Maiele näis, et tema ahne pilk on suunatud temale.

Paruness von Baupenbricht liigutas end ja lausus:

«Astu lähemale, mu laps!»

Maie astus.

«Veel!»

Maie nihutas end veel, kuni seisis oma vägeva käskija ees. Paruness tõusis, võttis kaelast risti ja surus selle kolm korda pühalikult kasvandiku huulte.

«Põlvital!»

Maie laskus ristikuju ette vaibakesele põlvili. Tal oli tunne, et tema ongi surija, kes seisab viimsepäeva kohtu ees, oodates otsust.

«Palveta!»

Tütarlapse huuled liikusid masinlikult, korrates sõnu, mida juhataja talle ette ütles. Mõtted liikusid aga teist rada. Ta palus Kristuselt jõudu, et suudaks vastu pidada ja Adeelet mitte reeta.

«Tõuse!» kostis nagu kusagilt kaugelt.

Palvetaja tõusis. Juhataja puuris teda oma jäise pilguga ning lausus: «Nüüd siis, armas laps, räägi minu ja ristilöödud Õnnistegija ees tõtt. Ära salga, ütle, mida sa tead Adeele Riisbergi põgenemisest. Ära unusta, et valetajale on palgaks igavene piin seal, kus uss ei sure ega tuli ei kustu. Sa tead, mis koht see on?»

«Põrgu,» vastas Maie õige tasa.

«Tahad sa põrgusse minna?» Preili von Baupenbrichti sõrm osutas saatanale pildil.

Vaikus.

«Tahad?»

«Ei!»

«Siis räägi!»

«Ma ei tea midagi.»

«Valetad.»

Maies hakkas pead tõstma trots. Ise nad valetasid kõik juhatajast kuni kokani, petsid, peksid keelt, olid üksteise peale kadedad. Miks oli siis temale keelatud see väike hädavale, millega ta aitas sõbratari? Kui jumal neile andes-

tab nende suured valed, küllap ta andestab siis ka temale selle väikese, kui ta õige alandlikult palub.

«Kes andis Adeelele raha?»

«Ma ei tea.»

«Ja see on kõik, mida sul mulle ja jumalale öelda on?»

«Jah, öde Luise.»

Juhataja silmis välgatas rohekas säde. Ta helistas.

Ilmus Annohen.

«Karistustuppa kogu ööks!» litsus preili von Baupenbricht läbi hammaste.

Maie oli hirmust minestamas. Karistustoas lukus ukse taga oli päevalgi hirmus olla. Toa kohta liikusid kasvandike seas hirmu- ja õudusejutud. Seal oli nähtud kuradeid, kärnkonna ja kodukäijaid. Eriti kardeti aga ühe kasvandiku vaimu, kes mõni aasta tagasi oli end karistustoas üles poonud. Hetkeks tekkis kiusatus kõik üles tunnistada, kuid Annohen tõukas teda. Nad läksid läbi pimedate koridoride. Siis lükati ta ühte ruumi. Uks pandi lukku ja sammud eemaldusid.

Ta oli üksi pimedas. Esialgu ei osanud ta mõelda eganutta. Siis tajus ta kogu oma olemusega ülekohut, mida inimesed talle tegid ja mida jumal sündida laskis. Talle näis sel hetkel, et ta vihkab kõiki inimesi peale Adeele ja pastor Veisbergi. Viimast austas ja jumaldas ta ülekõige. Pastor oli ta silmis saanud headuse, aususe ja vagaduse sümboliks. Teda usaldas ta kogu oma lapsehingega. Ta uskus, et kui pastor ainult teaks, kuidas ta praegu kannatab, tuleks ja viiks ta tema siit ära. Ta kujutas ette isegi seda, kuidas pastor tuleb, küünal käes, nägu lahke ja sõbralik. Ta sirutab oma pehme valge käe, viib ta magamistuppa, paneb voodisse ja kuivatab ta pisarad selle ilusa lumivalge rätikuga, millega ta jumalateenistuse ajal oma kaela ja laupa pühib, ning ütleb siis ta pead silitades: «Maga, mu laps! Issanda rahu olgu sinuga!» Pastor aga ei tulnud.

Siis meenusid Maiele lapsepõlvesõbrad madrused. Kanimad päästaksid ta kindlasti, kuigi mitte nii kui pastor. Nemad lööksid ukse oma tugevate rusikatega puruks ja viiksivad ta ära, lauldes ikka oma laule. Ka see oleks tore.

Mõte madrustele andis julgust ja tal ei olnud enam nii kohutav. Pikapeale hakkasid silmad pimedusega harjuma. Ta seletas aknaruute ja nurgas valendavat ristikuju. Käsi

ette sirutades hakkas ta pingi poole astuma, et istuda sellele, kuid komistas soolveeämbri. Vett läigatas maha ja ta lõi põlve ämbri vastu marraskile. Särgisaba sai märjaks ja põlv hakkas kipitama. Ta istus peksupingi servale. Teades, millel ta istub, tundis ta füüsilist valu. Oli kindel, et homme köetakse ta nahk selle pingi peal kuumaks. Tal hakkas endast kahju ja ta nuttis.

Äkki hakkas nurgas keegi krabistama. Maiel hakkas hirm. Uhe ropsuga oli ta ukse juures ja hakkas rusikatega uksele taguma. Ta tagus ja karjus appi nii jumalat kui inimesi. Kuid kedagi ei tulnud. Heitnud pingile pikali, tahtis ta surra, et mitte kunagi enam näha juhataja teravat lõuga ja tigedaid silmi. Ta ei tahtnud, et teda peksutakse.

Nurgas krõbistati taas. Siis jooksis keegi sahisedes üle põranda ukse poole. Temale järgnes teine.

Rotid...

Teadmine, et toas on rotid, aga mitte kuradid või kodukäijad, lohutas Maiet vähe. Ta ei teadnud isegi, keda ta nendest kõige enam kartis. Ta ronis pingi peale. Kiskunud särgikaeluse üle pea, katnud jalad märja särgisabaga, topinud käed vaheliti käistesse, püüdis ta uinuda. Peagi hakkas külm. Tõusnud pingile püsti, hakkas ta endale käte ja jalgadega vehkides sooja tegema.

Koidu eel ta uinus.

Teda äratas võtmekriigin lukuaugus.

Tulija oli Luise von Baupenbricht ise.

Maie tervitas teda kombekohase kniksuga.

«Noh, mu laps,» lausus tulija leebe naeratusega, «usun, et oled nüüd järele mõtelnud, milleks sind jumala püha käsk — sina ei pea mitte valetama — kohustab.»

Vaikus.

«Oled sa kurdiks jäänud?»

«Ei ole.»

«Siis räägi!»

«Mul pole midagi rääkida.»

Juhataja kondised käed tõmbusid rusikasse. Maie taandus tagaseina.

«Ja muud ei mõista sa, kõlvatu, midagi öelda?»

Vaikus.

«Võid minna!» ning paruness von Baupenbricht astus demonstratiivselt ukse eest kõrvale.

Jälle möödus paar päeva, ilma et keegi oleks Maiet

tülitanud. Kuskil alateadvuses hakkas loitma juba nõrk lootusekiir, et võib-olla siiski...

Siis kutsuti Maie pastorit juurde. Pastor Veisberg ootas teda kirikus. Maie lähenes talle aralt. Ta aimas, milleks teda kutsuti.

«Ära karda, mu laps,» lausus pastor sõbralikult naeratades. «Jumal näeb, et sinuga ei juhtu siin midagi halba.»

Pastori sõnad julgustasid Maiet.

Pastor pani käe ta pea peale ja silitas. Maiele tulid pisarad silma. Kui isalikult ta silitas! Kui hästi ta lõhnas!

Pastor võttis tütarlapse pea oma käte vahele, vaatas talle silmi ja lausus kaastundlikult:

«Vaene laps, ma näen, et sa kannatad. Miks ei taha sa oma südant jumala ja minu, oma hingekarjase ees kergendada. Räägi kõik ära, mis vaevab su südant, ja jumal saadab sulle rahu.»

Piinatud tüdruk puhkes nutma ja peitis oma näo usaldavalt pastori mantlivoltidesse.

Pastor silitas jälle ta pead.

«Ma kutsusin sind selleks,» alustas pastor Veisberg viimaks vaikse madala häälega, «et sinuga su muret jagada. Ma tahan sind aidata. Tahan su eest jumalat paluda. Sa ju tead, et mina olen jumala asendaja maa peal. Minu kaudu leiad sa tee jumala juurde, leiad andestust ja rahu. Jumala arm ja heldus on otsatud. Räägi, mis sind vaevab. Ei ole pattu, mida jumala arm ei andestaks, kui sa oma hinge jumalale avad. Mõtle oma hinge peale, sest hirmus on patusena jumala ette ilmuda. Kõik, mida sa mulle räägid, räägid sa jumalale. Räägi, ära karda, sellest ei saa keegi kunagi teada peale meie kahe ja jumala taevase.»

Vaikus.

Siis läks pastor eemale.

«Keegi ei saa sind sundida,» ütles ta nukralt. «Jumal näeb, et ma sulle ainult head soovin. Sina aga tõrgud! Ära süüdista mind, kui leiad kord, et on juba hilja issanda armu peale loota. Mina olen oma kohuse sinu ja taevase isa ees täitnud.»

See oli äkiline tunnetesööst, täis usaldust ja kaitset otsiv, mis viis ta pastorile peaaegu et kaela. Hiljem tundis ta suurt kergendust, kui oli oma valutava südame tühjaks puistanud. Sellest ei pidanud keegi peale jumala ja nende kahe teadma!

«Mine, mu laps!» ütles pastor, «jumala rahu olgu sinuga.»

Maie läks peaaegu hüpates. Kaua polnud tal enam nii hea ja kerge olnud...

Kui suur oli aga ta üllatus, kui ta pidi paar tundi hiljem minema karistustuppa, kus õde Klaara juba vitsakimbuga ootas. Ta kõrval aga seisis ei keegi muu kui... armas ja hea hingekarjane pastor Veisberg.

Maie tundis, kuidas ta hinges midagi rebenes, purunes ja kokku vajus.

«Reetur! Valetaja! Madu!...» oleks ta tahtnud pastorele näkku karjuda. «Kuidas küll jumal lubas tal nii alalt petta?»

Pastori nägu oli rahulik ja väarikas nagu alati.

«Põlvita ja palu jumalat, et ta andestaks sulle su süüteo,» käskis Klaara.

Maie ei liigutanud end.

Järgnes käsk lahti rõivastuda. Maie seisis, nagu poleks ta käsku kuulnudki. Hinges kees ja kobrutas häbi, valu, viha, solvatud enesetunne ja purustatud usk inimese aususse.

«Kasvandik Piir, täitke teile esitatud õiglane nõudmine,» lausus nüüd pastor karmilt ja nõudlikult. Ta häälest oli kadunud endine õrnus.

«Teil pole õigust mind karistada,» hüüdis Maie hingeldades. «Mitte mina pole valelik, vaid teie. Teie valetasite mulle ja jumalale!»

«Mis!...» kiljatas Klaara. «Kuidas sa julged?!» ning teda löödi vastu nägu.

Maie tõmbus nurka. Klaara haaras tal käest kinni, et teda sealt kätte saada. Maie lõi käed Kristuse põlvede ümber. Kuju taarus ja kukkus suure kolinaga põrandale. Maie nägi vaid, et okaskroonis pea veeres ta jalge ette. Siis vajus kõik kuhugi ja kattus nagu uduga...

Meelemärgkusele tuli ta kõrvetavast valust seljal. Ta oli täiesti alasti. Eksekutsioon oli täies hoos. Pingi ümber seisis kasvatajad, juhataja ja... pastor.

Hiljem talutati ta söögisaali, kus kasvandikud juba lõunatasid. Ta pandi seisma keset tuba tulba juurde — häbiposti. Kaela riputati talle plakat, millele oli suurte tähtedega kirjutatud: «Sina ei pea mitte valetama.» Peale lõunat seisis ta selle plakatiga koridoris kella all ja õhtul jälle söögisaalis.

Järgmisel päeval pidas pastor Veisberg varjupaigakirikus jumalateenistust. Maie seisis oma plakatiga altari kõrval nurgas. Pastor rääkis pikalt ja laialt valest kui hirmsast patust.

Peale jumalateenistust, kui teised kasvandikud olid kirikust juba lahkunud, seisis Maie ikka veel nurgas, sest ilma loata ei tohtinud ta sealt lahkuda. Pastor tuli tema poole. Maie pigistas silmad kinni, et teda mitte näha. Kogu elus polnud ta kedagi rohkem vihanud kui praegu pastor Veisbergi. Kui Maie taas silmad avas, kõndis pastor uhkelt ja sirgelt ukse poole.

«Valelik,» sosistas Maie. Hingekarjane saatis talle üle õla hävitava pilgu...

Nädal aega hiljem toodi Adeele varjupaika tagasi. Veel samal päeval sai ta oma karistuse. Ööseks pandi ta karistustuppa. Teisel päeval oli aga Adeele jälle kadunud ja seekord ta jäigi kadunuks.

Pärast Adeele lõplikku põgenemist muutus Maie veelgi trotslikumaks. Luise von Baupenbrichti lõua otsas väriseid tema pärast kaks punakat karva peaaegu iga päev.

Varjupaiga juhatus oli hädas selle tõrksa inimeselap-
sega, kelle eest omal ajal sugulased olid pääsu leidnud, andes ta kristlikku varjupaika. Esimese koha pidi kasvandikule muretsema varjupaiga juhatus. Aga Maie-sugust ei saanud ometi ühessegi korralikku perekonda soovitada. Ta hinge aga taheti siiski päästa. Seepärast otsustati ta panna kloostrisse. Juba oli talle kohtki leitud. Otsuse täideviimist takistas aga asjaolu, et Maie ähvardas pigem põgeneda kui kloostrisse minna. Juhul aga, kui teda tahe-
takse sinna vägisi viia, eelistab ta vangipõlvele vaba-
surma. Et nii üks kui ka teine Maie poolt valitud variant oleks tugevasti kõigutanud kristliku varjupaiga prestiiži, otsustas juhatus Maie ajutiselt rahule jätta ja sobivamat lahendust oodata.

Lahendus tuli sealt, kust keegi ei osanud oodata. «Julm ja tänamatu» rahvas tõukas troonilt «õilsa» isakese, Vene tsaari Nikolai II. Kolm päeva järjest peeti kristliku varjupaiga kirikus jumalateenistust, kus paluti jumalalt abi tsaarile ja õiglast nuhtlust mässajatele. Pastor Veisberg leidis, et säärane rahvas väärib hävitamist tule ja mõõga läbi.

Mõni aeg hiljem ilmus varjupaiga värava taha Maie isa koos Karbenkoga. Nad lasti sisse. Isa oli vanaks ja kõh-

naks jäänud ja Karbenko habemesse kasvanud. Ta lonkas kõvasti ja üks silm oli musta sidemega kinni seotud, kuid ta naeratas Maiele ikka endiselt sõbralikult. Nad viisid Maie ära.

«Nüüd alles kasvatame sust inimese,» ütles Karbenko, kui oli kuulnud Maiega juhtunust.

Maie isa oli aastaid vangis olnud ja Karbenko ise ta sealt vabastanud. Nüüd oli vabaduse saamise kord Maie käes.

Kristlikku varjupaika aga ei vajanud enam keegi. Algul ei osatud ka otsakleebitud peaga Kristuse kujuga midagi peale hakata. Hiljem aga leidis kuju, samuti ka peksupink endale uue kodu muuseumis. Baupenbricht ja Veisberg vihastasid aga nii, et jumal nad peagi enda juurde kutsus ja seal tõelise varjupaiga andis.

VANAD

«Heldeke, kes see siis sealt tulla kööberdab?» hüüatas Viidiku Reet, nina peaaegu vastu aknaruutu surudes. «Näh, küürakas teine vist?»

Puhma Mari pistis kähku oma nina Reeda oma kõrvale, tunnistas mõni hetk tulijat ja arvas siis, et küürakas ta küll ei ole — pamp seljas, sellepärast kühmus.

«Küllap ta siis on mõni Kuresoo metsalangilt ja muidugi täis nagu tinavile,» oletas Reet.

«Eks vist muidugi,» noogutas Mari. «Sestsaadik kui Kuresool metsatööd algasid, on neid lakekrantse kõik kohad täis. Aina vedelevad maas nagu maugud. Mina küll aru ei saa, millal nad seda viinaraha teenivad, kui aina sörgivad alevi vahet käia ja peataisi magavad.»

«Aga metsa on juba hea laraka maha võtnud!»

«Või nemad tühjad nüüd võtavad! See mootorsaag käristab maha ja autod veavad ära sama pikalt, kui jumal on puu kasvatanud. Nüüd teeb töö masin ära. Inimesel pole midagi muud teha kui võta peoga raha vastu ja käi viina järel.»

Reet võttis prillid ninalt, hõõrus klaasid põllenurgaga puhtaks ja kohendas nad uuesti ninale. Silmitsenud tulijat veel tükk aega, lausus ta:

«Kuule, see seal nagu polekski joodiku moodi. Purjus inimene käib ikka vinka-vonka ühest teeveerest teise. See aga...»

«Just nagu ei oleks jah,» nõustus ka Mari. «Näe, toetab teine ilusasti kepile. Ei purjus inimene seda oska.»

«On ehk mõni haige või...»

Mari kergitas õlgu, kuid samas kiljatas:

«Oi, Jeesuke, juba sadaski maha.»

Reet kahmas oma kadakase kepi ja limpas kähku uksest välja. Mari, kel olid nobedamad jalad, vilksas tast mööda ja sibas kiiresti ristikupõllu poole, kus kukkuja end asjatult jalule püüdis ajada.

Kui Reet kohale jõudis, oli Mari juba lamaja istukile aidanud.

«No eks ma öelnud sulle, et see pole joodik,» vadistas Reet lõõtsutades.

«Oijah, muidugi ütlesid. Ja sul oli tuline õigus nagu alati,» vastas Mari veidi nõökavalt.

«Näh, aga seda ma ei osanud küll ära arvata, et see on Orutare Kristjan. Kust sa selle raske pambuga siis tuled?» jättis Reet Mari torke tähele panemata.

«Tartust ikka, kulla inimesed,» naeratas Kristjan häditselt. «Näe, minia, hea laps, tuupis seljakoti nii kõvasti täis, et andis sikutada. Võtsin kõik vastu, mis anti. Mõtlesin, et küllap tassin koju, aga näe, jõud lõppes otsa ja siin ma nüüd olen.»

«Katsume siis aga püsti tõusta,» proovis Mari taati jalule aidata.

«Mis sa tast ometi rebid,» hurjutas Reet. «Las inimene tõmbab hinge tagasi, küll ta siis tõuseb isegi.»

«Selle märja maa peal?! Siin võib ju niiskus läbi käia. Tõmbab kondid kangeks. Vaata et homme ei saa liigutadaagi.»

«Ega mul homme olegi kuhugi minna. Sellest kotitäiest jätkub mulle nüüd kuuks ajaks.»

«Mis head-paremat see minia sulle siis siia kotti pani?» uudishimutses Reet.

«Leiba pani kohe kolm pätsi, tangu, heeringat, soolaturkska ja...» loetles ätt. «Kui nüüd selle kotiga veel kuidagi koju saaks, võiks tüki aega muretult elada.»

«Paljuke see enam minna on,» julgustas Mari.

«Ega ole jah. Aga... küll see tee ikka oli pikk ja ränk. Mõtlesin juba, et ma lõpuni ei jaksagi.»

«Ega sa ometi jala tulnud?» kohkus Mari.

«Ikka jala,» noogutas Kristjan. Raha on mul vaid seitse kopikat hinge taga. Sellega ei saa Tartust väljagi sõita. Lisa küsida aga ei sõandanud. Niigi andsid juba...»

«Oma lapse käest... ei sõandanud...» läksid Reeda silmad imestusest ümmarguseks.

«Oma lapse käest on teinekord raskem küsida kui võhivõõra käest. Võõras ei tea, kes sa oled ja kuidas elad. Oma teab, aga teeb näo, nagu ei teaks. Just see halvaski keele ega lasknud küsida. Niigi ladus koti täis. Ja mis ma selle rahagagi muud ikka oleksin teinud kui leiba ostnud. Suitsumees ma ei ole, viina ma ei viska.»

«Einhoh, oleksid ikka võinud isale selle leivakoti asemel mõned rublad pihku pista,» ei jäänud Reet rahule. «Oleks

kergem tullagi olnud ja ka bussiga oleksid võinud sõita. Leiba ja heeringat saab siitki. Minagi käin iga nädal kord leiva järel, võin ka sulle pätsi tuua.»

«Muidugi saab leiba siit ka ja küllap nemadki seda teavad,» ohkas taat, «kuid asi on selles, et kui andma peab, siis ikka nii, kuidas omale kasulikum. Kolm pätsi leiba ei maksa viitkümmet kopikatki ja kott ongi täis. Täit kotti pole häbi isale pihku pista. Aga anda viiskümmend kopikat nagu sandile, seda ei tihkaks teha. Eks ma pea nii tark olema ja sellest aru saama.»

«Nojah, hakkame aga astuma,» tegi Mari jutule lühikese lõpu ning vinnas Kristjani moonakoti oma õlale. «Ma viin koti, teie Reedaga kõbige tasapisi mulle järele tulla. Kui enne teid kohale jõuan, otsin seal mõne puunoti ja teen tule pliidi alla. Tuba on sul muidugi vilu ja kuum vesi kulub ära.»

Kristjan sai naiste abiga jalad alla ning Reet oma kadakase kepiga asus teda toetama. Nii see vanade logisev eluvanker hakkaski tasapisi liikuma. Varsti aga hakkas Reet läkastama ning jäi hingeldades seisma.

«Mari, Mari ae! Oota vähe!» hüüdis ta kätt vastu rindu surudes.

«Kas juba lõõrid kinni?» libistas Mari koti õlalt maha ja jäi ootama.

«Kinni pole midagi,» kostis Reet, «aga ma mõtlen, et seda kuum vett leiva peale rüügamiseks saab minugi käest. Las Kristjan puhkab. Hommikul läheb isegi koju.»

Edasi toimus kõik nagu kokkuräägitult. Kristjan paigutati Reeda tuppa truubi äärde vanale vedrumadratsile, mis puupakkudele asetatuna täitis Reeda majas diivani kohuseid. Mari aga tõttas kibekiiresti kodust hommikul kühpsutatud karaskit ja piima tooma, kuna Reet hakkas pliidi juures askeldama.

«No küll see vana üksik meesterahvas võib aga samblassesse kasvada!» mõtles Reet kohvikatla alla tuld tehes. «Pole ta vist jumal teab kelle põlvest saunaski käinud. Ja issand ise teab, missugune see pesu tal seljas on, kui tal seda üldse olemas on. Oleks ju võinud teda vahel sauna kutsuda, aga pole nagu pähegi tulnud.»

Kristjan oli siiakanti ilmunud aastat paar-kolm tagasi koos üheksakümneaastase tädiga. Räägiti, et naabervallast, aga kes neid teadis või uurimas käis. Peale sõda liikus palju igasuguseid inimesi. Naabreid nad ei tülitanud ja

neilgi lasti rahus elada. Tädi viidi peagi vanadekodusse, kus ta ära suri. Kristjan aga jäi elama sõjapäevil tühjaks jäänud Orutare majja. Teati rääkida, et ta oligi vana Orutare Mihkli kaugelt sugulasi.

Kohvikatel hakkas tulel kahisema ja ka Mari tuli juba piimakruusi ja karaskiga.

Kuuma kohvi rüübates muutus Kristjan nagu käbedamaks ja ta suu sõnaohtramaks. Nüüd said ka kostitajad tast üht-teist teada. Kristjan oli lapsest peale küll sulasena, küll päevilisena taludes tööd rüganud. Nüüd aga ei tihanud ükski ta endistest peremeestest öelda, et Kristjan Salumets oli teda nii või nii palju aastaid orjanud, ning Kristjanil polnud lootustki pensioni saada.

«Kas sulle siis seda hooldamispensioni ka ei anta?» uuris Reet.

«Oh ei. Kes mulle annab. Mul ju neli täisealist last.»

«Aga miks sa siis laste juurest ära tulid? Kas aeti või?»

«Looma aetakse. Inimene peab ise taipama, millal paras aeg minna. Kui oskame õigel ajal uksemulgu üles leida, hoiame ära palju pahandusi ja halbu ütlemisi. Üks vanem toidab ära neli last, kui raske see tal ka ei ole, aga neljal lapsel ühte vanemat toita käib üle jõu.»

Kristjan ohkas ja lõi käega.

«Võiksid ju nendelt kohtuga nõuda,» arvas Mari.

«Kohtuga...» vajus taadi käsi koos kohvitassiga pikkamisi lauale. «Oma lihaste laste käest... ja kohtuga... Ei, kergem on nälga surra.»

Hommikul saatsid Reet ja Mari Kristjani koju ning alates sellest päevast nähti neid tihti toidukorvi ja piimamannerguga Orutare poole kõmpimas.

Möödus suvi ja sügiski hakkas lõpule jõudma. Kanaribik oli juba õitsenud ja tuhaja taeva taustal joonistasid rändlinnud kolmnurki.

Oli pühapäev. Sadas külma vihma. Suurrätti mähitud Reet ja Mari seisid kuuse all, mille kaarjad oksad ulatusid peaaegu maani.

«Ei tea, mis nad seal nii kaua venitavad, et juba tulema ei hakka?» õiendas Mari kaela Orutare poole. Reet puhus külmast kangetele punetavatele kätele ega öelnud midagi.

Mari raputas vett rätikult maha, kohendas tuules lipen-

dava juuksesalgu rätiku alla ning alustas juttu pisut teisest kandist:

«Räägitakse, et peied olevat päris kenad. Kõik olevat tipp-topp, rõivad ja kirstuke. Tütar olevat isegi toa ära ehtinud, linikud lauale pannud ja valge teki voodile.»

«Parem oleks võinud isale eluajal puhta lina külje alla panna. Nüüd ükskõik, kuidas...»

«Isal on muidugi ükskõik, aga lastel mitte. On ikkagi halb kuulata, kui rahvas räägib, et lihast isa maeti nagu kerjust.»

Reeda kadakane kepp toksas kurjalt vastu maad. Ta avas juba suu, kuid öelda ei jõudnud midagi, sest samal hetkel kostis teekäanu tagant autopõrinat.

«Tulevadki,» tõmbus Mari sügavamale kuuse alla. Reet aga ronis trotslikult lagedale, hoides käes värsket lillekimpu. Kui allalastud äärtega ja kuuseokstega kaunistatud veoauto, millel lillede ja pargade vahel asetses hall surnukirst, Reedani jõudis, lennutas see oma lillekimbu puusärgi kaanele.

Peielised pöörasid näod viskaja poole, kuid keegi ei lausunud sõnagi.

«Oleks võinud saatmagi kutsuda!» õhkas Mari, eemalduvat matuserongi silmadega saates.

«Jah, ega me nende toite ju poleks tahtnudki, aga saatma oleks küll läinud,» lisas Reet.

«Teavad ju küll, et meie olime need ainukesed, kes vana Kristjani eest ta surivoodil hoolitsesid.»

«Oma käega sulgesin ta silmakesed igavesele unele.»

«Ja mina viisin ta lastele surmasõnumi.»

Kui matuserong oli metsa vahele kadunud, ajas Mari end sirgu ja sõnas:

«Läki!»

«Läki pealegi,» nõustus Reet ning äigas käega silmanurgast pisara, Orutare Kristjani peiede ainukese.

ISA

Kui Peeter viimaks teerajale jõudis, hakkas metsa all juba hämarduma. Oli kuidagi liiga vaikne. Isegi männiladvad seisid liikumatult, nagu oleksid nad taeva taustale kleebitud või maalitud.

Peeter kohendas püssi õlal, tõmbas jahisaabaste allpool põlvi lotendavad sääred üles, et oleks mugavam astuda, ja lisas sammu.

Täna oli ta jahitask täiesti tühi ja see tegi mehe meele tusaseks. Hea seegi, et naist pole kodus. See pistaks kohe pahandama, et longid ringi, raiskad jumalamuidu aega. Ega naisel neid linnurajakaid ja jänesenatte vaja ole. Lihätünni põhi alles kaugel ja laudas seapirakas nagu karu. Lambad, kanad, haned, pardid veel pealekauba...

No küll on ikka narr lugu, kui inimesel pole enam oma naisegi üle võimu! Aga missugune vägev mees ta varem oli! Talu nagu mõis ning ümmardajad-kummardajad ees ja taga. Käsuta või kaisuta, see on sinu asi.

E-e-eh, ajad, ajad, susi neid söögu! Oli rikas peremees... Nüüd on kolhoosi ori, vilets vend, kes kardab oma naistki. Ja kuidas sa hing ei karda, kui ta on liiga tark, sinust palju rohkem teab. Oleks pidanud ta parajal ajal jätma kus see ja teine. Aga näe, juhtus nii, et tema, Peeter, kaotas pinna sootuks jalge alt. Karvapealt, et oleks läinud... No ja siis see naine hakkaski mehkeldama. Käis nädalapäevad ringi ja sokutas Peetri oma venna abiga siia aidameheks. Leib pole just viimane. Oleks võinud palju site-mini minna ja koergi poleks niutsatanud. Praegu on tema teistega võrreldes ikka söönud mees ja... üks seda va rahapurugi ole, kui vaid pea jagab ja teha oskad. Peetri pea aga jagab hästi. Või need kolhoosi seanässid ja hobusekronud siis teavad, palju nad üldse seda vilja peavad saama ja kui suur selle vilja niiskuseprotsent peab olema. Kõike seda teab aga Peeter vägagi hästi.

Jõudnud koduvärvasse, märkas Peeter, et keegi istub majatrepil. See oli kõhnuke blond tütarlaps. Ta oli nutnud,

sest silmad olid punased ja põsed käega laialihõõrutud pisaratest kräämud. Heledad juuksed olid aga põimitud patsideks ja valgete lintidega kõrva äärde kinnitatud.

«Kes sina niisugune siis oled ja keda sa siin otsid?» küsis Peeter.

«Mina olen Irja,» vastati niisuguse tooniga, nagu peaks küsijale selge olema, kes see Irja on ja mida ta siit vajab.

«Või Irja...» kordas Peeter, kellele see nimi mitte midagi ei öelnud. «Ja miks sa siis siia tulid?»

«Ema käskis.»

«Miks see ema sind siis siia saatis ja kes ta niisugune on?»

«Ema enam ei olegi. Aga enne kui ta ära suri, ütles ta, et kui teda enam ei ole, siis mingu ma oma isa juurde.»

Peetri kurku tuli kuum klimp. Alles mõne minuti pärast suutis ta küsida:

«Kas ema seda ka ütles, mis su isa nimi on?»

«Ütles küll,» elavnes Irja. «Minu isa nimi on Peeter Lohk. Ta peab selles majas elama. Ja mul on kirigi isale. Ema kirjutas ja käskis isa kätte anda.»

«Või nii...» poetas Peeter ebalevalt. «Näita mulle ka seda kirja!»

Saanud kirja, veeretask Peeter seda näppude vahel, nagu oleks see kuum kartul. Siis pistis ta kirja kuuetaskusse, sügas parema käe põidlagaga lõuga, nii et habemetüükad küüne all prõgisesid, ja küsis:

«Mida see ema veel sulle isast rääkis?»

«Rohkem ei rääkinud midagi. Varem ütles ema hoopis, et mul isa ei olegi. Siis aga, kui oli juba väga haige ja tohter ütles Liine-tädile, et ta enam terveks ei saagi, kirjutas ema selle kirja ja õpetas, kuidas ma pean isa üles otsima. Ema ütles veel, et kui isa mind enda juurde võtta ei taha ja söögiraha ka ei anna, siis ma pean selle kirja Liine-tädi kätte andma ja Liine-tädi kaebab isa kohtusse.»

«Soo-oh või kohtusse kohe... Aga kust see ema teadis, et isa just siin elab?»

«Ma ei tea, kust... aga ta teadis. Ta käskis isale veel seda näidata,» ning tüdrukuke avas peo, milles sädeles roheline kiviga kuldpross.

Peeter võttis ka prossi enda kätte ja vaatas igast küljest. Jah, selle prossi oli ta kunagi ühele oma teenijatüdurukule kinkinud.

Irja aga sädistas:

«Ema ütles, et minu isa on rikas mees, et tal oli varem suur talu nagu mõis ja sulased-tüdrukud olid ka, et tema on ka olnud isa juures tüdrukuks ja... siis ta hakkas nutma ja nuuksuma ja mina nutsin ka. Ema kartis, et ta sureb ära ja isa ei taha mind, et kuhu ma siis lähen. Ema aga ütles, et küll ta tahab, kui tal on südames inimese veri.»

«Inimese veri...» kordas Peeter pikkamisi ja andis prossi lapse kätte tagasi, kes selle jälle hoolikalt pihku pigistas. «Võib-olla ongi su isa südames inimese veri, kuid... näe, teda pole enam siin. Ta oli küll siin, aga sõitis ära. Kuhu, seda mina ei tea, ega tea siin vist keegi teinegi.»

«Kuhu ma siis nüüd lähen?» küsis laps, silmad vett täis.

«Kuhu?... Kuhu mujale kui koju tagasi.»

«Aga mul ei olegi ju enam kodu... ja ema ka ei ole. Meie toaski elavad juba teised inimesed.»

«Aga kus sa siiani elasid?»

«Liine-tädi juures,» nuuksus tütarlaps. «Liine-tädi on aga vana ja vaene.»

Peetri kulmude vahele sigines kurd, ta oli nõutu. Tüki aja pärast ta sõnas:

«Noh, eks selle Liine-tädi juurde tuleb sul ikka tagasi minna. Küll ta aitab sulle kusagile koha leida, kas mõnda lastekodusse või...»

Irja tõusis, äigas käeseljaga pisarad põselt ja astus õuevärava poole. Siis aga keeras tagasi ja puhkes uuesti nutma.

«Pime on juba,» nuuksus ta. «Liine-tädi elab kaugel... Metsas... metsas on hundid...»

«Mine siis hommikul,» nõustus Peeter armulikult. «Õösel võid lakas magada. Seal heinu küllalt. Külme ei ole. Annan veel midagi sulle peale ka.»

Ning Peeter tõi toast vana lambanahkse kasuka ja ulatas kutsumata külalisele.

Kui laps oli juba poolel lakaredelil, käskis Peeter teda oodata ja läks jälle majja. Tagasi tuli ta leivakääruga ja piimakruusiga, see on tõendiga, et tal ikka päris tõesti on tilgake inimese verd südames.

Laps sõi leiva ja jõi piima redelipulgal istudes ära, andis tühja kruusi Peetrile tagasi, tänas ja ronis lakka. Ema kirja aga unustaski Peetri kätte.

Oli juba üsna pime, kui Peeter viimaks oli oma toimetuste-talitustega niikaugel, et võis tuppa minna. Läitnud lambi, istus ta laua äärde ning avas pliatsiotsaga ümbriku.

Kirjas seisis, et tütarlaps, kes selle kirjaga tema juurde tuleb, on tema lihane tütar, kelle olemasolu teda tänini pole huvitanud. Kümme aastat on teda ema üksi kasvatanud ja teeks seda ka edaspidi, kuid nüüd ta seda enam teha ei saa, sest on kindel, et sureb. Laps olevat väga korralik, hea südamega ja õppivat hästi. Niisugust last olevat aina rõõm kasvatada ja tundku siis tema, isagi, sellest rõõmu.

Alla oli kirjutanud Elli Tormis.

Einoh, Ellit Peeter mäletab küll. Oli kena tüdruk, niisugune priske trulla. Teenis talus peaaegu kaks aastat. Kui rasedaks jäi, kihutas Peetri naine ta majast välja. Oli siis pahandustki, aga mitte eriti palju. Tüdruk ise oli uhke, ei hakanud midagi tõestama ega nõudma. Läks hoopis kuhugile teise valda ja kadus nagu vits vette.

Nüüd aga — ole lahke! — sul on tütar, kelle eest käsatakse hoolitseda! Hoolitseda... Kui igast ehalkäimisest saadud tütre eest pead hoolitsema, siis on ju õige kurat lahti. Ei, nii rumal Peeter Lohk ei ole. Ning Peeter rebis kirja pisikesteks tükkideks ja viskas pliidi alla. Tal on terve kari seaduslikke lapsi, kelle eest peab hoolitsema. Vallaslapsed aga kasvatab riik, kui neil enam ema pole. On see praegune kord mis ta on, kuid endisest on ta siiski nii palju parem, et lapsi tänavale ei jäeta. Küll sellele Elli tütrelegi kusagil koht leitakse, ilma et temal, Peetril, pruugiks oma nina tulle pista.

Hommikul äratas Peeter oma öömajalise üsna varakult, et see võiks majast lahkuda, ilma et kellelgi tarvitseks teda näha või tema siinolemisest teada.

Peetri südames leidis veelgi üks piisake inimese verd: ta andis Irjale hommikul süüa ja pani talle veel singiga võileivagi kaasa.

Laps tänas ja lippas siis jooksujalu väravast välja. Kui ta hele pea lepiku vahele kadus, ohkas Peeter suure kergendustundega, nagu oleks keegi kivi ta kaelast ära võtnud. Ta istus ukse kõrvale pingile, sirutas jalad ette ja läitis paberossi.

ÜBI, IMBI JA TEISED

«Missugune haruldus! Muinasjutuline! Kui võrratult ilus! Otse jumalik!» Nii avaldasid oma vaimustust mu külalised, seistes mu metsamajakese õuel puuri ees, kus elasid kaks neljajalgset kasvandikku — jänese- ja kassipoeg. Kuuludes erinevatesse loomaliikidesse ja omades erinevat iseloomu, suhtusid kasvandikud ka oma vaimustatud imetlejatesse erinevalt. Kassipoeg surus end ettepoole, võre vastu, ja kui keegi käe tema poole sirutas, püüdis ta seda oma käpakestega haarata, seejuures ise graatsiliselt kukerpallitades. Jänesepoeg, vastupidi, puges aga puuri kaugemasse nurka tordikarbi taha, kus oli nende magamisase, kirtsutas rahutult nina ja heitis umbusklikke pilke puuri ees seisjatele.

Jänesepoja olin ma leidnud umbes kuu aega tagasi metsast. Ta oli siis alles õige väetike ning nii naiivne, et ei osanud inimest, oma õelamat vaenlast, kartagi. Rahulikult kükitas ta madala kännu otsas nagu väike ruske lõngakera. Ta ei teinud mingit katsetki põgenemiseks, kui sirutasin käe ta järele, ei avaldanud vähimatki protesti, kui ta kojutoomiseks põue pistsin. Nii saigi sellest väiksest ruskest metsaelanikust mu lemmik, kelle heaolu ja mugavuste eest hoolitsemine muutus mulle otse kireks. Mu kasvandik harjus minuga imekiiresti ja peagi mõistsime teineteist väga hästi. Algul oli ta vähenõudlik. Kui ta minu süles oli oma kõhu sooja piima täis söönud, ronis ta mulle lõua või kaenla alla ja nohises mõnuledes.

Sedamööda kuidas ta kasvas, suurenesid ka ta nõudmised nii toiduratsiooni kui ka ruumi suhtes. Nüüd pidin talle hankima ka porgandeid ja ristikut. Viimast tuli mul katkuda kolhoosipõllult. Edaspidi tulid käibele ka haavaksad ja muud jänese menüüsse kuuluvad haljaspalad.

Peagi aga märkasin, et mu väikest kasvandikku pureb igatsus vabaduse ja küllap ka omasuguste järele. Kuid ma olin küllaltki suur egoist, et temast lahkuda. Kui

jäneseпоeg hakkas oma väikeste hammastega puuri närima, et vabadusse pääseda, viisin ma ta tuppa, kus oli muidugi avaram kui puuris, kuid see polnud siiski vabadus.

Toas olles hakkas ta ilmutama suurt uudishimu. Ta ronis lauale, toolidele, isegi õmblusmasina peale. Nuusutas ja uuris kõike, mis toas leidis. Eriti aga armastas ta istuda aknalaual ja saata läbi klaasi igatsevaid pilke metsa poole, mis vaid mõne sammu kaugusel kutsuvalt kohises.

Tabasin end mõnigi kord mõttelt avada aken ja lasta tal minna. Kuid iga kord peletas selle mõtte eemale hirm oma lemmiku saatuse pärast. Praegu polnud küll jahihooaeg, kuid loomakeste elu oli sellegipärast alati ohus. Kõige vilunumad ja jultunud küttijad olid rebased, kes suve jooksul olid nahka pannud kõik mu neli noort kana ja tagantjärele ka kuke Peedu.

Hakkasin murdma pead, kuidas teha oma lemmiku vangipõlve talutavaks. Selline teguviis ei lõhnanud küll erilise humaansuse ega õilsuse järele, kuid lootsin siiski leida midagi, mis leevendaks ta vangipõlve karmust. Olin kindel, et kui leiaksin mingisuguse sobiva olendi, kes pälviks mu lemmiku armastuse ja lugupidamise, oleks see omast kohast juba lahendus. Aga kust leida ja keda? Jumal lõi kunagi Aadamale seltsiliseks Eeva, võttes Aadama küljeluu. Mina aga polnud säärane kvalifitseeritud meister, et oleksin osanud ühest jäneseпоjast kaht teha. Ka metsast ma neid enam ei leidnud.

Asi lahenes siiski üsna lihtsalt. Ühel hommikul tuli naabrieit ja teatas muude külauudiste seas, et tema kassi-poegadel olevat juba silmad pähe tulnud. Jalamaid tõin ühe nendest oma vangile seltsiks. Kogu päeva lakkus jäneseпоeg kas heameelest või haledusest oma uut puurikaaslast, kes oli väga armetu ja saamatu. Õhtul pugesis nad koos tordikarpi vati sisse magama. Nii algaski mu kasvandike ebatavaline sõprus, mis aja jooksul süvenedes jõudis juba niikaugemale, et sõbrad teineteiseta end otseku orbudena tundsid.

«Imbike, tule ometi vaata, kui ilus nānu tādil on!» hüüdis üks mu sünnipäevakülalistest oma väikest tütrekest, kes parajasti liivaaugus torni ehitas.

Laps viskas kühvli liivale, vänderdas puuri juurde ja surus nõpsnina vastu võret.

«Tee on tiisu,» lausus ta pettunult, kui oli natuke aega puuri sisemust uurinud.

«Nänu on seal karbi taga,» osutas ema sõrmega jänesepojale.

«Nänu, nänu,» kutsus laps, põledes soovist jänesepoega lähemalt vaadata.

Tõin taldrikuga sooja piima, et selle lõhn jänesevoja taldriku juurde meelitaks. Nii ka oli. Lühikeste rütmiliste hüpetega lähenes jänkupoeg taldrikule. Hellalt lükkas jänku kassipoja veidi eemale ja asus ka ise nobedasti piima nilpima.

«Eks ole tore see nänu,» päris ema.

«Tole,» kordas laps nagu kaja.

«Kuidas jänku nimi on?» küsis Imbi ema minu poole pöördudes.

«Hüplik,» vastasin.

«Ja kassipojal?»

«Kiti.»

«Übi, Übi,» kilkas laps käsi plaksutades. «Übi on tole.»

Siis tekkis külalisel mõte lasta oma mehel Imbit koos Hüplikuga pildistada. «Saaks jumalik foto,» väitis ta. «Mis te arvate?»

Avaldasin kahtlust selle ürituse kordamineku suhtes, sest teadsin oma kasvandiku suurt vabadusiha. Ta ei jätaks kasutamata juhust võõraste käte vahelt plehku panna.

«Sellest saame üle,» arvas noor naine südilt. «Imbi ei karda loomi, hoiab teda.»

«Juku!» hüüdis ta meest, kes rehavarrega õunapuu otsast õunu alla koksis. «Tule püüa see jänesepoeg kinni ja anna Imbi kätte. Siis pildista neid koos. Saab haruldase foto.»

Juku osutus ettevõtlikuks meheks. Kõhklemata pistis ta käe puuri, rabas jänesevoja tagujalust kinni, tiris puurist välja ja ulatas selle vaimustusest lõkendavale abikaasale.

«Pane tiia,» patsutas murule istuma pandud Imbike oma põlvedele.

Sädeleva naeratusega viis noor ema rabeleva jänesevoja lapse kätte, kes tal kohe kahe käega kõrvust kinni sasis ja nii tugevasti vastu rinda pigistas, et loomake hirmunult prääksatas.

«Ärge piinake teda!» hüüdis keegi juuresolijaist.

«Lapsi peab õpetama maast-madalast loomi armastama, ja just elusaid loomi,» hiilgas Imbi ema oma pedagoogiliste teadmistega.

«Säärasest armastusest võivad nõrgad loomakesed luu-
murde saada,» lausus Hüpiku vabatahtlik kaitsja ja eemal-
dus, saadetuna Imbi ema ilusate silmade mitte just ilusast
pilgust.

«Hoia nänu kõvasti kinni, muidu nänu hüppab minema
ja siis isa ei saagi Imbit nänuga pildistada,» õpetas ema
tütart.

«Juku, kuhu sa ometi kadusid? Oled sa ka üks igavene
venivillem. Tule juba oma aparaadiga!»

Imbike surus sõnakuulelikult Hüpikut veelgi tugeva-
mini enda vastu.

Nüüd aga juhtus midagi ootamatut, mis purustas ühe
ropsuga kõik õilsad lootused mu neljajalgse kasvandiku
suhtes.

Imbike pistis järsku kisendama, nagu oleks teda tulega
kõrvetatud. Üle ta ümariku roosa põse kulgesid mõned
kriimud — Hüpiku küünejäljed.

«Issand jumal,» kiljatas noor naine hirmunult, «see elu-
kas lõhkus mu lapse näo puruks! Juku, mis sa ometi seal
konutad?! Lapsel pole enam silmigi peas, tema jändab ei
tea millega!»

Uksele ilmus jahmunud Juku, fotoaparaat rihmaga
kaelas.

«Taevake, missugune idioot sa oled! Too ometi midagi!»
ägas naine. Ta kahmas kisendava lapse sülle ja hakkas
taskurätikuga ta põske hõõruma. See tekitas lapsele valu
ja laps kisas veelgi pöörasemalt. «Imbike, jää nüüd
ometi vait! Näe, tädid naeravad,» osutas ema teistele küla-
listele.

«Nüüd tulevad toolikad välja!» ahastas laps läbi
nutu.

«Soolikad ei tule, tibuke,» lohutas ema last palele suu-
deldes.

«Kas noaga lõigates tulevad?»

«Jah, tibuke, siis küll. Nuga ei tohi puutada.»

«Kas Übi ta ei tohi?»

«Übi on päh, Übil lõikame küüned ära, et ta Imbikest
enam kriipida ei saaks.»

«Ei tohi lõigata,» pistis laps jälle kisama. «Übil on valus,
Übi toolikad tulevad välja.»

«Ära nuta, tibukey! Ema ei lõika Übi küüsi ära, Imbike on kuku laps. Ema ostab Imbile suure, suure palli.»

Tekkinud olukorda kasutas Hüplik, keda nüüd enam keegi tähele ei pannud ega imetlenud. Saanud vabaduse, lidus ta pikkade hüpetega metsa poole. Märkasin seda siis, kui juba hilja oli. Hüüdsin teda, ta peatus vaid hetkeks, aga enne kui ma ta juurde jõudsin, oli ta juba kuusetihnikus. Nägin veel vaid ta rusket selga ja pikki kõrvu sõnaljalgade vahel välkumas. Siis kadus ta silmist...

«Inimene, mida sa ometi ootad? Kas sa tahad, et laps verest tühjaks jookseb,» sõitles Imbikese ema meest, kes ikka veel oma aparaadiga kohmetult lävel seisis.

«No mida ma siis pean tegema, kas lapsel kisendada aitama või...?»

«Too midagi sidumiseks, sa igavene... ja joodi too.»

«Ei taha oodi,» pistis Imbike uuesti virisema. Nähtavasti oli ta juba joodiga tuttav.

«Jää ometi vait!» käratas ema kurjalt. «Või muidu...»

«Ära kisenda lapse peale,» astus nüüd isa tütre kaitseks välja, «heidutad tal vastu õhtut une ära, siis ei maga ta terve öö ega lase ka teistel magada.»

«No sul muidugi muud muret ei ole, kui aga saaksid rahulikult põõnutada,» nähvas naine, heites mehele hävitavaid pilke. Lapse poole pöördudes aga kudrutas ta jälle mahedalt: «Ema seob Imbikese pale kinni, siis läheme tuttu. Näe, isa tahab hirmsasti magada, norskab juba püstijalu. Päike läski tuttu, lillekesed ja linnukesed lähevad ka tuttu.»

«Tas Übi ta tudub?» küsis laps naeratades.

«Tudub, tibukey, magab püstijalu nagu isagi.»

Lapsele ei avaldanud isa nõökimine mingit mõju. Tema sellekordset huvimaailma täitis Übi, kelle juurde ta tahtis pääseda, et näha, kuidas ta magab.

«Ema, too Übi tiia.»

«Juba jälle oma Übiga,» vihastas ema. «Übi kratsib sul silmad peast välja.»

«Tahan Übi luule,» jonnis laps.

«Rumal tüdruk niisugune! Kui sa oma jonnid ei jäta, võtab ema vitsa ja annab sulle ata-ata.»

«Tas ema Übile ka annab ata-ata?» küsis laps hirmuga.

«Kui sa rahule ei jää, annab ema ka Übile vitsa,» viskas ema oma viimase trumbi.

Lapse suu kõverdus, kuid nutma ta siiski ei hakanud.

Vähe aega istus ta vaikselt, mängides oma põlvsoki tup-
sudega. Siis hakkas ta aga jälle tihkuma, nõudes, et talle
näidataks magavat Übi.

Ema pöördus nüüd palvega minu poole, et ma näitaksin
ta tütrekesele seda jäneseniru.

Vastasin, et näidata ma Hüpikut enam ei saa, sest ta
putkas metsa, kust teda vaevalt veel leida võib. Mu küla-
lise silmist volksatas minu poole umbusklik ja isegi tauniv
pilg. Ta hammustas huult ja lausus:

«Ah nii... Küll ta vist tuleb metsast tagasi, kui meie
ära söidame.» Lapsele aga käratas ta: «Lähed magama!»

Paistis, et mu külaline ei uskunud Hüpiku põgenemist ja
oli arvamisel, et olen jänesepoja meelega kuhugi ära peit-
nud. Oli piinlik, kuid mul polnud millegagi vastupididist
tõendada.

Imbi aga oli sattunud jonnihooгу ega tahtnud magama-
minekust midagi kuulda. Ei aidanud ema meelitused ega
isa lubadused Übit homme üles otsida ja Imbikese juurde
tuua. Tõinamine jätkus.

Siis äkki haaras noor ema oma kukulapse endale põlve-
dele ja plaksis ta pehme koha laiguliseks.

Nüüd üürgas laps otse kõrvulukustavalt. See uus nutu-
purse kutsus mu külalised jälle lähemale.

«Säh, võta oma jonnipunn,» tõukas ema lõpuks lapse
isa juurde, kes kiljuva ja rabeleva puntrakesega nobedasti
majja taandus. Ümberolijad eemaldusid vähehaaval.
Kohale jäi vaid üks — Imbi ema. Ta seisis hetke nagu aru
pidades, langetas siis pea pihlaka najale ja hakkas nuuk-
suma. «Säh sulle nüüd võitjat!» mõtlesin ja mul hakkas
naisest kahju. Kuid ta ei lasknud ennast kaua haletseda.
Ajanud end sirgu, lõi ta pea uhke nõksuga püsti ja astus
sõjaka rühiga maja poole. Oli kindel, et Jukul läheb nüüd
kehvasti. Minuti pärast lendaski Juku majauksest välja
nagu šampanjapudeli kork ning laskis traavi metsa poole.
Taipasin, et talle on tehtud ülesandeks Hüpik iga hinna
eest üles otsida. Otsustasin Jukule appi tõtata. Koos tuus-
tisime metsa majast teeni läbi. Hüpikut me muidugi ei leid-
nud. Tulime noruspäi koju.

Jõudnud tagasi, leidsin, et õu oli vahepeal muutunud.
Kõik mu külalised olid jälle sõõris. Keset sõõri istus toolil
viide kinklisse vajunud Imbi ema, kelle pea oli mähitud
märja käterätikusse.

«Mis siis nüüd on juhtunud?» küsisin.

«Migreen...» sosistas keegi külalistest salapäraselt ja nii hirmunud näoga, nagu oleks veel ei tea mida koledat oodata.

«Millest niisugune nuhtlus võis tulla?»

«Eks ikka sellest samast Imbi- ja Übi-loost,» vastas sama külaline. «Ja ka sellest, et läksite Jukuga metsa,» lisas teine.

Olin rabatud. Kuid ütlejatel näis õigus olevat, sest märja käterätiku alt kiiskas teravapilguline silm, mis oli suunatud meie mõlema poole otsekui teleskoop uuritavale taevakehale. Noogutasin süüdlaslikult, sest öelda ei saanud midagi — olime ju koos metsas käinud.

Haige liigutas end ja lausus surija häälega:

«Juku, tule minu juurde! Tead ju, et mul on siis kergem, kui sa minu juures oled.»

«Kohe, kullake,» ning Juku nõksatus sõduri kombel sirgu ja asus haige kõrvale nagu valvepostile.

«Anna mulle migreniini!»

«Ei ole kaasas, mu armas. Andesta!»

Haige ohkas ja vajus hoopis kokku, nagu oleks ta selle ohkega oma viimase jõuraasukese välja ohanud.

«Missugune... hoolimatu käpard,» sosistas ta ja hakkas tasa nuuksuma.

Mul tekkis soov seda jonni ja jõuetust sellest noorest tugevast naisest oma käega välja raputada, kuid... külaliste vastu peab ju viisakas olema. Peitsin sügelevad käed selja taha ja tegin pingutusi, et meelde tuletada, kuhu olin pannud nuuskpiirituse pudeli.

Juku silitas ja paitas naise pead, käsi, õlgu. Ilmselt tahtis ta naist uskuma panna, et ta talle väga kaasa tunneb.

«Teeskleb, mait,» mõtlesin ma, sest olin märganud kavalat muiet Juku langetatud näol. Siis hakkas väike Imbi toas virisema, hüüdes ema.

«Mis sa minust lakud,» käratas naine oma lohutajale ja tõukas ta käe järsult eemale. «Parem mine vaata, mis lapsel viga on. Võiksid talle ometi midagi anda — kas või palderjani...»

Muidugi palderjani — kuidas see ometi mulle varem pähe ei tulnud?! Ruttasin tuppa, leidsin palderjanipudeli, andsin tütrele viis ja emale viiskümmend tilka.

Imbike pillas oma portsjonist osa padjanurgale, kuid rahunes siiski. Ema aga hakkas pärast võtmist veel enam märatsema.

Eelistasin jääda Imbikese juurde, kes oli juba nutu unustanud ja tahtis teada, kas isa Hüpiku üles leidis.

Ütlesin, et Hüpik oli juba magama uinunud, et isa ei raatsinud teda äratada.

«Tas Übi metsas ei kalda?»

«Ei karda.»

«Tas Übil on külm?»

«Ei ole.»

Kui olin lõpetanud jutustuse sellest, kui tore ja hea on praegu Hüpikul teiste jänkude seltsis, kuidas ta rõõmustab, et enam puuris ei ole, kus oli kitsas ja igav, oli Imbi juba uinunud, õnnelik naeratus näol.

Sulgesin akna, et Imbi und ei segaks ema hädaldamine...

NAISED OMAVAHEL

Neid oli vaid kaks. Ja ega neid selles korteris rohkem elanudki. Nende jutuajamine toimus ühisköögis nagu naabrinaiste jutuajamised tavaliselt ikkagi.

Ulle, pikk kõhetu brünett, prillid ninal ja köögipõll ees, tagus puuhaamriga lihatükke. Pliidil särises juba ootav pann.

Ullel oli alati kiire. Tal oli mees ja kolm last. Ta töötas õpetajana. Ühiskondliku töö korras aitas ta veel järele mahajäänud õpilasi, aga mitte oma klassist, sest temal neid ei olnud, vaid kogu kooli omi. Neid kogunes nii palju, et Ullel kulus nende jaoks iga päev oma kaks-kolm tundi.

Tema korterinaaber ja köögikaaslane, blond ja madal matsakas Pärja, seisis akna all, seljas sügavalt dekolteeritud kleit, peas moodne soeng, ja levitas parfüüme. Tema ei töötanud, ka ühiskondlikke kohustusi tal polnud, kuid aega oli tal alati palju vähem kui Ullel.

Kui Pärja kööki tuli, pidas Ulle ikka mõistlikumaks eest ära minna, või kui see antud hetkel võimatu oli, siis vähemalt nii kokku suruda kui vähegi võimalik.

Pärja polnud iseloomult halb naine, kuid ta oli närviline nagu ikka naised, kelle aeg kulub külaskäikude ja kohvikute peale ja kellel puudub teenija, kes kodu korras hoiaks. Etikett aga nõudis, et ka kodu peab korras olema. Mahutada kõiki oma toimetusi-talitusi kõigest kahekümne nelja tunnilisse ööpäeva Pärja ei osanud ja polnud siis ime, kui vahel süda täis sai ja närvidki aja jooksul rikki kippusid minema. Närviliste naiste all on aga kohustatud kannatama eeskätt arstid, naabrid ja kodakondsed.

Täna Pärja lõunat ei valmistanud, sest meest polnud kodus ja ta ise kavatses koos tütreaga lõunastada restoranis. Kööki tuli ta vaid selleks, et Ullelt välja uurida, mida see arvab Ubinast, kelle perekonnaasjad olid praegu kõneaineks.

Et Ulle teiste inimeste perekonnaasjades sorida ei armastanud, seda Pärja teadis, kuid antud juhul võis just Ullelt

kõige huvitavamaid ja täpsemaid andmeid saada, sest Ubin oli Ulle koolivend ja nende perekonnad käisid omavahel läbi.

Pärja suunas vidusilmse pilgu pigimustaks värvitud ripsmete alt naabri näole. Aastate jooksul oli ta harjunud viimase näost taipama, millal missugust juttu võib alustada. Praegu oli Ulle nägu küll üsna tuim ja kinnine, kuid erilist eemaletõrjuvust polnud märgata. Pärja kohendas vabarnavärvilise küünega moodsalt kammitud juukseid ja alustas:

«Kas olete kuulnud, et Ubin on töölt vallandatud ja võib-olla lendab parteistki välja?»

Ulle käes peatus hetkeks haamer.

«Ei tea. Pole teda juba ammu näinud,» vastas ta silmi tõstmata.

«Aga sellest räägib ju ometi terve linn.»

«Võib-olla. Pole kuulnud.»

«Ärge teeselde,» ägestus Pärja. «Kogu linn on kõmu täis, teie aga — pole kuulnud!»

«Tõesti pole midagi kuulnud.»

Pärja kehitas õlgu. Niisugune on see tema naaber! Niisuguse kõrval võib igavuse kätte ära surra. Kunagi ei tea ta linna kõige tähtsamaid uudiseid. Või teeskleb, et ei tea? See pole naine, vaid kasekäs. Lausa ime, et mees pole teda veel koos ta portfelli ja õpilaste vihikutega maha jätnud. Naises peab olema parasjagu kõike, nii edevust, sarmi, uudishimu kui ka koketsust. Vastasel korral pole ta naine.

Äkki levis üle Pärja oskuslikult mingitud näo naeratus. Õnnelik juhus tuli talle appi.

«Palun vaadake nüüd oma silmaga,» kutsus ta Ullet käeviipega akna juurde. «Näete, seal see kangeline lähebki oma uue huviobjektiga ja pealegi veel käe alt kinni. Tore küll lööberdada niimoodi päise päeva ajal demonstratiivselt mööda linna. Mida see Ubin õige mõtleb?»

«Aga see on ju ta õetütar,» naeratas Ulle ja läks oma lihapani juurde tagasi.

«Kas tõesti?» imestas Pärja, pettumusvarjund hääles, kuid toibus samas. «Võib ju olla,» lausus ta, «et see seal on tõesti ta õetütar, aga see ei tee olematuks fakti, et ta oma naise ja laste juurest ära läks ja et tal teine on.»

«Teate te siis seda teist?»

«Minul pole vajagi teda teada. Ja ma ei tahagi niisugusest midagi teada. Kas sellest veel küllalt pole, et selle kooli õpetaja, kus õpib minu ainus laps, on kaotanud oma moraalse palge. Ma ainult imestan, kui vähe tunnete te oma isiklikke tuttavaid ja...»

«Ma usun siis, kui Ubin mulle oma suuga ütleb.»

«Tähendab, terves linnas on siis vaid üksainus inimene, keda teie usute, ja see inimene on Ubin,» salvas Pärja. Küsimus oli aga niivõrd huvitav, et ta unustas pahameele ja jätkas hetke pärast:

«Muidugi on mehele väikene kuramaaž alati lubatud. Selles on isegi omajagu pikantsust ja... Oleme ju kõik täisealised inimesed ja ingel pole meist keegi, kuid käituda nii, nagu teeb seda Ubin, on häbematu, lihtsalt jube,» ning Pärja väristas oma dekolteeritud õlgu, nagu oleks keegi talle konnapoja krae vahele poetanud. «Praegu just külastas mind kooli direktori asetäitja abikaasa õde neiu Viiving ja rääkis, et kogu kooli kollektiiv mõistab Ubina ühel häälel hukka.»

Ulle kõhnale näole ilmus pooleldi irooniline, pooleldi nukker naeratus, kui ta küsis:

«Kas nende hukkamõistjate hulgas on ka neiu Viiving ise?»

«Aga muidugi,» vastas Pärja kähku. «Teisiti ei saa see ju ollagi. Ka tema on selle kooli pedagoog ja ka temale on kooli au kallis.»

«Aga kas neiu Viivingu enda suhted kooli direktoriga, kes on samuti perekonnainimene, ei määri või ei riiva seda kallist kooli au?» küsis Ulle pealtnäha rahulikult, kuid ta kõhnad põsed löid õhetama.

«Aga kullake,» laotas Pärja armulikult naeratades käsi, «sellest ei tea ju keegi. Ka teie poleks sellest kunagi teada saanud, poleks ma ise teile seda saladust välja lobisenud. Paljugi mis inimeste vahel võib juhtuda, ega seda saa siis kogu ilmale kuulutada. Kui me hakkame arutama seda, mis toimub kulisside taga, siis...»

«Tähendab, kui pole tabatud, pole varas?»

«Vähemalt karistada ei saa kedagi, keda pole teo pealt tabatud. Ja keegi ei mõista ju Ubinat hukka selle eest, et... Kuid ärge tehku seda nii lohakalt, kõikide silma all. Saagu aru, mida võib ja mida mitte.»

Ulle ei vastanud. Vaikis ka Pärja. Ainult pann särises pliidil.

Hetke pärast ohkas Pärja:

«Pole mul õnne nende koolidega. Mullu tuli Õie poole õppeaasta pealt teise kooli üle viia, sest üks vallaline õpetaja sai lapse. Tänavu jälle see Ubin oma armulooga. Kas või ära panegi last kooli.»

«Nüüd võite tütre endisesse kooli tagasi viia,» soovitas Ulle, «sest see õpetaja on nüüd oma lapse isaga seaduslikus abielus ja laps pole enam vallaslaps.»

«Seda ma tean,» venitas Pärja nina kirtsutades, «kuid ta sai selle lapse ikkagi enne abiellumist ja tal on plekk küljes, mida ei saa olematuks teha.»

Nüüd ohkas Ulle. Vaikunud hetke, küsis ta:

«Aga mida teeksite te siis, kui teie Õiega juhtuks midagi niisugust, nagu selle õpetajaga, kelle pärast te olite sunnitud oma tütre poolelt õppeaastalt teise kooli panema?»

«Minu Õiega?» kokkus Pärja ja taandus pliidi juurde nurka.

«Jah, teie Õiega.»

Pärja näol peegeldus hetkeks kohmetus. Siis aga lõi ta pea uhke nõksuga püsti ning lausus iga sõna rõhutades:

«Seda ei juhtu mitte kunagi.»

«Võimalik, et ei juhtu. Aga kui juhtuks?»

«Seda ei juhtu,» kordas Pärja kindlalt. «Ma ei või pead pandiks panna selle peale, et mu kunagine väimees saab neitsiliku naise, kuid kindel on see, et vallaslapse ei saa minu majas kunagi olema.»

«Aga kas olete mõelnud sellele, kuidas mõjub Õiele see, et te teda kohvikutesse ja mujale kaasa võtate?»

«Taevake,» lõi Pärja käsi kokku. «Kuidas ma siis teisiti saan? Ma ei või ju dekaaniga kahekesi einestama minna. Siis on kogu linn kisa täis. Kui laps on kaasas, pole kellegi midagi ütlemist.»

«Aga laps ise?»

«Ah, mis nüüd tema! Sööb šokolaadi ja on vait.»

Ulle hakkas nõusid pesema. Pärja vaatas, kuidas ta käed harjunud liigutustega taldrikuid veeretasisid, ning tal hakkas isegi kahju sellest kõhnast naisest, kes alati midagi tegi. Isegi kinos ja teatris käis ta harva ja sedagi koos perega või oma õpilastega. Kas maksab olla selleks naine, et alati murda vaid tööd, tööd ja tööd. Töö tapab pikapeale hobusegi ära. Hoopis teine asi on elada nii, nagu elab tema. Pärja naeratas endamisi. Huvitav, mis teeksid tema

mees ja dekaani naine, kui nad ühel ilusal tunnil näeksid, kuidas dekaan salamahiti laua all tema kätt pigistab, ja kui nad teaksid, et dekaan juhtub külla tulema just siis, kui Otil on ülikoolis loengud. On see hea või halb, selle üle Pärja ei juurdle. Tal on sellestki küllalt, et niiviisi on lõbus. Ja miks ei peaks siis temal lõbus olema? Kõik jääb ju endiseks ja... Pärja ei tea ka seda, kas ta tahaks olla dekaani seaduslik naine. Ei vist. Dekaan armastab napsitada ja võib truudust murda. Seaduslik naine peab kõik ära kannatama. Tema aga... Ja Ott arvab vist tänapäevani, et tal on nii pime naine, et ei näe sedagi, et sellel sugulasel, kes oli paar aastat tagasi nende juures koduabiline, on poeg, kes sarnaneb otse üllatavalt Otiga. Tüdruk saadeti õigel ajal maale tagasi ja skandaal jäi tulemata. Aga unustanud Pärja seda ei ole. Nüüd töötab tüdruk kolhoosis ja toidab oma last ja kõik on nii, nagu olema peab. Pärjal pole ka selle vastu midagi, kui Ott vahel vaese sugulase pojale saapad ostab. Saapad ei maksa ju palju.

Maja ees tuututas auto.

«Oi, juba tuligi,» kiirustas Pärja minekule.

Mõne minuti pärast istus ta koos tütreaga autosse, et minna restorani...

SINISED JÄÄKILLUD

Palju oli öeldud teineteisele kibedaid sõnu. Nüüd istus Leida akna all, hoides põlvedel imikut, kes oli uinunud, visates prisked käekesed üle pea. Vanemad lapsed, viieaastane Vello ja kolmeaastane Jüri, surusid end ema vastu ja heitsid arglikke pilke isa poole, kes seisis ukse all, kaabu sügavalt pähe vajutatud, ja mähkis kaela ümber salli.

Tuba oli poolhämär. Näärikuuse ladvas, mis ulatus pea-aegu laeni, põlesid veel mõned küünlad pika punakaskollase leegiga. Üks küünal oli viltu vajunud ja ta leek riivas kuuseoksa, mis pragises ja suitses.

«Ema, näälikuusk põleb ära,» ütles Jüri, ja nagu ehmu-des oma häälest, lõi silmad maha ja pistis sõrme suhu.

«Põlegu,» ütles Leida ükskõikselt. Tal oli praegusel hetkel täiesti ükskõik, mis saab sellest kuusest, mis tuleb täna-homme nagunii välja visata. Mis on see vilets kuuseke võrreldes kahe inimese õnnega, mis mõni aasta tagasi säras nendesamade seinte vahel. Kuhu oli see soojus ja sära kadunud nüüd? Kust tuli see kõledus, ükskõiksus, sallimatus? Kuidas võis Endel teda visata nagu koera kalossiga?

Nendele küsimustele ei osanud Leida vastust leida ja talle näis, et keegi ei oska vastata ega seletada, miks armastus põleb ära nagu küünal näärikuuse küljes. Enne kustumist hakkab ta samuti suitsema ja levitab rasket hõngu, mis teeb kooselu piinavaks ja võimatuks.

Uks klõpsatas. Leida tõstis silmad, kuid ta pilk pörkas vastu tühjust. Endlit ei olnud enam.

Kuusk hakkas ta silmade ees kõikuma ja virvendama. Ta surus kuuma otsaesise vastu külma aknaruutu — ja nuttis. Viimase küünla leek hakkas võbisema, venis tohutu pikaks ja kustus. Tuba muutus pimedaks.

Kostis kolinat. Keegi lohistas põrandat pidi tooli. Siis

muutus tuba äkki valgeks. Leida vaatas ringi. Toolil seisis Vello, väike sõrm lültil, nägu õnnest särav.

Valgusega tuli tagasi teadvus ja tung tegutseda. Leida tõusis. Nemad Endliga olid tänini maganud laial kušetil, mis võttis enda alla peaaegu pool tuba.

Nurgeti akna alla asetatud kirjutuslaual lebasid veel mõned Endli raamatud. Portfell oli aga lauanurgalt kadunud.

Leida korjas raamatud kokku ja pistis laualaekasse. Siis tõstis ta põrandalt oma kalossi, millega Endel oli teda visanud, ja viis ukse juurde nagi alla. Teinud poistele aseme, riietas ta lahti Jüri, hõõrus niiske käterätinurgaga ta käed ja näo puhtaks ja pani voodisse. Laste pesemiseks polnud tal täna tuju. Vello oli juba «täismees» ja pesi ennast ise, ehkki tegi seejuures kõhu märjemaks kui näo. Tema tuli toime ka lahtirõivastumisega. Ainult sukatripid ei tahtnud väikeste sõrmede sõna kuulata ja emal tuli neid õhtul lahti teha ning hommikul kinni panna.

Kui lapsed olid voodisse pandud, korjas Leida Helle mähkmed ja nartsukesed kokku. Nendest lapikestest oligi tänane tüli alguse saanud. Tülisid ja pahandusi oli varemgi olnud, küll laste kisa, küll mängude ja kolu, aga samuti ka mähkmete pärast. Endel müra ega lappe ei sallinud. Kuid lapsed olid olemas, nad vajasisid mänguasju ja mähkmeid, nad tahtsid mängida ja kilgata. Et köök ja vannituba olid ühised korteri teiste elanikega, kes ei sallinud mähkmeid ega lubanud neid riputada ühiselt kasutatavatesse ruumidesse, siis tuli need paratamatult tuppa panna. Kui Leida tööl ei käiks, võiks ta ju neid lapikesi pesta ja kuivatada siis, kui Endlit kodus ei ole. Kuid nüüd võib ta lastega ja nende asjadega tegelda vaid õhtuti ja pühapäeviti. Sellest peaks Endel küll aru saama. Ka ei mõista Leida, kuidas puhas valge lapike võib segada töötamist! Endlit aga segab. Tema ei saa oma väitekirja kirjutada, kui toas ripuvad laste esemed. Samuti on ta pahane, kui teda ei oota hommikul puhas särk või püksiviigid pole küllalt värsked. Endel tohib ja võib pahane olla, võib turtsuda, sest tal on selleks õigustus. Ta on uhke oma sugupuule ja perekondlikele traditsioonidele. Tema arvates ei sobi mehel üldse, veel vähem professor Kauge hästikasvatatud ainsal pojalt, tegelda majapidamise ja lastega. Teda viis meeleehteile, et tal on kolm last, ja ta heidab laste olemasolu igal võimalikul ja võimatul juhul naisele ette kui hoolimatust

tema vastu. Milleks on neid nii palju vaja ilmale tuua?! Ühest oleks küllalt olnud. Kuidagi võib leppida ka kahega. Aga kolmas?...

«Ema, kas isa varsti tuleb?» küsib Vello voodist.

Et Endel enam tagasi ei tulegi, seda Leida ei uskunud, samuti ka seda, et ta läheb ja joob ennast täis. Nii palju arvas ta oma meest tundvat. Professor Kauge sugupuus ei olnud joodikuid, selle üle oli uhke nii isa kui poeg. Selles perekonnas peeti rangelt kinni headest kommetest, austati teadust ja pühendati end teadusele.

Kas professor Kauge perekonnaelu oli õnnestunud kui ta poja oma, seda Leida ei teadnud. Ta teadis vaid seda, et Endli vanemad olid olnud nende abielu vastu. Nad olid oma pojale eluseltsiliseks valinud ühe kolleegi tütre. See aga Endlile ei meeldinud. Leidasse armus ta juba kohtumise esimesel õhtul ning abiellus temaga vastu vanemate tahtmist. Pulmad peeti küll Endli vanemate kodus. Aga pärast pulmi ei kutsunud Leidat sinna enam korragi.

Endli kaudu teadis Leida, et mehe vanemad ehitavad oma individuaalelamule teist korrust. See pidi saama pojale: kaks tuba Endlile ja Leidale ning üks tuba lastele. Ühest küliest röömustas see Leidat, kuid teisest küliest tekitas muret, et eraldi lastetuba võib viia isa lastest täielikule irdumisele. Kuidas aga kujunevad vahekorrad tema ja Endli vanemate vahel ühise katuse all?...

Kellaosutid näitasid juba teise jaanuari neljandat tundi, kui uni Leida piinlemisele viimaks lõpu tegi.

Kui Leida järgmisel hommikul oma kolme lapsega toast väljus, vaatasid naabrid talle paljuütleva pilguga järele. Keegi ei küsinud midagi, kuid nende nägudelt võis lugeda, et neile polnud teadmata Kaugete perekonnatüli, samuti ka see, et Endel oli ära läinud.

Leida viis poisid lasteaeda ja tõttas pooljoostes edasi, et Helle lastesõime viia ja tööle mitte hilineda.

Õhtul oli toaukse vahele pistetud kiri. Leida sõrmed värisesid ümbrikku avades. Kiri aga polnud Endlilt, nagu ta oli oodanud, vaid Kundast ema käest, kes teatas, et ta on juba pikemat aega haige ja palus tüdart ennast vaatama tulla.

«Isa ei olegi veel?!» imestas Vello tuppa astudes.

«Küll ta tuleb,» rahustas Leida last ja läks kööki.

Möödusid päevad, nädalad. Endel aga ei tulnud.

Saabus kevad. Aias õitsesid nartsissid ja turul müüsid lillenaised punaseid tulpe.

Punased tulbid ja valged nartsissid ehtisid ka Leida lauda. Täna oli laual aga veel suur sünnipäevakringel ja neli küünalt. Päevakangelane oli Jüri, kelle neljandat sünnipäeva pühitseti. Leida ema ja naabritädi kandsid köögist sööke lauale.

Pidutuju oli täies hoos, kui telefon helises. Leida võttis toru hargilt. Mida kõneldi, seda toas viibijad ei kuulnud. Nad nägid ainult, et Leida nägu muutus kahvatuks ja kuldude vahele tekkis sügav kurd.

«Endel tuleb siia,» ütles ta.

Vello plaksutas käsi, Leida ema ja naabrinaine vaatasid teineteisele otsa ja kadusid kööki.

Leida istus ja vaikis. Kuidas oli ta Endlit oodanud!... Aga nüüd, mil see võis iga minut uksest sisse astuda, tundis ta äkki, et ei taha, et mees tuleb. Missuguse näoga ta küll tuleb? Kas väarikalt ja soliidset, nagu poleks midagi juhtunud, või ehk kannatajana, kellele on tulist ülekohut tehtud? Miks ta üldse tuleb?... Kas pojale õnne soovima või perekonnaga vahekordi reguleerima.

Sajad mõtted jõudsid Leida peas tekkida ja kaduda, enne kui viimaks uksele koputati ja Endel vastust ootamata sisse astus. Ta oli endiselt korrektne ja väarikas, suudles naise kätt, patsutas Vellot põsele ja ulatas Jürile suure šokolaadikarbi. Lõpuks astus ta Helle voodi ette ja ulatas ka temale paki, milles oli kummist hani.

«Näe, kui suureks kasvanud!» imestas ta. «Ja missugune tore tüdruk! Kuule, mulle näib, et ta on isegi minu nägu. Mis sa arvad?» küsis ta Leida poole pöördudes.

«Jah, ta on tõesti isegi sinu nägu, kuid sellest pole midagi. Halvem oleks, kui tal oleks ka sinu iseloom.»

Endel hammustas huult.

«Pole märganud, et minu iseloomu kohta oleks kaebusi olnud,» ütles ta lahtise akna all astudes. Siin, avatud akna all, meenus nii mõnigi pildike minevikust. Esmakordselt olid nad siin seisnud kahekesi kuus aastat tagasi. Kui valatu ja lõbus oli Leida siis! Tollal õppis Leida esimesel, tema kolmandal kursusel. Kui ümarikud ja sametised olid siis Leida põsed! Ja missugused jumalikud blondid patsid!

Endel oli suur esteet, armastas ilu ja harmooniat. Ja võib-olla et see oligi tema õnnetus. Võib-olla sellest tulidki

tülid laste mänguasjade pärast, mis vedelesid põrandal, ja mähkmete pärast, mis rippusid nõõril ning tegid toa labaseks ja maitsetuks.

Endel vaatas vargsi naisele. See Leida, kes istus praegu laua ääres, polnud enam niisugune nagu see kunagine siin akna all. Ta oli muutunud, isegi väga palju. Põsed olid kahvatud, nägu ovaalne, vaade nukker. Ent ta oli siiski ilus. See uus, nukker ja küps ilu võlus omamoodi ja Endel ei teadnud, kumb Leida on võluvam, kas see vallatu plika, kes kunagi kõige üle naeris, või see nukker naine seal laua ääres.

«Leida! Ma tulin täna selleks siia, et sinuga rääkida.»

«Räägi!»

«Ma mõtlen, et... meie ei tohi nii rumalalt lahku minna.»

«On siis lahkuminekuks erilist tarkust tarvis?»

«Oled sa ikka veel pahane?»

«Pahane? ... Ei, pahane ma ei ole. See on midagi muud, mida sina kunagi ei mõista. Ilma selle mõistmiseta aga ei saa meie koos elada.»

Endli kulmud kerkisid. Ta oli oodanud pisaraid, etteheiteid, isegi seda, et teda võidakse uksest välja ajada, kuid mitte mingisugust tõrjuvust. Kas siis see naine tõesti teda enam ei armasta? See oli uskumatu ja... solvav. Leida peaks sellele mõtlema, et tema pole ainuke naine maailmas ja Endel Kauge pole mees, kelle eest naised põgenevad.

«Veel tahaks,» hüüdis äkki Jüri tühja šokolaadikarbi põhjale rusikaga trummeldades.

«Taevakel!» kohkus Leida. «Kes siis korraga nii palju šokolaadi tohib süüa?»

«Aga miks ei tohi?» küsis Jüri süütu näoga, lakkudes šokolaadiseid sõrmi.

Kui Leida läks kööki lapsi pesema, käis Endel toas edasi-tagasi, imestades, et Leida oli osanud toa nii sättida, et isegi käimiseks oli veel ruumi. Ta seisatas Helle voodi ees. Laps magas, suur täispuhutud hani rinnal. Ta põsed õhetasid ja kõrgel valgel laubal ilutsesid tumedad juukse-rõngad. «Ilus laps,» mõtles Endel. «Ta on vist ikka päris tõesti minu moodi, vähemalt kulmud ja juuksed on minu omad. Kui ta poleks tütar, tuleks talle võib-olla ka minu mõistus pähe. Tüdrukutele aga ei tule mehe mõistus...»

Tuppa tormasid naeru lagistades poisid ja nende kannul Leida.

Endel kutsus poisid enda juurde ja andis neile «Konstruktori».

«Jüri, vaata, mis isa töö!» kutsus Vello venda. Ka Jüri tuli lähemale. Isa käte all valmisid kraana, traktor, auto ja palju muud.

«Noh, näidake nüüd, et ka teie meistrimehed olete ja ehitada oskate,» ütles Endel «Konstruktorit» poiste kätte andes.

Töö läks lahti.

Endel tegi Leidale ettepaneku parki jalutama minna. Vaikides astusid nad põlispuude all. Liiv krigises tasa, kusagil sädistas linnuke. Jõge polnud näha, kuid õhus oli tunda jahedat hingust. Endel võttis naise käe alt kinni. Leidale tundus, et sõrmed, mis ta käsivart hoiavad, väri-sevad. Ta astus kui unes. Hea oli toetuda sellele tugevale käsivarrele. Praegusel hetkel oleks ta võinud selle mehe kõrval minna kas või maailma lõppu.

Nad olid jõudnud jõe äärde vanade remmelgate alla.

«Kas mäletad seda puud?» osutas Endel längus leinapajule, mille nõtked oksad riivasid veepinda. «Kas mäletad, mis sa kunagi ütlesid selle puu all?»

«Mäletan.»

«Kas sa ei tahaks seda korrata?»

Leida kehtas õlgu. «Siis ma ei valetanud. Nüüd aga... ja milleks see kõik...?»

«Leida!»

«Mis?»

«Unustame kõik ja alustame elu otsast peale.»

«Ja sa arvad, et see on võimalik?»

Endel vaikis ja urgitses kinganinaga liiva. Jõge mööda kihutas turtsudes mootorpaat. Tasase ohkega veeresid lained kaldaliivale.

«Kõik on võimalik, kui meie tahame,» ütles Endel viimaks.

«Ei, sõber, paljast tahtmisest on siiski vähe.»

«Muidugi peab ka armastus olema. Ma mõtlesin, et see on iseenesest mõistetav.»

«Sa oled siis kindel, et armastus on veel olemas?»

Leida hääl oli kume ja kostis nagu kaugusest. Endel otsis ta silmi, need aga olid kusagil kaugel, eemal.

Endel haaras naise käed, mis olid külmad nagu raid-

kujul. Äkki lõdvenesid Endli käed ja vajusid pikkamisi külgedele. Ta vaatas õudusega naisele, kelle poolkinniste laugude alt vaatasid talle vastu kaks sinist jääkildu.

«Leida, sa ei armasta enam!» kogeles ta taganedes.

Naine ei vastanud.

Endel keeras pikkamisi ümber, astus kõnniteele ja läks. Ta oli veidi vimmas ja näis selja tagant vanana ja väsinuna. Leida saatis teda pilguga, kuni mehe kuju pika musta kriipsuna puude vahele kadus. Siis vajus ta pea leinapaju lookas seljale ja õlad vappusid tagasihoitud nuuksetest.

NAGISEV TREPP

Kui Reet tänavanurgale jõudis, aeglustas ta sammu. Siit paistis juba vana tuttav pappkatusega puumaja, mis oli talle paljude aastate vältel peavarjaks olnud.

Siin oli kõik ammu nähtud, ajju sügavalt sööbinud, oma-seks saanud. Needsamad luitunud seinad, väike rõdu maja tänavapoolsel küljel, pruuniks värvitud kahe poolega prangunenud paraaduks, milleni viis kaks kulunud trepiastet, koridor, nagisev puutrepp ja numbrid korteriustel — kõik nagu alati.

Reet seisatas hetkeks trepiastmel, siis avas ukse. Siin ta on see vana tuttav trepp keskelt lohkukulunud astmetega! Kunagi lippas Reet seda treppi mööda üles-alla, tajumata oma keha raskust. Täna aga tundusid jalad mitmepuudastena, tammepakkudena ja süda oli nii raske, nagu oleks sinna kogu tänava kivid kokku kantud. Ka pead ei jaksanud Reet püsti hoida. Ikka vajus see longu ja tõmbas seljagi looka. Nii raske südamega nagu täna ei ole Reet veel kunagi sellele trepile astunud, isegi mitte siis, kui hoidis näppude vahel Peebu surmateadet. Siis kaotas ta mehe, nüüd aga — kõik.

Peep langes teisel sõja-aastal. Kaua leinas Reet meest, pole praegugi teda unustanud. Peebust jäi Reedale poeg Rein, seesama Rein, kes nüüd...

All kolksatas paraaduks. Reet võpatas ja ajas end sirgu. Jalad olid aga nagu trepi külge tinutatud — ei liikunud paigast.

«Tere ööset!» kostis Reeda selja taga tuttav kõme hääl.

«Tere,» surus Reet vaevaga sõna suust.

«Kas juba töölt?»

«Jaan,» vastas Reet kõssi vajudes. Tal oli raske valetada, kuid tõtt ka ei suutnud öelda. Kuidagi ei avanenud suu ütleva, et ta pole täna tööl olnudki, et tuleb hoopis miilitsast. Oh, las olla! Nagunii saavad homme teada.

Naaber möödus, trepiastmed nagisesid ja varsti krigises

lukuaugus võti. Ka Reet jõudis viimaks oma korteri ukse taha. Kaua otsis ta võtit. Siis meenus talle, et ta oli võtme ennist miilitsa kätte andnud.

Reet vajutas lingile. Uks avanes. Toast lõi vastu vänget viina- ja tubakahõngu. Toolid laua ümber olid segi paisatud. Ühel seljatoel tolknes kirev kaelaside, teine tool oli ümber lükatud. Laual vedelesid tühjad viinapudelid, toidujäätmed ja suitsukonid.

Reet tõstis ümbertõugatud tooli üles ja istus sellele, toetudes küünarnukkidega lauale. Ta pilk peatus soome pussil, mis oli löödud otsapidi leiva sisse. Reinu puss! . . .

Ammuks see oli, kui Rein istus sama laua taga ta süles, pudipõll lõua all, ja sõi teelusikast. Nüüd aga . . .

Reeda silme ette kerkis kaks Reinu: üks väike, armas, korralik, sõnakuulelik, teine aga see, kelle miilitsad äsja ära viisid. Kuidas, millal sai väikesest armsast Reinust see teine? Millal see kõik sai alguse? Kas siis, kui Rein tuli üksinda lasteaiast koju ja ootas ema, kes käis vahetustega tööl ja tuli vahel hilja koju. Sageli olid koosolekud, mis kestsid kaua. Rein aga ootas, ootas. Seni kuni teised lapsed olid hoovis, mängis ta nendega. Kui aga need läksid magama, läks temagi tuppa ja ootas. Vahel leidis ema eest nutva lapse.

«Miks sa, rumaluke, nutad?» sõitles ema.

«Ma ei taha üksi toas olla. Igav on ilma sinuta,» vastas poeg ja emal oli hea meel, et poeg igatseb ta järele. Ta silitas poja pead, valmistas õhtusöögi. Nad sõid, ajasid juttu, naersid . . . Ei, siis ei võinud alata Reinu libisemine ebaõigele teele. See pidi toimuma kunagi hiljem. Millal siis? Võib-olla tollal, kui Reet õppis õhtukoolis? Siis käis Rein koolis hommikupooliti ja nad said koos olla väga vähe. Ja kui olidki korraga kodus, siis oli Reedal süli alati tööd-hoolt täis, polnud aega pojaga jutlemiseks, polnud aega temaga tegelda. Sellal hakkaski Rein Udoga uisutamas käima, nagu ta ütles. Reet uskus poega ja võib-olla poeg rääkis algul tõtt. Ta ostis pojale uisud. Las käib! Ega see halb ole pärast koolitööd tund-teine värskes õhus rähmeldada. Mis ta siin koduski üksi teeb!

Rein sõi, magas ja kasvas hästi ning esimestes klassides oli õppimisega kõik korras. Ema süda aina rõõmustas. Ta armastas ja imetles oma ainust.

Veeresid aastad. Lapsest sai nooruk. Siis algasid ka ema murepäevad ja unetud ööd. Koos poja kasvamisega kas-

vasid ka poja vajadused ja nõudmised. Emal oli üha raskem neid rahuldada. Kõik taheti nii nagu Udol. Udo isa oli insener, ema arst. Aga ei saanud üksik lesknaine oma pojale lubada seda, mida Udo vanemad Udole. Sellest algasidki esimesed kokkupõrked ema ja poja vahel, mis lõppesid sageli pisaratega. Reinul oli ka oma uhkus. Ta ei tahtnud sõprade kulul kinno minna, jäätist süüa, spordivõistlustel ja mujal käia. Ikka tihedamini hakkas ta emalt raha küsima ja üha sagedamini pidi ema talle vastama, et raha ei ole. Siis hakkas Rein ise ema järelt raha võtma: algul kopikaid, viimaks aga...

Kaua ei märganud Reet, et poeg näppab. Ta vaid imestas, et raha kaob käest imekiiresti, et ei saa enam otsa otsaga kokku.

Reet seadis sisse koduse raamatupidamise. Ta kirjutas vihikusse kõik sissetulekud ja väljaminekud. Selle raamatupidamise abil ta avastaski, et raha kaob. Aga kuhu? Keegi peale poja ei teadnud ta raha asukohta. Siis pidi Rein raha võtma. Reet nuttis kogu õhtu ja kauaks jäi hinge nende pisarate mõrudus. Ta ei söandanud pojale midagi öelda. Ainult raha peitis ta nüüd ära, et poeg enam võtta ei saaks. Küllap taipab isegi, kui rumal ja halb on ema järelt võtta.

Nüüd hakkas Rein naabritelt võlgu võtma, öeldes, et ema palus ja maksab ära. Reedal tuligi maksta, sest ta ei tihanud ka naabritele öelda, et poeg tüssab teda ja neid.

Kui võlguvõetud summad paisusid suureks ja Reet enam tasuda ei suutnud, keelas Reet naabritel Reinule võlguandmise ja noomis poega.

«Pean ma siis vargile minema?» vihastas poeg.

«Reinuke, ka see, mis sa teed, on vargus, vargus meie ühisest taskust,» seletas Reet.

«Oma taskust ei varastata, vaid võetakse,» arvas Rein. «Anna ise, siis ma ei võta.»

«Ma ei saa ju sulle rohkem anda, kui ma teenin,» ägas Reet. «Ja milleks vajad sa raha? Söögi, riided, koolitarbe — kõik muretsen ju mina.»

«Riided...» muigas Rein virilalt. «Need ka mõned riided! Dressid... Nendega käi koolis, kinos, sportimas ja peol. Igal pool oled teiste hulgas nagu kaltsakas. Vaata, kuidas Udo riides käib!»

«Meie ei saa joonduda Udo järele. Sa ju tead, et mina ei teeni veeranditki sellest, mis Udo isa ja ema kokku.»

«Mina pole ka süüdi, et sina pole arst või insener,» ägestus Rein, pani mütsi pähe ja läks — Udo poole.

See kõik oli siis, kui Rein õppis seitsmendas klassis. Sellest ajast peale algasidki kõik õnnetused, algasid Reeda sagedased koolikutsumised, kaebused. Reet nuttis, noomis, anus poega, et see ennast parandaks. Poeg aga vaikis ja põrnitses.

Kord õhtul, kui Rein magas, märkas Reet, et poja kampsunil, mis oli visatud toolikorjule, olid küünarnukid viledaks kulunud. Ta tõi lagedale oma käsitöökarbi ja asus poja kampsunit nõeluma. Kampsuni taskust leidis ta kakskümmend rubla. Reet kivistus. Taevane aeg! Mis see siis on? Kust võttis Rein sellise raha? Oleks veel et kopikad, aga tervelt kakskümmend rubla! Reet pani raha oma näputöökarpi ja riputas kampsuni taas toolikorjule. Näis, kas Rein märkab hommikul, et raha puudub? Ja mis ta ütleb, kui märkab? Kas küsib või teeb näo, nagu poleks midagi olnudki? Võib-olla on pojal juba ammu säärased kusagilt hangitud summad ja tema ei teagi. Nüüd libises esmakordselt elus Reeda käsi ka poja püksitaskusse. Esimene, mis talle pihku puutus, oli suitsukarp ja tikud. Tähendab, Rein suitsetab. Teises taskus oli peenraha ja õhuke kummikinnas, niisugune, nagu on arstidel. «Milleks talle seda vaja?» mõtles Reet. Võib-olla niisama, lihtsalt poisikeste tootsilik varandus. Reet vaatas ka mantlitasku-tesse ja koolipauna. Neis polnud küll midagi iseäralikku. Kuid kakskümmend rubla kummitas teda kogu öö. Ta ei saanud silma kinni. Üha kaugemale ja kaugemale libises poeg temast ja ta ei osanud teda peatada. Oi, kui raske on kasvatada last. Raske on, kui laps on väike, veel raskem, kui ta kasvab suureks. Väikest saab hoida käe kõrval, suur läheb oma teed.

Hommikul ei rääkinud Rein raha kadumisest midagi. Söögilauas ütles Reet:

«Ma nõelusin õhtul su kampsuni küünarnukid kinni, olid juba päris hõredaks kulunud.»

Poja nagu tuksatas ja käsi vajus taskusse.

«Otsid raha?» küsis ema.

Poeg kummardus kohvikruusi kohale. Ta kõrva-lestad hakkasid õhetama, kaelale ilmusid punased plekid.

«Ütle, Rein, kust võtad sa raha?»

Rein ei vastanud kohe. Käsi, mis tõstis kohvikruusi suu

juurde, langes. Silmalaud hakkasid rahutult pilkuma, hetke pärast ta aga naeratas ja lausus:

«Sul on säärane hirmunud nägu peas, nagu oleksid mu taskust skorpioni leidnud, või oleks juhtunud jumal teab mis.»

«Aga mis raha see on? Kust sa ta said?»

«Selle raha andis mulle Udo.»

«Udo?»

«Jah, Udo.»

«Laenuks?»

«E-ei.»

«Milleks siis?»

«Reketi ostmiseks. Astume mõlemad tennisingi.»

«Aga kust võtab Udo nii palju raha, et saab sullegi kümnete rublade viisi anda?»

«Muretse sa nüüd Udo eest,» lõi Rein käega. «Tal ätt ja memm mõlemad teenivad. Temal on kakskümmend rubla tühiasi.»

Rein rääkis nii veenvalt, et Reedal langes suur murekivi südamele. Ta oleks veel tahtnud küsida, kas suitsud on ka Udo omad, kuid siis oleks tulnud avalikuks, et on käinud poja taskuid revideerimas, ja Reet vaikis. Ainult pisarad tulid silma. Väriseva ja katkendliku häälega lausus ta:

«Reinuke, ära häbista oma kadunud isa mälestust. Ta oli aus tööline ja langes väärikalt kodumaa eest. Ta ei leia hauaski rahu, kui sinust saab teistsugune mees, kui oli tema.»

«No mine nüüd ikka!» patsutas Rein ema pihale. «Tõesti ei taipa, kust sulle niisugused mõtted pähe tulevad. Lõpetan kooli, saab ka minust mees, ja mitte halvem kui isa.»

«Reinuke, sa õpid halvasti, nii ei lõpeta sa kooli.»

«Ma võin ju ka paremini õppida. Ega ma mõni ahtrate ajudega poiss ole. Mul pea jagab kolme mehe eest,» suurus Rein, ja Reedal oli hea kuulda, et poeg võib õppida, et ta lubabki õppida. Südagi läks pisut kergemaks. Ta uskus taas oma ebajumalat, oma ainukest.

Rein hakkas tõesti paremini õppima. Koolist enam kaebusi ei tulnud. Reet rahunes. Ta müüs ära oma laulatus-sõrmuse ja prossi, mis Peep oli talle kunagi sünnipäevaks kinkinud, ning saadud raha eest ostis Reinule uue mantli.

Rein emalt enam raha ei küsinud, kuid ema andis talle nüüd suitsuraha, sest Rein suitsetas juba avalikult. «Mis

siin ikka parata,» mõtles Reet, «suurem osa mehi suitsetab. Ka Peep suitsetas.» Ja kui ta avastas Reinul midagi uut ning Rein väitis, et see on Udo antud, rahunes Reet jällegi. Sõprade asi, las Udo ostab, kui tal raha nii palju on.

Kodus ei olnud Rein halb. Ta lõhkus puid, kandis need kööki, keetis vahel söögigi valmis, käis poes ja tõi tagasi saadud raha kopikapealt koju. Muret tegi emale vaid see, et poiss jäi õhtuti tihti väga kauaks ära, vahel isegi hommikuni. Ema küsimustele vastas ta, et tegeleb spordiga.

«Mispärast siis öösel?» päris ema.

«Pärast harjutusi läheme Udo juurde. Tal on oma tuba, televiisor, radiola, palju huvitavaid raamatuid. Vahel mängime ka malet,» rahustas poeg ema ja see uskus.

Udo pool käidi tõepoolest televiisorit vaatamas ja malet mängimas. Aga Rein vaikis sellest, et seal mängiti ka kaarte, võeti viina, seal olid tüdrukud.

Üheksandas klassis kadus Rein äkki ära. Reet läks teda Udo juurest otsima. Seal aga ilmnes, et ka Udo on kadunud ja nendega koos samas majas elav muusikakooli õpetaja poeg Hillar. Koolist teatati, et poisse käinud miilits taga otsimas. Olevat avastatud mingisugune alaealiste kurjategijate jõuk, kuhu kuulunud ka need kolm sõbra meest. Mõni päev hiljem käidi Reinu ka kodust otsimas.

Reet oli hingepõhjani vapustatud. Tema Rein... Kes oleks seda võinud arvata. Ta ei julgenud inimestele otsa vaadata ega tehases silmi tööpingilt tõsta. Poega ta ei osanud kusagilt otsida.

Möödusid kuud, aasta, teine. Kõmu, mille oli tekitanud noorte bandiitidejõugu avastamine, vaibus peagi. See unustati. Reet aga ei suutnud unustada poega. Ööd ja päevad mõtles ta temast, oma ainukesest. Mis ütleks ta nüüd Peebule, kui Peep tuleks äkki ja küsiks, kus ta poeg on? Ta tegi endale kibedaid etteheiteid selle eest, et oli poega uskunud. Aga keda sa siis veel võid ja pead uskuma kui mitte oma lihast last!

Nüüd oli sellest möödunud juba kolm aastat. Reet ei lootnudki poega enam näha. Aga ühel hommikul avanes uks ja sisse astus elegantne noormees.

«Tere, ema! Kas ei tunne?» naeratas tulnuk.

«Oi, kallis aeg,» lõi Reet hämmeldunult käsi kokku. «Sina, Reinuke, sina, sina, mu ainuke...» ning nuuksudes langetas Reet oma halli pea poja rinnale. Unustatud oli kõik: häbi, aastatepikkune kannatus, üksildus, unetud ööd.

Ta nägi enda ees vaid poega, keda ta enam näha ei lootnudki. «Kust sa tuled? Kas päriselt? Kus sa nii kaua olid? Mis sa teed? Miks sa ei kirjutanud?» külvas ta poja küsimustega üle.

«Ära päri,» naeratas Rein, «kes palju teab, ei ela kaua.» Ning Reet arvas nägevat poja silmis kurjaendelist sädet.

Ta laskis lahti poja käe, seisatas hetke nõutult ja hakkas siis toitu lauale panema.

«Ära näe vaeva,» keelas poeg. «Mul on endal üht-teist kaasa võetud. Tean, sa pole rikas.»

Reeta rõõmustas poja tähelepanelikkus. Lauale sigines pudel konjakit, paar karpi konserve, leiba ja tükk suitsuvorsti.

«Kuumat kohvi ikka jood,» pakkus ema.

«Anna pealegi,» nõustus poeg.

Rein kallast konjakit klaasidesse.

«Noh, ema, meie jällejägemise terviseks!»

Reet lõi pojaga klaasid kokku. Rein hakkas isuga sööma. Saabus vaikus. Reet oleks tahtnud pojalt palju küsida, aga ei söandanud. Rein ise ei rääkinud. Viimaks lausus poeg:

«Tead, ema, ma sõitsin siia vaid päevaks või kaheks. Keegi ei tohi teada, et ma siin olen. Mõistad? Siin on raha. Too õhtuks viina ja toidupoolist. Mulle tulevad külalised.» Ta vaikis hetke ja kõpsutas kinganinaga vastu põrandat, siis jätkas: «Parem oleks, kui sa ka ise õhtuks kuhugile lähesid, kas teatrisse, tuttavate poole või kuhu tahad.»

«Miks siis mina sinu külalisi teenindada ei või?» küsis Reet vaikselt. Poja ettepanek kurvastas ja solvas teda.

«Ütlesin, et ära päri,» vastas poeg karmilt. Ta pani rahapaki lauale ja tõusis.

Tõusis ka Reet. Tal ei läinud enam toit alla. Ta ohkas tasa ja lausus kõrvale vaadates:

«Ma töötan sel nädalal öises vahetuses. Mind pole kodus kogu öö. Ainult võtmetega on halb. Kui ma nad sulle jätan, ja sa tahad välja minna, ei saa mina sisse, kui töölt tulen.»

Sõna lausumata astus Rein ukse juurde, nokitses selle kallal ja ütles:

«Võid võtme kaasa võtta, ma ei vaja seda.»

Reet tegi poja ütlemise peale imestunud näo, aga noogutas siis ja hakkas lauda koristama. Jällejägemisrõõm oli nagu ära pühitud, asemele asus teadmatus. Mis on Reinust saanud? Miks ta tuli siia? Ema pärast? . . . Ei vist.

Rein pesi, raseeris ja lõhnatas end. Kaua ja hoolikalt nokitses ta oma küünte kallal. Ta käed olid valged, puhtad. Need polnud töömehekäed. Siis triikis ta kaelasideme, pressis püksid, pani selga puhta pesu. Kui Rein viimaks ümberrõivastunud peegli ees seisis, pidi Reet tahtmatult tunnistama, et tal on ilus, korraliku ja usaldustäratava välimusega poeg. Ta oli juba valmis tagasi võtma kõik mõttes avaldatud kahtlustused.

«Mida ma siis teile toon ja kui palju?» küsis Reet laualt raha võttes.

«Too viina, noh... pudelit kolm, siis veel veini, vaata midagi paremat. Sakusmendiks võta suitsuvorsti, keedusinki, sprotte, sardiine ja veel, mis näed. Leiba muidugi ka.»

«Kas midagi magusat pole vaja tuua?»

«Ei. Naisi meile ei tule.»

«Kas sul endal veel naist ei ole?» poetas Reet aralt küsimuse.

Rein pahvatas naerma ja vastas:

«Milleks naist võtta, kui sõbral on naine.»

Reet hammustas huult ja vaikis. Rein pani kaabu pähe ja mantli selga. Siis võttis kuuetakust revolvri, vaatas seda ja pistis püksitaskusse.

«Tähendab, tood siis kõik?» küsis ta lävel olles.

«Toon, muidugi toon.»

«Ülejäänud raha jäta endale.»

«Aitäh! Ei minule nõnda palju tarvis ole. Töötan, saan läbi. Sa, noor inimene, sul endal üht-teist vaja.»

«Minul on ja saab veelgi olema.»

«On sul siis nii hea töökoht?»

Rein ei vastanud, keeras ümber ja läks.

Reet vaatas talle pead vangutades järele. Pojas oli midagi mõistatuslikku. Head riided... palju raha... revolver... See kõik oli kahtlane. Miks ta nii ruttu ära tahab sõita? Kes on need sõbrad, keda ta siia ootab? Miks peab tema kodust ära minema? Ei, siin pole kõik korras.

Kaua istus Reet ja mõtles, kuidas tõe jälile saada. Vooditsa taga oli Reinu kohver. Reet kergitas seda. Kohver oli väga raske ja lukus. Ta ei saanud teada, mis on seal sees. Aga ta peab siiski tõtt teada saama. Aga kuidas?

Reet tõusis ja võttis varnast mantli. Kõigepealt tuleb tehasesse minna ja ennast tänaseks ööks töölt vabaks

paluda. Mis edasi saab, seda ta ei teadnud, kuid lootis, et saab kuidagi poja saladuse jälile.

Aga enne kui Reet jõudis mantli selga tõmmata, kolksatas all välisuks ja nagiseval trepil kostsid rutakad sammud.

Tulijaid oli kaks. Teise sammud olid Reinu omad. Aga miks Rein nii ruttu tagasi tuleb ja kellega ta tuleb? Vast aetakse neid juba taga või . . . Oh, jumal, jumal kui hirmus see kõik on!

Sammud vaibusid. Ukse tagant kuuldus tasast jutukõminat. Sõnadest ei saanud Reet aru, kuid Reinu summutatud hääles kõlas ärritus ja rahulolematus.

Reet seisis keset tuba, üks käsi mantlivarrukas, teine rinnale surutud. Süda tagus, nii et hing kippus kinni jääma. Mida teha, kas minna ära või . . .? Pojale meeldiks muidugi, kui ta ära läheks, kuid süda käsib paigale jääda . . . Aga . . . Kui poeg ta lihtsalt välja ajab? Ei, ei, Reet ei lähe. Ta . . . Ning Reet puges seina ja riidekapi vahele, peitis end tööriiete taha. Siit polnud küll näha, mis toas toimub, kuid kõik oli kuulda.

«Ütlesid, et su memm on kodus, aga siin pole ju kedagi,» sõnas Reinu kaaslane.

«Taevake, see on ju Udo,» tundis Reet.

«Ega see memm kaugele pole läinud,» vastas Rein, «uks on lahti, ja näe, mantelgi ripub kapinurga otsas.»

«Siis tee kähku!» sundis Udo.

Rein astus voodi juurde, võttis sealt midagi ja viskas prantsatades lauale.

«Kohver,» taipas Reet.

Klõpsatasid lukud, kolinal langesid lauale mingisugused metallesemed. Siis küsis Rein:

«Kui palju?»

«Kaheksa,» vastas Udo.

«Kaheksasada . . .» imestas Rein. «Miks nii palju?»

«Reksi-poiss ütleb, et valvur vähemaga ei lepi.»

«Siis võiks ta ju ilma ainsat kopikatki kulutamata ära koristada.»

«Einoh, Reksi-poiss ütleb, et ta ei taha märja peale minna. Pirukas on niigi priske küllalt ja . . .»

«Reksi-poiss, Reksi-poiss,» osatas Rein. «Kurat teab, mida see Reksi-poiss veel kokku keerutab! Mina teda ei tea ega tunne. Usaldan pimesi. Aga seda pea meeles, et kui tüssata mõtlete või . . . midagi niisugust, siis elu peale

ärge lootke. Selge? Ma ei tulnud siia kõmu tegema ega . . . seda sa tead.»

«Jäta juba kord oma kahtlustamised ja ähvardamised,» solvus Üdo. «Sina ei tunne . . . aga meie Hillariga tunneme. Igati läbiproovitud semu. Taibukas, julge ja tugev nagu kurat. Ainult et märga ta ei taha . . . Pirukate leidmiseks on tal aga eriline nina. Ka selle siin nuuskis ju tema välja ja ta on selle nüüd nii võimsalt sisse piiranud, et pole muud kui vajuta aga käpp peale. Reksi-possil on täpne plaangi valmis.»

«Nägid?»

«Minu käes. Käskis sulle näidata.»

Jälle oli kuulda raua kolinat ja kohvrilukkude klõpsumist. Siis viis Rein kohvri endisele kohale ning käsutas:

«Anna plaan!»

Mõni minut oli toas vaikne. Reet värises kogu kehast. Selga mööda jooksid külmajudinad. Ta kartis, et minestab. Huvitav, mis nad temaga teeksid, kui ta äkki siin kapi taga kolinal kokku vajuks? Reet kartis. Talle tulid meelde Reinu sõnad: «Kes palju teab, ei ela kaua.» Hirmus!

«Noh, hea küll!» kostis viimaks Reinu hääl. «Eks õhtul arutame veel seda asja. Muide, kus sa peatusid?»

«Kodus.»

«Kas pole ohtlik?»

«Olen memme toas. Ätt ei tea tuhkagi.»

«Ütlesid sa memmele midagi?»

«Ega ma tola ole. Memm teab niisama palju kui miilitsa-ülemgi.»

«Miilitsaülem . . .» mõtles Reet ängistusega. «Aga võib-olla saab ta varsti sellest teada, mida memm ei tea. Võib-olla oleks parem, kui ta sellest juba teakski.»

Kui noormeeste sammude kaja oli trepil vaibunud, tuli Reet oma peiduurkast välja. Kaua istus ta laua ääres, süda raske. Nüüd ta teadis, milleks poeg oli tulnud ja see teadmine rõhus teda raudraskelt. Oli õudsalt valus, et ta oli suure vaeva ja endaohverdamise hinnaga kasvatanud üles roimari.

Akna taga hakkas juba hämarduma, kui Reedale meenus, et õhtuks tuleb laud katta. Ka tehasesse peaks minema, aga . . . mis mõtet sellel enam on, kui homme teab juba kogu linn kõik. Siis teatakse ka tehases, miks tema, Reet, töölt puudus. Ega nad talle vist tööluusi pane. Ja kui ta saakski tööluusi, siis pole see selle valu ja häbi

kõrval, mida tal nüüd tuleb üle elada, midagi. Aga kui siiski läheks tööle... Keegi ju ei tea, et Rein on siin, veel vähem teatakse seda, mida ta kavatseb teha. Ainult tema teab ja... tema ju oskab vaikida. Aga kas ta jaksab taluda teadmist, et tema on oma vaikimisega aidanud kaasa roima kordaminekule? Kas ta suudab vaadata seltsimeestele silma ja imestada koos nendega roimarite jultumuse ja julmuse üle? Kas ta suudaks säärase hirmsa saladusega veel rahulikult magada?

Värisevate kätega hakkas Reet mantlit selga ajama, et minna siiski tööle. Kätt mantli taskusse pistes puutus talle pihku raha, mida ta pojalt oli ostude tegemiseks saanud. Reet tõmbas käe kiiresti tagasi, nagu oleks see raha teda põletanud. Jalad läksid nõrgaks, silma tulid pisarad. Ning uuesti vajus Reet toolile. Issand küll, missugust piina ta peab kannatama! Millega on ta need kuumad pisarad ja hingevalu ära teeninud? Vaevalt on küll keegi teine ema oma poega rohkem armastanud kui tema Reinukest, oma ainust. Ja nüüd... Ei, ta ei tohi, ei või lasta Reinul edasi minna seda õudset teed, mis varem või hiljem lõpeb ikkagi... Ta ei tohi tööle minna, ta peab ennetama kavatsetava kuritöö, tema, selle ainuke kaasteadja.

Vana kell seinal lõi viis.

Reet ajas end vaevu jalule...

Tund aega hiljem oli laud kaetud ja ülejäänud raha viimse kopikani lauanurgal taldriku peal. Reet laskis veel pilgul korraks üle laua libiseda. Kõik oli korras ja ta võis minna. Reet keeras ukse lukku ja läks — miilitsasse.

Ta ei näinud seda, kuidas poeg ära viidi, kuid ta teadis, et viidi, viidi koos Udo, Hillari ja Reksi-poisiga.

Kirev kaelaside toolikorjul ja leiva sisse löödud suur soome puss on kõik, mis talle pojast mälestuseks jäi...

SISUKORD

AEG

Aeg	7
Mälestused	9
Hiiglase surm	11
Pühajärve sõjatamm	13
Vahtra all	15
Imelikud ajad	22
Videvikutunnil	27
Uni, kuid	30
Rahutu naaber	35

KUREPOJAD

Õed	47
Kurepoeg	49
Aken	53
Tita	57
Esimene sõbratar	61
Kupja-Kaarli püksid	64
Oisu	67
Peerutule valgel	70
Püha öö	77

UKS KÕIGI EEST . . .

Uks kõigi eest	83
Sireliõis	88
Lepaurvad	91
Kivi	98
Valge habe	102
Südaööst hommikuni	107

IGILUME PIIRIL

Õhtu igilume piiril	115
Nana matus	122
Pruudivargus	128
Jutumeistrit külastamas	133
Õösel läbi mägede	138

NAGISEV TREPP

Kristlik kasvatus	149
Vanad	161
Isa	166
Übi, Imbi ja teised	170
Naised omavahel	178
Sinised jääkillud	183
Nagisev trepp	190

Анна Паас. ОЛЬХОВЫЕ СЕРЕЖКИ. На эстонском языке. Оформление Э. Пальмисте. Издательство «Ээсти Раамат», Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja E. Priidel. Kunstiline toimetaja P. Mudist. Tehniline toimetaja L. Maidla. Korrektorid E. Toots ja A. Kiho

Laduda antud 31. VIII 1970. Trükkida antud 28. X 1970. Paber 54×84/16. Trükipaber nr. 1 — Ligatne Paberivabrik, Läti NSV. Trükipoognaid 12,75. Ting-trükipoognaid 10,7. Arvestuspoognaid 10,06. Trükiarv 20 000. MB-08916. Tellimise nr. 5503. Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk tn. 2. Hind 42 kop.

7-3-5

41-TL-8-70

42 kop.

A-
31041

77 990

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00495484 0